

RAPORT III

Gospodarka w cieniu polityki Sytuacja ekonomiczna Białorusi

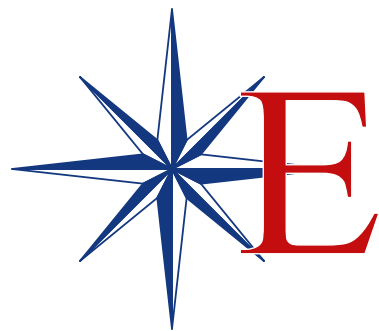
Warszawa, wrzesień 2021

STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ

UNIwersytet Warszawski

Pałac Potockich, Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
Tel. 22 55 22 555, fax 22 55 22 222, e-mail: studium@uw.edu.pl; www.studium.uw.edu.pl

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	3
MIĘDZYNARODOWE WSPARCIE GOSPODARCZE DLA DEMOKRATYCZNEJ BIAŁORUSI.....	13
GOSPODARKA BIAŁORUSI: NASILAJĄCE SIĘ PROBLEMY FINANSOWE I ZAGROŻENIE SANKCJAMI GOSPODARCZYMI	23
W POSZUKIWANIU ALTERNATYWY. STOSUNKI GOSPODARCZE BIAŁORUSI Z PAŃSTWAMI PRZESTRZENI POSTRADZIECKIEJ.....	41
BIAŁORUŚ- CHINY. NIECHCIANY SOJUSZNIK	63
STOSUNKI EKONOMICZNE BIAŁORUSI Z LITWĄ I INNYMI KRAJAMI BAŁTYCKIMI W KONTEKŚCIE KRYZYSU MIGRACYJNEGO ORAZ INICJATYW DYPLOMATYCZNYCH WILNA.....	73
PRZEMYSŁ ZBROJENIOWY BIAŁORUSI: STAN I PERSPEKTYWY.....	79
BIAŁORUSKI SEKTOR ENERGETYCZNY	97
BIAŁORUSKA PROPAGANDA SUKCESU (NA KREDYT)	113
AUTORZY	125

Raport III "Gospodarka w cieniu polityki. Sytuacja ekonomiczna Białorusi"

Redakcja: Jerzy Marek Nowakowski, Justyna Olędzka, Maxim Rust

Autorzy: Aleś Alachnovič, Aliaksandr Papko, Oleksandr Shevchenko, Adam W. Jelonek, Andrzej Puksztó, Pavel Usov, Kacper Wańczyk, Justyna Olędzka, Jerzy Marek Nowakowski

Projekt okładki i środka: Hubert Karasiewicz (Studium Europy Wschodniej UW)

© by Studium Europy Wschodniej UW & Grupa Analityczna „Białoruś w regionie”

Publikacja: wrzesień 2021

First edition. Wydanie poprawione

ISBN 978-83-67208-05-5

WSTĘP

Trzydzieści lat temu Bill Clinton wygrał wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych z hasłem: „Gospodarka, głupcze!”. Analizy politologiczne podkreślają, że głównym czynnikiem wpływającym na zmiany systemowe, zarówno w krajach demokratycznych, jak autorytarnych jest właśnie stan gospodarki.

Fala represji, podjętych przez Alaksandra Łukaszenkę po sfałszowanych wyborach prezydenckich w 2020 roku, stłumiła obywatelski ruch protestu. Czynny opór, czy choćby manifestowanie niezgody na działania reżimu, grożą bardzo daleko idącymi konsekwencjami dla obywateli Białorusi: od utraty pracy, aż po tortury i wyroki wieloletniego więzienia. Reżim zapłacił jednak wysoką cenę za powstrzymanie aktywności obywatelskiej. Z jednej strony pogrążając kraj w pogłębiającej się zależności od Federacji Rosyjskiej (o czym pisaliśmy w poprzednim raporcie: „W dusznym uścisku brata”), a z drugiej blokując dynamikę i aktywność społeczną na polu gospodarczym.

Zachód wprowadził daleko idące sankcje ekonomiczne wymierzone zarówno w ludzi stanowiących bezpośrednie otoczenie A. Łukaszenki, jak i w całą gospodarkę białoruską. Widoczna w poprzedniej dekadzie tendencja pogłębiania współpracy Białorusi z państwami najwyżej rozwiniętymi została nie tylko zahamowana, ale odwrócona na rzecz statusu peryferii Rosji. Również wzrost sektora prywatnego wobec państwowej części struktury gospodarczej został zatrzymany.

Białoruś jest obecnie na skraju bankructwa. 8 września br. rosyjski minister finansów Anton Siluanow, który jest pełnomocnikiem Rosji przy EFSD Euroazjatyckim Funduszu Stabilizacji i Rozwoju (EFSD), odpowiedział na pytanie RBC o plany Rosji dotyczące pomocy finansowej dla Białorusi, że Rosja może udzielić dodatkowego wsparcia białoruskim władzom: „Widzimy, że nasz sąsiad jest w trudnej sytuacji finansowej. Dlatego współpracujemy z naszymi kolegami, omawiane są różne kwestie wsparcia. Ale teraz najważniejszym zadaniem jest pobudzenie procesu integracji, podpisanie tzw. strategicznych planów integracji naszych gospodarek. To jest najważniejsza sprawa w dzisiejszym porządku dziennym. Ale nie wykluczam, że w razie potrzeby będziemy mogli udzielić pewnego rodzaju wsparcia naszym białoruskim partnerom”. W jakiej formie może być udzielona pomoc, nie

sprecyzował¹. Deklarowana przez A. Siluanowa pomoc jest konieczna, ponieważ Białoruś już w ubiegłym roku wyczerpała swoją linię kredytową w Funduszu, a zarówno Rosja, jak i inne państwa wciąż współpracujące z Białorusią, nie kwapią się do dalszego finansowania reżimu.

W opinii czołowego, bliskiego Kremlowi rosyjskiego analityka, Fiodora Łukianowa, białoruski kryzys doprowadził do klasycznego pata. Jesienią ubiegłego roku wydawało się oczywiste, że reżim upadnie. Sukces A. Łukaszenki ograniczył się wszakże do utrzymania władzy. Kryzysu systemu nie przezwyciężył. „Kierunek zachodni jest najprawdopodobniej całkowicie zamknięty” – zauważa F. Łukianow – „Łukaszenka nie jest Erdoganem i choć można mu pozazdrościć pomysłowości (nie każdy potrafi od podstaw zorganizować kryzys migracyjny dla wrogiego kraju!), to nie będą się z nim targować przez *nie chce*. Nie ta skala. Rosja nie jest już skłonna do niekończących się negocjacji w sprawie integracji, potrzebuje jakiegoś rezultatu. Ale już wcześniej Białoruś nie miała środków na samodzielny rozwój – teraz nie ma ich skąd wziąć. Okazuje się, że *obraz przeszłości* Białorusinów sprowadza się do wizerunku niezastąpionego prezydenta, który przysięga, że nigdy nie odda władzy *łajdakom*”².

4

Wspomniany przez F. Łukianowa przejaw „pomysłowości” dyktatora, czyli kryzys migracyjny, wydaje się być ostatnią próbą zachowania władzy przez A. Łukaszenkę. Eskalując napięcie na granicy z Unią Europejską i NATO, dyktator stara się udowodnić, że jest dla Moskwy przydatny w dziedzinie bezpieczeństwa. Jego marzenie to doprowadzenie do incydentów zbrojnych na granicy, co z jednej strony stanowiłoby usprawiedliwienie dla polityki represji, a z drugiej mogłoby stanowić istotny argument podczas negocjacji z Rosjanami. Pole manewru A. Łukaszenki jest jednak znacznie mniejsze, niż przed kilkoma laty. Zdaniem Michaela Kofmana z amerykańskiego Centrum Analiz Marynarki Wojennej, w odróżnieniu od manewrów „Zapad- 2017”, gdy Białorusini przedstawiali się jako państwo przymuszone do udziału w rosyjskim przedsięwzięciu, tym razem to A. Łukaszenka zależało na tym, by jak najmocniej została zaznaczona rosyjska obecność na Białorusi. Miało to świadczyć o poparciu W. Putina dla metod i sprawowania władzy przez dyktatora z Mińska³.

¹Белоруссия обсудит привлечение до \$3 млрд у Евразийского стабфонда, https://www.rbc.ru/politics/08/09/2021/612cc73f9a79477a990f52ca?from=column_23, (dostęp: 24.09.2021).

²Что надо сделать Москве, чтобы привязанность к ней Белоруссии не зависела от Лукашенко <https://profile.ru/abroad/что-надо-сделат-москве-чтобы-привязанность-k-nej-belorussii-ne-zavisela-ot-lukashenko-907191/>, (dostęp: 24.09.2021).

³<https://warontherocks.com/2021/09/zapad-2021-what-to-expect-from-russias-strategic-military-exercise/>, (dostęp: 21.09.21).

Rosyjscy analitycy porównują przypadek Białorusi do Armenii. Charakterystyczne, że w cytowanym już tekście F. Łukianowa pojawia się teza, iż integracja Białorusi z Rosją przestała być priorytetem Moskwy. „Po stronie rosyjskiej” – stwierdza F. Łukianow – „jest teraz wyraźnie mniej entuzjazmu w tej sprawie, niż w 2019 roku. Od tego czasu sytuacja w relacjach dwustronnych radykalnie się zmieniła, a Moskwa ma teraz znacznie pewniejsze i szybsze sposoby na związanie Mińska ze sobą. Można ogłosić sukces w negocjacjach o pogłębieniu integracji, ale wszyscy rozumieją, że Łukaszenka nigdy nie zgodzi się zostać gubernatorem rosyjskiej prowincji. A jeśli go zmusisz, to nie poprzez tego naród białoruski i nie uzna Zachód, biorąc pod uwagę problemy Łukaszenki z legitymizacją. Z wyjątkiem biurokratów zajmujących się tym tematem, którzy mają zrozumiały interes w zakończeniu sprawy, Kreml prowadzi dialog integracyjny raczej z inercji lub w odpowiedzi na prośby Mińska o nowe pieniądze. Podpiszemy- cóż, coś zrobimy- jeszcze lepiej, będzie można udzielić Łukaszence pożyczki, ale nie doprowadzić do niespłacenia. Ale jeśli negocjacje zawiodą ponownie przed lub po podpisaniu dokumentów, Moskwa raczej nie zacznie się martwić, że traci sojusznika. Białoruski kryzys polityczny stworzył nową sytuację. Dopóki Łukaszenka pozostaje u władzy i codziennie kopie rów w pobliżu swoich zachodnich granic, czas i tak pracuje dla Moskwy”⁴.

Kluczowe wydaje się tu stwierdzenie, że czas i tak pracuje dla Moskwy. Próby doprowadzenia do kryzysu migracyjnego na granicach z Litwą, Łotwą i Polską są działaniami opóźniającymi ze strony A. Łukaszenki. O ile nie uda mu się sprowokować incydentów granicznych znajdzie się w sytuacji, w której będzie wzrastał nacisk Rosji na zainstalowanie na Białorusi stałych baz wojskowych. Z jednej strony jest to wynik analizy wskazującej, że faktyczne całkowite podporządkowanie Armenii nie było wynikiem dominacji ekonomicznej, lecz konsekwencją silnej obecności militarnej Rosji w tym kraju. Z drugiej, próbą testowania granic tolerancji Zachodu wobec agresywnej polityki na obszarach definiowanych przez Rosjan jako „bliska zagranica”⁵.

⁴Что надо сделать Москве, чтобы привязанность к ней Белоруссии не зависела от Лукашенко, <https://profile.ru/abroad/chto-nado-sdelat-moskve-chtoby-privyazannost-k-nej-belorussii-ne-zavisela-ot-lukashenko-907191/>, (dostęp: 24. 09.21).

⁵„Армянский случай особенно показателен. Тот факт, что Армения зависела от Москвы в сфере национальной безопасности, позволял России терпимо относиться к армянским внутривнутриполитическим кульбитам. Радикальная смена правящей элиты в 2018-м не привела к разрыву или глубокому кризису отношений. А прошлогодняя война, проигранная Ереваном, превратила страну в фактический протекторат России. И нынешние разговоры о размещении российских военных на границе с Азербайджаном – закрепление такого положения. Заметим, что Армения сильно зависит от России и экономически, но не это создало новое качество связей” cyt. za: <https://globalaffairs.ru/articles/chto-delat-moskve/>, (dostęp 29.08.21).

Permanentny kryzys polityczny i gospodarczy na Białorusi służy realizacji interesów Moskwy, jednocześnie jednak prowadzi do wzrostu kosztów uprawiania polityki imperialnej. I to zarówno kosztów politycznych, jak ekonomicznych. O ile przed rokiem, na samym początku kryzysu, wszystkie siły polityczne – także te związane ze Swiatłaną Cichanouską – wyraźnie patrzyły na Rosję jako głównego partnera Białorusi, to jednoznaczne opowiadanie się przez Kreml po stronie A. Łukaszenki i wsparcie polityki represji sprawiło, że elity białoruskie, a zwłaszcza ich młodsze pokolenie, spoglądają na Zachód, widząc szansę rozwoju kraju w pogłębieniu relacji z Europą i USA. W. Putin obawia się powtórzenia błędu popełnionego w relacjach z Ukrainą i utraty sympatii Białorusinów do Rosji oraz rosyjskiej dominacji w sferze kultury i propagandy (pisaliśmy o tym szerzej w poprzednim raporcie Grupy Analitycznej)⁶.

Spotkanie – już piąte w roku 2021 – A. Łukaszenki z W. Putinem, przyniosło 9 września kilka decyzji o wymiarze ekonomicznym. Rosjanie zgodzili się, że cena gazu dla Białorusi w 2022 roku pozostanie na tym samym poziomie, co obecnie (128,5 USD za 1000 m³). Zadeklarowano też, że do 1 grudnia 2023 roku zostanie podpisany dokument o utworzeniu wspólnego rynku gazu w ramach Państwa Związkowego. Potwierdzono również wolę stworzenia wspólnego rynku ropy i produktów naftowych, a także umowę o wspólnym rynku energii elektrycznej. W. Putin zadeklarował, że do końca 2022 roku Białoruś otrzyma kredyt w wysokości 600–640 mln USD. To absolutne minimum, by utrzymać reżim ekonomicznie przy życiu. Jak stwierdził Piotr Żochowski, analityk Ośrodka Studiów Wschodnich: „Moskwa nadal będzie wspierać finansowo reżim w Mińsku, choć w coraz bardziej ograniczony sposób. Izolacja międzynarodowa Białorusi ułatwia bowiem przymuszanie jej do akceptacji rosyjskich warunków i rozwiązań w stosunkach dwustronnych. Nie oznacza to jednak, że Łukaszenka zrezygnuje ze stosowanej od wielu lat taktyki selektywnego opóźniania procesów integracyjnych, oczekując zarazem na poprawę koniunktury politycznej wobec Białorusi i uzależniając ich realizację od dalszego wsparcia finansowego ze strony Rosji”⁷.

Kolejne kryzysy polityczne, dawkanie napięcia na granicy, testowanie modelu konfliktu hybrydowego opartego na sterowanym transferze uchodźców, to wszystko są narzędzia służące wyłącznie zachowaniu władzy przez A. Łukaszenkę i związaną z nim grupę

⁶ https://studium.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/06/BwR_raport2.pdf

⁷ P. Żochowski, *Putin i Łukaszenka o perspektywach dalszej integracji*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-09-10/putin-i-lukaszenka-o-perspektywach-dalszej-integracji>, (dostęp 25.09.21).

oligarchiczno- kagiebowską. O przyszłości Białorusi zdecydują jednak trzy czynniki. Dwa z nich są w dużej mierze niezależne od samych Białorusinów. Pierwszy to kwestia determinacji państw Unii Europejskiej i NATO w przeciwstawianiu się grze prowadzonej przez Mińsk i Moskwę. A właściwie dwu równoległym i niekiedy tylko koordynowanym procesom politycznej rozgrywki. O ile system sankcyjny będzie działał skutecznie, o ile uda się zmaksymalizować koszty utrzymywania reżimu, to możliwe są ustępstwa ze strony rosyjskiej, w tym zmuszenie A. Łukaszenki do rezygnacji. Kwestia determinacji administracji amerykańskiej i europejskich członków NATO wydaje się kluczowa dla powstrzymania procesu „armenizacji” Białorusi, czyli wprowadzeniu wojsk rosyjskich na obszar państwa białoruskiego. Jedną z „czerwonych linii”, zarysowanych ze strony amerykańskiej wobec Rosji, była właśnie kwestia stałej obecności wojskowej Federacji Rosyjskiej w zachodniej części państwa białoruskiego. Analogicznie, Rosjanie zapowiedzieli – wywołując ostrą reakcję Ukrainy – że wstąpienie Ukrainy do NATO, stanowiłoby dla nich przekroczenie umownej „czerwonej linii”. Jak analizował Marek Budzisz, jednym ze sposobów na ustanowienie stałej obecności wojskowej Rosji, może być projekt stworzenia „centrów szkoleniowych” rosyjsko – białoruskich, z których jedno zostanie ulokowane w Grodnie, tuż obok strategicznie ważnego zbiegu granic Białorusi, Litwy, Polski i Rosji. „Centrum szkoleniowe w Grodnie” (a trzeba przypomnieć, że Wiktar Chrenin, szef białoruskiego MON w trakcie wizyty w Moskwie uzgodnił utworzenie trzech ośrodków określanych tym mianem), będzie ukrytą pod tą nazwą regularną rosyjską bazą wojskową. Takiego zdania jest np. rosyjski ekspert wojskowy Armen Malcew, który uważa że na Białorusi Rosja tworzy teraz bazę wojskową podobną do tej, jaką ma w armeńskim Giurmi lub w Syrii. Jeśli te oceny się potwierdzą, to będziemy mieć nieopodal polsko – białoruskiej granicy obiekt, w którym stacjonować będzie ok. 3,5 tys. rosyjskich żołnierzy, nie mniej niżli 40 czołgów, 100 bojowych wozów piechoty i 100 jednostek artylerii, zarówno raketowej, jak i lufowej. Szacunki te wynikają z tego, że tak właśnie wyglądają rosyjskie bazy poza granicami kraju. Jak argumentuje A. Malcew, rolą znajdujących się w tych odległych placówkach sił rosyjskich jest przejęcie inicjatywy w pierwszej fazie konfliktu, do momentu przybycia wojsk głównego rzutu⁸.

Odpowiedź na przebieg asymetrycznego „konfliktu uchodźczego” oraz reakcja na to, że po ćwiczeniach „Zapad- 2021” wojska rosyjskie wyjątkowo opieszale powracają do miejsc stałej dyslokacji, będzie dla Moskwy testem determinacji Zachodu.

⁸M. Budzisz, *Rosyjska baza wojskowa na Białorusi – domykanie systemu. Strategia wobec państw "bliskiej zagranicy"*, <https://wpolityce.pl/swiat/564868-rosyjska-baza-wojskowa-na-bialorusi-domykanie-systemu>, (dostęp:30.09.21).

Czynnikiem zależnym od Białorusi i Białorusinów jest natomiast trzeci filar podtrzymujący system władzy, czyli gospodarka. Jeżeli gospodarka państwa rządzonego przez A. Łukaszenkę się załamie, a jak starałem się powiedzieć wyżej, jest ona podtrzymywana przez kroplówkę z Moskwy, to w perspektywie miesięcy dyktator będzie musiał ustąpić. Zaś każda zmiana w Mińsku musi w istocie oznaczać zelżenie terroru i odblokowanie aktywności przynajmniej niektórych segmentów społeczeństwa obywatelskiego.

W prezentowanym „Raporcie” staramy się spojrzeć na perspektywy gospodarcze Białorusi. Aleś Alachnovič, wiceprezes CASE Belarus i pełnomocnik Swiatłany Cichanouskiej ds. reform gospodarczych na wstępie omawia scenariusz optymistyczny, czyli pakiet pomocowy dla Białorusi, opracowany wspólnie przez ekonomistów związanych ze środowiskiem demokratycznym oraz Komisję Europejską. „Gdy tylko Białoruś rozpocznie proces demokratyzacji, wszystkie sankcje wobec niej powinny zostać zniesione. Powinno to pobudzić gospodarkę, gdyż najprawdopodobniej skutki sankcji gospodarczych i presji ekonomicznej w okresie transformacji politycznej będą znacznie większe, niż obecnie. Ponadto instytucje międzynarodowe i państwa demokratyczne mogą wesprzeć transformację gospodarczą na Białorusi na wiele innych sposobów, w tym poprzez wsparcie polityczne i finansowe oraz pomoc techniczną”- pisze A. Alachnovič, precyzyjnie omawiając szanse, zagrożenia i drogi dojścia do realizacji takiego pakietu. Z kolei Aliaksandr Papko omawia domniemany cud gospodarczy A. Łukaszenki, wskazując, że wzrost dochodów z eksportu wiąże się w istocie tylko z rynkiem rosyjskim, a perspektywy rozwojowe, wobec tendencji emigracyjnych sektora IT i ograniczenia inwestycji oraz popytu wewnętrznego na Białorusi, są złe.

Oleksandr Shevchenko ukazuje związki Białorusi z obszarem gospodarki postsowieckiej. Szczególnie ważna jest tu Ukraina, dla której współpraca gospodarcza z północnym sąsiadem jest ważna, ale polityka A. Łukaszenki, mimo powściągliwości władz w Kijowie, nie stwarza najlepszych perspektyw na przyszłość. „Ukraina znalazła się więc w dość ambiwalentnej sytuacji”- zauważa O. Shevchenko- „Z jednej strony, na podstawie obserwacji obecnej sytuacji politycznej możemy wnioskować, że polityczny konflikt ukraińskich władz z marginalizowanym reżimem A. Łukaszenki może nadal się rozwijać. Dlatego w oczywistym interesie Ukrainy jest minimalizacja kontaktów gospodarczych z Białorusią (dopóki trwa reżim A. Łukaszenki). Jednocześnie, uzależnienie Ukrainy od białoruskiej energetyki oraz widoczna chęć ukraińskich władz do unikania stosowania ostrej

retoryki wobec A. Łukaszenki, w najbliższej perspektywie powstrzymają Ukrainę przed realizacją takiego scenariusza”. Analiza O. Shevchenki dowodzi również, że tzw. Unia Euroazjatycka jest wyłącznie papierowym tygrysem, nie stwarzającym dla Białorusi realnej alternatywy wobec handlu z Zachodem. Podobnie jest z wielkim marzeniem mińskiego dyktatora, by oprzeć się o Chiny. Jak konkluduje w swoim studium prof. Adam Jelonek: „Dopóki Białoruś nie znormalizuje stosunków z Zachodem, będzie mało interesująca dla wielkich chińskich firm, dla których wejście na rynki zachodnie jest dziś głównym priorytetem. Białoruś po wyborach nie ma szans na stanie się chińskim „oknem” na Unię Europejską, zaś Mińsk stał się bardziej zależny od Moskwy, niż kiedykolwiek wcześniej. Problemem dla A. Łukaszenki jest jednak to, że to nadal on bardziej potrzebuje Chin, niż Chiny jego”.

Szczególną rolę w białoruskim handlu i tranzycie odgrywały państwa bałtyckie. Były one dla Białorusi oknem na świat, bo znaczna część wymiany handlowej odbywała się przez porty Litwy i Łotwy. Był to też kierunek eksportu produktów białoruskich rafinerii naftowych. Pod naciskiem Moskwy coraz większa część handlu białoruskiego kierowana jest do rosyjskiego portu w Ust-Łudze. A równocześnie konflikt polityczny ogranicza wymianę handlową i inwestycje– relacje państw bałtyckich z Białorusią omawia Andrzej Pukszo piszący, iż „Litwa, mały kraj, odgrywa aktywną rolę przy wspieraniu białoruskiej opozycji demokratycznej. Płaci za to wysoką cenę, jaką jest wstrzymanie kontaktów gospodarczych z podmiotami na Białorusi oraz konsekwencje sprowokowanego przez A. Łukaszenkę kryzysu migracyjnego”.

Paweł Usov i Kacper Wańczyk omawiają dwie kluczowe gałęzie gospodarki białoruskiej, czyli przemysł zbrojeniowy (szerzej nawet kompleks wojskowo– przemysłowy) oraz energetykę. Obraz, podobnie jak w wypadku całości gospodarki Białorusi, jest mieszanią sukcesów związanych ze wzrostem opartym na rynku rosyjskim oraz brakiem poważniejszych perspektyw dywersyfikacji wynikającym z warunków politycznych, stworzonych przez władze w Mińsku. Paweł Usov optymistycznie stwierdza na koniec, iż „KWP jest specyficznym komponentem gospodarki białoruskiej i będzie potrzebować odrębnego podejścia i reformy w okresie transformacji. To również oznacza, że musi on być zachowany i rozwijany w perspektywie długofalowej”. Z kolei Kacper Wańczyk przypomina, że „białoruski sektor energetyczny pozostał w dużym stopniu niezreformowany. Utrzymuje się ścisła centralizacja i hierarchiczny nadzór nad tą częścią białoruskiej gospodarki. Zapewnia to białoruskim władzom– a w szczególności A. Łukaszence– całkowity nadzór nad

tą sferą. Wynika to naturalnie z potrzeby kontrolowania całości gospodarki, a także dążenia do jak najdłuższego utrzymania stosunkowo niskich cen energii dla społeczeństwa”. Inaczej mówiąc, precyzyjna analiza dwóch kluczowych sektorów gospodarki Białorusi wskazuje, iż władze pozbywają się ostatnich bezpieczników niezależności w zamian za utrzymanie pełnej kontroli, ale równocześnie w istocie tę kontrolę tracą na rzecz zewnętrznego – rosyjskiego – czynnika.

Dlaczego tak się dzieje wyjaśnia błyskotliwy materiał Justyny Olędzkiej o białoruskiej propagandzie sukcesu. Autorka stwierdza: „Kiedy porównamy oficjalne, białoruskie dane ze statystykami z niezależnych źródeł, otrzymujemy niezbity dowód, że przekaz polityczny białoruskich władz jest nie tylko narzędziem tworzenia kompletnie alternatywnej rzeczywistości politycznej, ale i gospodarczej”.

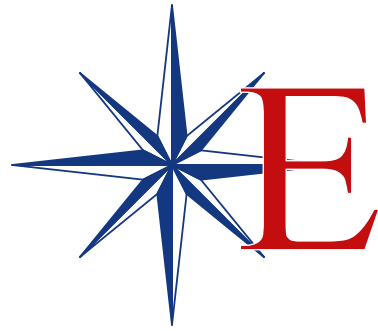
Zderzenie propagandowej wydmuszki „tygrysa gospodarczego Europy Wschodniej”, stworzonego przez propagandę, z rzeczywistością gospodarczą państwa przesuwanego się do roli rosyjskiej kolonii, może być dla Białorusinów podwójnie bolesne. Wydaje się, że w perspektywie najbliższych miesięcy, będzie postępowało obniżenie się stopy życiowej obywateli, i zwalanie wszystkiego na zachodnie sankcje oraz „polską agresję”, może przestać działać. Na dodatek obywatele Białorusi będą dostrzegać, że ich kraj zsuwa się po równi pochyłej pogłębiającego uzależnienia od sąsiada ze wschodu.

Podporządkowanie białoruskiej gospodarki krótkoterminowym interesom politycznym władzy, masowa emigracja specjalistów i poddanie terrorowi najaktywniejszych i najbardziej kreatywnych grup obywateli sprawia, że szczególnie ważne jest opracowanie programu alternatywnego, zbudowanego na wsparciu Zachodu. 3 miliardy EUR zapowiadane jako wsparcie Unii Europejskiej to będzie kropla w morzu potrzeb. Zarazem jednak kluczowe wydaje się dotarcie do obywateli Białorusi z czytelnym przekazem, iż istnieje wyjście alternatywne wobec stagnacji opartej o Rosję, którą forsuje obecnie reżim.

Jednym z filarów władzy Aleksandra Łukaszenki pozostawała przez ponad dwie dekady gospodarka. Wydawać się mogło, iż władze w Mińsku posiadały tajemniczą wiedzę w jaki sposób równolegle rozwijać nowoczesne sektory gospodarki, konserwując sowiecki styl zarządzania i także myślenie. Od ponad roku okazuje się, że na dłuższą metę jest to niemożliwe. „Raport”, który przekazujemy do lektury dowodzi, że opresyjna dyktatura – przynajmniej w Europie – w sposób nieuchronny prowadzi do kryzysu gospodarczego.

Autorzy „Raportu”, podobnie jak przy jego poprzednich tomach, zapraszają do krytycznej debaty nad tezami zawartymi w tekście.

Jerzy Marek Nowakowski

Aleš Alachnovič

Wiceprezes CASE Belarus

Pełnomocnik Swiatłany Cichanouskiej ds. reform gospodarczych

MIĘDZYNARODOWE WSPARCIE GOSPODARCZE DLA DEMOKRATYCZNEJ BIAŁORUSI⁹

Społeczność międzynarodowa musi pomóc w stworzeniu programu rozwoju pozytywnej przyszłości Białorusi i wesprzeć naród białoruski w jego dążeniu do życia w demokratycznym państwie, w którym funkcjonuje gospodarka rynkowa. Białorusini powinni czuć, że świat demokratyczny jest z nimi nie tylko z powodu politycznych deklaracji, ale także dzięki realnemu wsparciu gospodarczemu. Po rozwiązaniu kryzysu politycznego i rozpoczęciu przemian demokratycznych, nowo wybrane władze Białorusi powinny rozpocząć proces stabilizacji gospodarki i reform instytucjonalnych. Dlatego też należy wdrożyć szereg działań umożliwiających przejście do pełnej gospodarki rynkowej. Wsparcie międzynarodowe w znacznym stopniu pomoże w odbudowie gospodarki, zapewnieniu odpowiednich warunków dla trwałego i długofalowego wzrostu oraz podtrzymaniu zaufania społeczeństwa dla reform i gospodarki rynkowej. Dzięki międzynarodowej pomocy politycznej, gospodarczej i finansowej pozytywne zmiany społeczno- gospodarcze dokonają się znacznie szybciej i z większym powodzeniem. Takie wsparcie leży w interesie Białorusi, jej sąsiadów i całej wspólnoty demokratycznej.

Skala, zakres i harmonogram wsparcia międzynarodowego dla przyszłych przemian gospodarczych mogą zależeć od wielu czynników wewnętrznych i zewnętrznych- takich jak wstrząsy gospodarcze czy środowiskowe- i powinny być do nich dostosowane. Największym z tych wstrząsów, zważywszy na znaczną zależność gospodarczą Białorusi od Rosji zarówno w kontekście Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, jak i Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, będzie prawdopodobnie polityczna reakcja Rosji na białoruski program reform. W szczególności, jeśli Rosja zareaguje otwartą wrogością, która może obejmować ograniczenie dostępu do rynku rosyjskiego dla białoruskich producentów i blokadę dostaw energii,

⁹ Niniejszy tekst powstał na podstawie draftu *policy paper* „What economic reforms does Belarus need and how can the West help?“, napisanego przez Katerynę Bornukową i Alesia Alachnoviča dla Chatham House latem 2021 roku. Zawiera on opinie wielu ekonomistów, przedstawione m.in. przed i w trakcie seminarium zorganizowanego przez Chatham House 23 czerwca 2021 roku. Wśród uczestników seminarium i recenzentów byli odnoszący sukcesy wschodnioeuropejscy reformatorzy, wybitni ekonomiści- praktycy i inni eksperci.

Białoruś będzie potrzebowała większej pomocy ze strony społeczności międzynarodowej, w tym również wsparcia jej bezpieczeństwa energetycznego. Nie jest to jednak scenariusz bazowy i wszystkie podmioty powinny być przygotowane na najgorsze. Ponadto, aby uniknąć procesu odwracania reform i przeciwstawić się dojściu do władzy populistów, może być potrzebna stała pomoc i inne formy wsparcia.

Nie oznacza to jednak, że pomoc musi być skierowana na wszystkie reformy jednocześnie. Nie oznacza to również, że bez takiej pomocy proces reform na Białorusi utknąłby w martwym punkcie. Oznacza to raczej, że międzynarodowe zaangażowanie na rzecz białoruskich przemian musi być podtrzymywane w trudnych czasach, ale również w przyszłości, i ukierunkowane na konkretne dziedziny, aby umożliwić krajowi postępy w procesie transformacji.

Kluczowe zasady

Wsparcie międzynarodowe musi być zgodne z następującymi zasadami:

- **Znaczenie**- wsparcie powinno być kompleksowe (pod względem zakresu) i znaczące w odniesieniu do wielkości białoruskiej gospodarki (procent PKB) i jej potrzeb (takich jak konieczność finansowania deficytu publicznego, długu publicznego i reform strukturalnych (np. reformy polityki społecznej i sektora przedsiębiorstw państwowych)).
- **Szybkość**- wsparcie należy zaplanować i uruchomić szybko, tak aby jak najlepiej przygotować je przed rozwiązaniem kryzysu politycznego, a tym samym zapewnić bezzwłoczne przyjęcie środków po rozpoczęciu przez Białoruś przemian demokratycznych.
- **Koordinacja**- wsparcie powinno być koordynowane przez kluczowych graczy (tj. międzynarodowe instytucje finansowe i państwa), takich jak: MFW, Bank Światowy, Międzynarodowa Korporacja Finansowa (IFC), Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (EBOR), Europejski Bank Inwestycyjny (EBI), Komisja Europejska (KE), państwa członkowskie UE, Wielka Brytania, Szwajcaria, Norwegia, USA i Kanada.
- **Odpowiedzialność**- wsparcie powinno być planowane i realizowane w ścisłej współpracy z liderami białoruskiego ruchu demokratycznego, aby zapewnić jego adekwatność do potrzeb Białorusinów.

- **Przejrzystość**- zobowiązanie do udzielenia wsparcia i szczegóły tych inicjatyw powinny być ogłaszane publicznie, aby wesprzeć Białorusinów w ich dążeniu do walki o swoje prawa.

Plany międzynarodowego wsparcia powinny zawierać zatem nie tylko szeroką wizję potrzeb Białorusi sygnalizowanych w procesie przejścia do demokratycznych, odpowiedzialnych rządów, ale także określać kluczowe parametry pozwalające zmierzyć jego zakres i ramy czasowe.

Kompleksowy plan wsparcia gospodarczego dla demokratycznej Białorusi

28 maja 2020 roku przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen przekazała Swiatłanie Cichanouskiej i innym liderom ruchu demokratycznego na Białorusi zarys Kompleksowego Planu Wsparcia Gospodarczego dla Demokratycznej Białorusi¹⁰. Idea jego stworzenia została zainicjowana przez polski rząd Mateusza Morawieckiego we wrześniu 2020 roku. Następnie, 2 października 2020 roku, Rada Europejska, czyli najwyższy organ polityczny UE, jednogłośnie wezwała Komisję Europejską do przygotowania takiego planu¹¹. Komisja Europejska opracowała ten plan z udziałem S. Cichanouskiej i jej przedstawicieli. Plan ten, o wartości do 3 mld euro (równowartość 3,6 mld USD) w formie dotacji, pożyczek i gwarancji, odzwierciedla zaangażowanie UE we wspieranie narodu białoruskiego w pierwszej fazie transformacji gospodarczej¹². Plan podzielony jest na trzy filary:

1. Wsparcie ożywienia gospodarczego poprzez zastrzyki finansowe

Kluczową częścią tego filaru jest unijna pomoc makrofinansowa, przekazana bezpośrednio do budżetu państwa, które po przemianach demokratycznych będzie oczekiwało pomocy w sfinansowaniu deficytu budżetowego i wsparcia ożywienia gospodarczego. Aby wesprzeć wzrost gospodarczy, UE w celu rozszerzenia możliwości inwestycyjnych i handlowych dla nowej Białorusi zorganizuje unijne Forum Inwestycyjne Wysokiego Szczebla, a w celu przyznania dotacji na transformację gospodarczą Białorusi Spotkanie Donatorów Wysokiego Szczebla UE. Łączna kwota inwestycji: do 1 500 mln EUR w postaci pożyczek UE, inwestycji publicznych i prywatnych oraz dotacji.

2. Pomoc w organizacji reform

¹⁰ <https://tsikhanouskaya.org/en/events/news/aa6f9fd85118568.html>, (dostęp:1.09.21).

¹¹ <https://www.consilium.europa.eu/media/45910/021020-euco-final-conclusions.pdf>, (dostęp:1.09.21).

¹² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_2685, (dostęp:1.09.21).

UE uruchomi znaczący pakiet pomocy technicznej w celu wsparcia reform strukturalnych: politycznych, sądowniczych, gospodarczych, edukacyjnych oraz w zakresie praworządności, których będzie potrzebowała nowa Białoruś. Łączna kwota inwestycji: do 400 mln EUR w formie dotacji UE.

3. Inwestycje w infrastrukturę i sektor prywatny

Ta część wsparcia zostanie przydzielona przez Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz Europejski Bank Inwestycyjny przy wsparciu udzielonym przez Platformę Inwestycyjną Sąsiedztwa (*Neighbourhood Investment Platform*), do której Białoruś nie ma jeszcze dostępu.

Białoruś otrzyma długoterminowe i niskokosztowe środki kredytowe na inwestycje m.in. w infrastrukturę transportową, efektywność energetyczną, gospodarkę odpadami, infrastrukturę komunalną, a także rozwój małych i średnich przedsiębiorstw. Całkowita wartość inwestycji obejmuje kwotę do 1 100 mln EUR w formie pożyczek, dotacji i gwarancji.

Dlaczego ten plan jest wyjątkowy? Przede wszystkim, po raz pierwszy społeczność międzynarodowa oferuje znaczący pakiet gospodarczy dla przyszłego demokratycznego rządu i społeczeństwa Białorusi, a nie dla obecnego reżimu. Po drugie, po raz pierwszy wielkość takiego pakietu (6% PKB) jest podobna lub nawet większa, niż obecne wsparcie finansowe ze strony Rosji¹³. Ogólnie rzecz biorąc, plan ten jest wyjątkowym instrumentem wspierającym pokojowe przemiany demokratyczne i gospodarcze w kraju. Plan i obiecane środki powinny zostać uruchomione jak najszybciej po rozwiązaniu kryzysu politycznego i rozpoczęciu procesu demokratyzacji.

Plan ten jest pierwszym publicznie ogłoszonym wkładem społeczności międzynarodowej w budowę nowej, demokratycznej Białorusi. Biuro S. Cichanouskiej pracuje nad zapewnieniem wsparcia gospodarczego ze strony innych państw i organizacji (MFW, Bank Światowy, Międzynarodowa Korporacja Finansowa, kraje demokratyczne, takie jak Wielka Brytania, Norwegia, Kanada, USA). Łączna kwota takiej pomocy dla nowej Białorusi mogłaby wynieść ok. 10 mld USD.

¹³ Na przykład we wrześniu 2020 roku W. Putin obiecał wesprzeć A. Łukaszenkę kwotą 1,5 mld USD. Kredyty w trzech transzach zostały wypłacone Białorusi do końca czerwca 2021 roku. Żadnych nowych pożyczek ani innych bezpośrednich międzyrządowych środków finansowych Rosja Białorusi nie udzieliła (stan na 27 sierpnia 2021 roku). Roczne wsparcie Rosji w minionym roku wyniosło więc 1,5 mld USD, podczas gdy UE obiecuje ok. 3,6 mld USD na pierwsze 2-3 lata reform. Poza tym, jak wynika z wielu źródeł (np. doświadczeń nowych państw członkowskich UE z Europy Środkowo-Wschodniej), wsparcie z UE jest znacznie lepiej rozdysponowane, niż wsparcie z Rosji.

4. Sankcje gospodarcze

Gdy tylko Białoruś rozpocznie proces demokratyzacji, wszystkie sankcje wobec niej powinny zostać zniesione. Powinno to pobudzić gospodarkę, gdyż najprawdopodobniej skutki sankcji gospodarczych i presji ekonomicznej w okresie transformacji politycznej będą znacznie większe niż obecnie. Ponadto instytucje międzynarodowe i państwa demokratyczne mogą wesprzeć transformację gospodarczą na Białorusi na wiele innych sposobów, w tym poprzez wsparcie polityczne i finansowe oraz pomoc techniczną.

Wsparcie polityczne

Dalsza pomoc międzynarodowa powinna polegać na:

- zapewnieniu wsparcia politycznego dla uzgodnienia **nowego programu stabilizacyjnego z MFW**, mającego na celu normalizację sytuacji finansowej i budżetowej oraz umożliwienie państwu białoruskiemu wywiązania się z podstawowych zobowiązań socjalnych.
- wykorzystaniu i rozszerzeniu możliwości inwestycyjnych i handlowych Białorusi w stosunku do UE poprzez zorganizowanie **forum inwestycyjnego wysokiego szczebla UE- Białoruś**, które zgromadzi kluczowych inwestorów europejskich i pozwoli Białorusi zaprezentować możliwości, jakie stwarza wolna, demokratyczna, otwarta i zorientowana na reformy Białoruś. Inne kraje i międzynarodowe instytucje finansowe powinny być zaproszone do przyłączenia się do tej inicjatywy.
- ułatwianiu wsparcia w postaci dotacji oraz grantów poprzez zorganizowanie spotkania **donatorów wysokiego szczebla z ramienia UE** i uruchomienie dodatkowych środków na dotacje, niezbędnych do finansowania i mobilizowania wiedzy fachowej i inwestycji w celu wspierania przemian gospodarczych. Do udziału w tej inicjatywie należy zaprosić inne kraje i międzynarodowe instytucje finansowe.
- szybkim przyjęciu **priorytetów w projekcie partnerstwa UE** z Białorusią i rozpoczęciu negocjacji w sprawie nowej umowy ramowej, dostosowanej do potrzeb i zawierającej obszerny komponent gospodarczy oraz uwzględniającej specyfikę tego kraju.
- pomocy w ułatwieniu **przystąpienia Białorusi do WTO**.
- przeglądzie licznych **ograniczeń handlowych UE** (taryfy, kwoty, itp.) dla białoruskich towarów i usług. Opracowanie i podpisanie kompleksowej i wzmocnionej Umowy o partnerstwie między UE a Białorusią (podobnej do umowy

między UE a Armenią, podpisanej, gdy Armenia była już członkiem Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej) lub Umowy o pogłębionej i kompleksowej strefie wolnego handlu (podobnej do tej, którą UE podpisała z Gruzją, Mołdawią i Ukrainą), która byłaby zgodna z jej członkostwem w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. W szczególności, jeszcze przed zażegnaniem kryzysu politycznego, UE mogłaby jednostronnie zliberalizować handel usługami z Białorusią. Eksport usług jest prowadzony głównie przez przedsiębiorstwa prywatne. W związku z tym taka liberalizacja handlu przyczyni się do przejścia w kierunku otwartej gospodarki rynkowej.

- pomocy w zapewnieniu **bezpieczeństwa energetycznego** poprzez krótkoterminowe dostawy surowców energetycznych oraz długoterminowe inwestycje w infrastrukturę.

Nawet bez silnego i wyraźnego dążenia Białorusinów do członkostwa w UE, przystąpienie do WTO i uzgodnienie priorytetów partnerstwa politycznego oraz handlowego z UE powinno działać jak kotwice wspierające program reform gospodarczych w perspektywie długoterminowej. Świadczy o tym doświadczenie udanych przemian gospodarczych w krajach postsocjalistycznych. Wiele z nich (np. Polska i kraje bałtyckie) przeprowadziło nieodwracalne reformy rynkowe na początku lat 90-tych, jeszcze zanim pojawiła się perspektywa przystąpienia do UE.

Wsparcie finansowe

Międzynarodowa pomoc finansowa może przybrać formę:

- **Funduszu Antykryzysowego**, utworzonego przez międzynarodowe instytucje finansowe i kraje demokratyczne, przeznaczonego na stabilizację i odbudowę gospodarki w okresie przejściowym i po wolnych, demokratycznych wyborach. Środki te powinny wspierać m.in. politykę ochrony społecznej, restrukturyzację przedsiębiorstw państwowych i programy przekwalifikowania zawodowego, a także stwarzać możliwości liberalizacji obciążeń podatkowych dla przedsiębiorstw prywatnych (głównie MŚP). Program stabilizacyjny MFW, wsparcie finansowe Banku Światowego oraz pomoc makrofinansowa UE powinny łącznie wynieść kilka miliardów USD.
- **Pożyczek, dotacji i gwarancji od międzynarodowych instytucji finansowych i państw** udzielanych w celu wsparcia rozwoju prywatnych przedsiębiorstw. W szczególności EBOiR, EBI, IFC, KE i USAID powinny być gotowe przeznaczyć setki

milionów USD rocznie na rozwój prywatnego biznesu, w tym na usługi doradztwa biznesowego.

- **Refinansowania długu publicznego** przy niższym oprocentowaniu, co w dłuższym okresie zmniejszy obciążenie budżetu długiem i uwolni znaczne środki. Obecny zewnętrzny i wewnętrzny dług publiczny- z uwzględnieniem gwarancji państwowych i zadłużenia władz lokalnych- wynosi około 30 mld USD. Średnie oprocentowanie długu publicznego wynosi ponad 4 proc. w skali roku. Refinansowanie części tego długu przy niższym oprocentowaniu przekłada się na oszczędności rzędu setek milionów USD rocznie. Wydłużenie okresu kredytowania z odroczonej spłatą w ciągu kilku pierwszych lat reformy, zapewni dodatkowe oszczędności dla budżetu. Aby to ułatwić, w okresie przejściowym lub bezpośrednio po zmianie rządu, należy zorganizować spotkanie wierzycieli na wysokim szczeblu z udziałem MFW, Banku Światowego, UE, Wielkiej Brytanii, USA, Kanady i innych krajów.

Bardzo ważnym jest, aby wsparcie finansowe składało się głównie z dotacji, gwarancji i kredytów preferencyjnych, a nie pożyczek i kredytów rynkowych. Przykłady krajów takich jak Ukraina czy Grecja pokazują, że jeśli wsparcie będzie udzielane głównie w postaci pożyczek (niezależnie od ich formy- koncesyjnej czy rynkowej), udana transformacja może być bardzo trudna.

Pomoc techniczna

Wysiłki na rzecz zapewnienia pomocy technicznej powinny obejmować:

- Przygotowanie **specjalistycznego wsparcia technicznego dla reform sektorowych i regulacyjnych**, angażującego Bank Światowy, OECD, EBOR, EBI i KE.
- Rozszerzenie inicjatyw politycznych **Partnerstwa Wschodniego UE** dla Białorusi, takich jak: EU4Business, EU4Energy, EU4Digital i EU4Environment.
- Inicjowanie tworzenia **projektów finansowanych ze środków międzynarodowych**, mających na celu poprawę klimatu biznesowego i wspieranie dywersyfikacji gospodarczej kraju.

Wsparcie w trakcie kryzysu politycznego

Chociaż w niniejszym artykule przedstawiono międzynarodowe wsparcie dla demokratycznej Białorusi w jej przejściu do nowoczesnej gospodarki rynkowej, istnieją pewne działania, które należy podjąć natychmiast, aby wesprzeć społeczeństwo w walce o

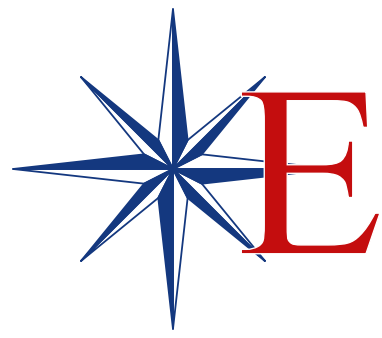
demokratyczne zmiany. Im dłużej trwa kryzys polityczny, tym bardziej nagląca staje się potrzeba wsparcia białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego. W szczególności wsparcia dla ofiar represji, niezależnych mediów, niezależnych związków zawodowych, studentów i prywatnych przedsiębiorców przez:

- Zapewnienie pomocy dla ofiar represji, przemocy i tortur (ewentualnie w formie funduszu pomocy doraźnej). Działania te muszą być starannie realizowane, aby zapewnić, że wsparcie dotrze do odbiorców i nie będzie dla nich zagrożeniem.
- Wsparcie dziennikarzy dotkniętych represjami i finansowe wspieranie wolnych mediów „na wygnaniu”, które działają za granicą. Promowanie rozwoju i ekspansji niezależnych mediów na terenie Białorusi i w UE, w tym innowacyjnych formatów (blogi, kanały komunikatory, itp.).
- Zapewnianie większego wsparcia finansowego inicjatywom społeczeństwa obywatelskiego z Białorusi (w tym organizacjom pozarządowym i nieformalnym inicjatywom społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza w zakresie ochrony praw człowieka, uczestnictwa obywatelskiego, inicjatyw regionalnych, lokalnych i sąsiedzkich, edukacji obywatelskiej, inicjatyw na rzecz osób starszych, aktywizacji kobiet, uczestnictwa młodzieży, kultury niezależnej, ochrony środowiska, niezależnych przedsiębiorców, inicjatyw społecznych, platform *crowdfundingowych*, bezpieczeństwa cyfrowego, walki z *fake newsami*).
- Wspieranie niezależnych związków zawodowych i komitetów strajkowych w ich wysiłkach na rzecz obrony praw białoruskich pracowników, zwłaszcza tych, którzy stracili pracę i/lub doznali przemocy fizycznej i psychicznej w wyniku stłumienia strajków. Bardzo ważne jest zapewnienie środków na przekwalifikowanie zwolnionych pracowników (dokszałcanie, przekwalifikowanie i pomoc w przejściu na samozatrudnienie).
- Stworzenie programów stypendialnych dla studentów, stażystów, absolwentów i naukowców z Białorusi. Należy uruchomić specjalny program dla studentów, którzy zostali wydaleny z białoruskich uczelni, umożliwiającą im kontynuowanie studiów w krajach UE. Należy dalej promować kontakty między białoruskimi naukowcami a ich europejskimi kolegami za pomocą odpowiednich środków (np. wspólne projekty, konferencje).
- Wsparcie prywatnych przedsiębiorstw, które poniosły straty lub zostały zamknięte z powodów politycznych. W całym kraju zamknięto już kilkaset zakładów

gastronomicznych, handlowych, usługowych i przemysłowych. Zagrożone są inwestycje przedsiębiorców, wpływy podatkowe z ich działalności oraz dobrobyt pracowników. Tysiące z nich zostało bez pracy lub musiało wyemigrować.

Warto również tworzyć programy edukacyjne dla młodzieży i dorosłych, skupiające się na takich zagadnieniach jak: **edukacja obywatelska, edukacja biznesowa, nauka języków obcych, komunikacja i inne umiejętności miękkie, przydatne we współczesnej gospodarce rynkowej**. Wybrane programy mogą być realizowane *on line*. Inicjowanie programów wspierających przedsiębiorczość i typu *capacity- building* (edukacyjnych, wymiany międzynarodowej, itp.) zwiększy konkurencyjność sektora prywatnego. Jednocześnie oferowanie nowych źródeł kapitału, takich jak fundusz *venture capital*, umożliwiające inwestowanie w międzynarodowe projekty współtworzone przez białoruskie talenty technologiczne, zwiększy środowisko innowacji technologicznych dla Białorusinów w kraju i poza jego granicami.

Cyfryzacja i digitalizacja spowodowały poważne zmiany w świadczeniu usług finansowych na całym świecie i stały się priorytetem w programie reform KE. Postęp technologiczny w zarządzaniu ryzykiem kredytowym ułatwił stały wzrost firm z branży FinTech, które oferują alternatywne usługi finansowe, w tym pożyczki online i crowdfunding kapitałowy (np. „Zopa UK”, „Funding Circle UK”, „Boomerang” w Danii, „OurCrowd” w Izraelu, itp.). Przy pewnym wsparciu ze strony UE (takim jak inicjatywa *Startup Europe*), rozwój podobnych cyfrowych platform *crowdfundingowych* i sieciowych ukierunkowanych na rynek białoruski i inne rynki Europy Wschodniej, mógłby ułatwić tworzenie innowacyjnych startupów oraz rozwój istniejących MŚP w regionie. Białoruska diaspora może być postrzegana jako potencjalni inwestorzy na takich platformach, pomagający finansować po powrocie do kraju opłacalne komercyjnie możliwości.

GOSPODARKA BIAŁORUSI: NASILAJĄCE SIĘ PROBLEMY FINANSOWE I ZAGROŻENIE SANKCJAMI GOSPODARCZYMI

1. Ożywienie eksportu: przypadek czy prawidłowość?

„Wbrew prognoptom z zachodnich agencji, białoruska gospodarka nabrała dobrego tempa”- ogłosił 26 maja 2021 roku na posiedzeniu rządu premier Białorusi Raman Hałouczanka- „Tempo wzrostu produktu krajowego brutto wyniosło 102,5% w stosunku do poziomu sprzed roku, zapewniono wysoki wzrost produkcji przemysłowej- 111%(...). Eksport szybko rośnie, zapewniono dodatnie saldo handlu zagranicznego– ponad 800 mln USD, to rekordowa liczba od 10 lat”¹⁴. Słowa premiera potwierdza statystyka Narodowego Banku Białoruskiego, który podaje, że eksport w styczniu- marcu 2021 roku wyniósł 10,3 mld USD¹⁵, to oznacza wzrost o 19,5% w porównaniu do stycznia- marca 2020 roku. Import natomiast, w porównaniu do analogicznego okresu, wzrósł jedynie o 14,7%. Ożywienie eksportu skutkowało napływem dewiz, które umocniły białoruskiego rubla. W maju 2021 roku jego wartość w stosunku do dolara powróciła poziomu z sierpnia 2020 roku¹⁶.

Analicyści Narodowego Banku Białorusi są jednak mniej optymistyczni w swoich ocenach, niż premier Białorusi. Zaznaczają, że wzrost PKB jest spowodowany zwiększeniem eksportu zaledwie kilku grup towarów, m.in. produktów chemicznych i ropopochodnych¹⁷. Wzrost eksportu i PKB- w porównaniu do okresu sprzed roku- Białoruś częściowo zawdzięcza bardziej efektywnej pracy swoich przedsiębiorstw, częściowo zaś poprawie koniunktury.

Przemysł samochodowy, chemiczny, kopalnie potasowe zwiększyły wolumen eksportowanej produkcji. Natomiast wzrost dochodów od sprzedaży drewna i metali był spowodowany wzrostem cen na te surowce. Największy, bo ponad dwukrotny, wzrost eksportu w stosunku do stycznia- marca 2020 roku zanotował przemysł petrochemiczny. Taki gwałtowny wzrost tłumaczy się w dużej mierze efektem niskiej bazy, bo w okresie

¹⁴<https://www.belta.by/economics/view/golovchenko-vopreki-prognozistam-iz-zapadnyh-agentstv-belorusskaja-ekonomika-nabrala-neplohoj-temp-443034-2021/>, (dostęp:1.09.21).

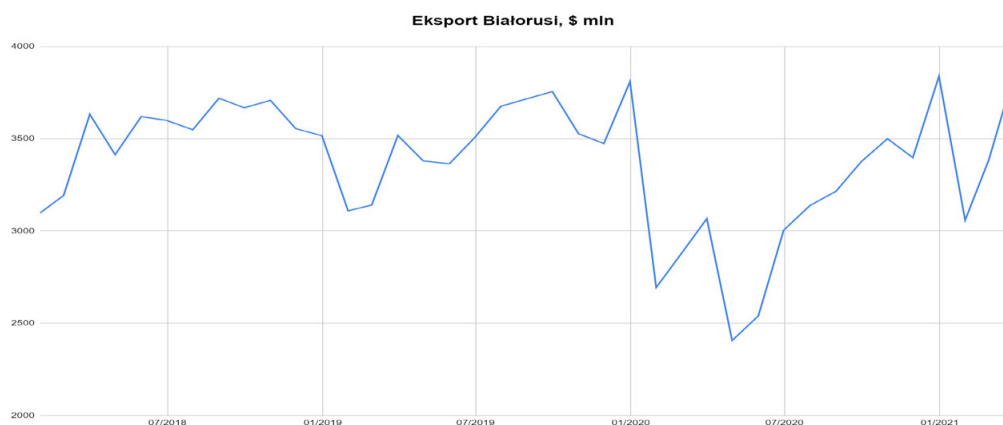
¹⁵ <https://www.nbrb.by/statistics/foreigntrade/current>, (dostęp:1.09.21).

¹⁶ <https://www.nbrb.by/statistics/rates/avgrate>, (dostęp:1.09.21).

¹⁷ https://www.nbrb.by/publications/inflationquarterly/inflationquarterly_2021_1.pdf, (dostęp:1.09.21).

referencyjnym (styczeń- marzec 2020 roku), wskutek sporu o cenę ropy, rosyjskie koncerny naftowe zaprzęstały dostaw surowca na Białoruś.

Wykres 1

Źródło: Belstat

Z powyższego wykresu wynika, że eksport Białorusi wrócił na poziom sprzed 2 lat i ma tendencję wzrostową. Na ile ona będzie trwała zależy w dużej mierze od tego, czy Rosjanie wznowią dostawy ropy naftowej do objętego amerykańskimi sankcjami zakładu „Naftan”. Rosyjskie koncerny naftowe przestały dostarczać tam ropę w maju 2021 roku. Wśród przyczyn takiego działania strony rosyjskiej wymienia się obawę przed karami ze strony USA, jednak niektórzy białoruscy analitycy natomiast podejrzewają Kreml o szantażowanie Mińska i zmuszanie go w ten sposób do integracji gospodarczej¹⁸.

2. Zagrożenia dla stabilności gospodarczej: dług zagraniczny, deficyt budżetowy, zadłużenie przedsiębiorstw

Narodowy Bank Białorusi w swojej analizie wymienia również kolejne tendencje zagrażające stabilności gospodarczej. **Popyt na rynku wewnętrznym** od roku kurczy się z powodu stagnacji płac oraz ograniczenia kredytów konsumpcyjnych¹⁹. Od początku 2021 roku Białorusini znowu **kupują walutę** (choć mniej, niż jesienią 2020 roku), starając się w ten sposób uchronić swoje oszczędności przed osłabieniem siły nabywczej rubla. Popyt na dewizy w styczniu- marcu przewyższa podaż o ok. 300 mln USD. Zakupione dolary obywatele nadal wolą trzymać w domach a nie w bankach (choć tempo wycofywania lokat spowalnia). Wartość depozytów walutowych w styczniu- marcu 2021 roku zmniejszyła się 5

¹⁸ <https://belsat.eu/in-focus/28-04-2021-naftahimiya-pad-pagrozayu/>, (dostęp:1.09.21).

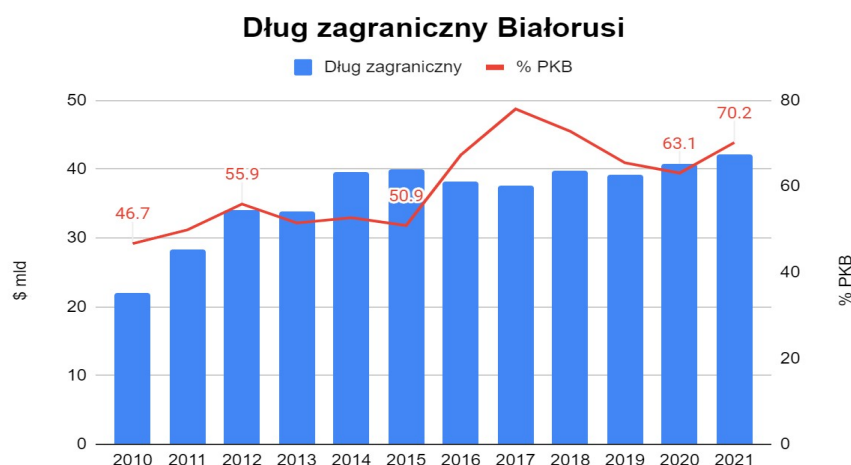
¹⁹ https://www.nbrb.by/publications/inflationquarterly/inflationquarterly_2021_1.pdf, (dostęp:1.09.21).

o punktów procentowych, podczas gdy w lipcu-wrześniu 2020 roku zmalała o 14 punktów procentowych.

Kolejnym zatrważającym zjawiskiem jest **nasilenie się inflacji**. W maju 2021 roku ceny były o 8,6% wyższe, niż przed rokiem (wbrew planom rządu na 2021 rok, które zakładały roczną inflację na poziomie 4%)²⁰. Na początku czerwca 2021 roku rząd Białorusi dodał do listy artykułów żywnościowych objętych regulacją cen kolejnych 14 pozycji, poszerzając ją do 76 pozycji²¹. Bank Narodowy tłumaczy podwyżkę cen wzrostem kosztów importu w czasach pandemii. Ze statystyk NBRB (przy założeniu, że nie są one zmanipulowane), można wnioskować, że inflacja rzeczywiście jest spowodowana czynnikami zewnętrznymi, nie zaś emisją pieniądza. Szeroka masa pieniężna M3 nie rośnie od ponad roku, co jest rzadkością dla białoruskiego systemu gospodarczego²².

Do innych procesów zagrażających stabilności gospodarczej należy **wzrost zadłużenia zagranicznego**. W ciągu ostatnich 10 lat dług zewnętrzny zwiększył się prawie dwukrotnie- z 22 mld USD do 42 mld USD i osiągnął 70% białoruskiego PKB. W ciągu ostatnich 5 lat, co roku, na spłatę długu zagranicznego Białoruś wydaje ok. 6 mld USD, czyli 10% PKB²³. W 2021 roku kraj ma spłacić ponad 5,1 mld USD²⁴.

Wykres 2

Źródło: Narodowy Bank Republiki Białoruś

²⁰ <https://telegraf.by/ehkonomika/vse-po-planu-inflyaciya-v-belarusi-snova-uskorilas/>, (dostęp:1.09.21).

²¹ <https://belmarket.by/news/2021/06/07/news-45990.html>, (dostęp:22.08.21).

²² <https://www.nbrb.by/statistics/monetarystat/broadmoney>, (dostęp:1.09.21).

²³ <https://www.nbrb.by/statistics/externaldebt>, (dostęp:1.09.21).

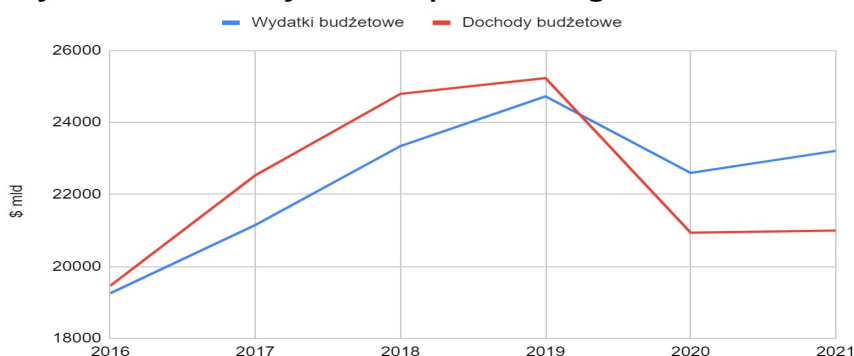
²⁴ <https://banki24.by/news/4695-stalo-izvestno-skolko-vneshnih>, (dostęp:22.08.21).

Jeżeli dochody z eksportu w walutach wymiennalnych istotnie spadną, zaś dostęp do pożyczek zagranicznych (które Mińsk otrzymuje głównie z Rosji i Chin)²⁵ zostanie utrudniony, władze Białorusi będą miały poważne problemy ze spłatą zadłużenia zagranicznego²⁶. Przy takim czarnym scenariuszu kupowanie dewiz dla rozliczenia zadłużenia zagranicznego może istotnie **osłabić białoruskiego rubla**. Na utrzymanie jego kursu władze nie mają zbyt dużo środków, bowiem rezerwy walutowe w połowie 2021 roku wynosiły 7,76 mld USD²⁷.

Niepokojącą tendencją jest także **wzrost deficytu budżetowego**. W 2021 roku jest był on zaplanowany na poziomie 2,2 mld USD, czyli 3,5% PKB²⁸ (choć w grudniu 2020 roku Ministerstwo Finansów oczekiwało, że nie przekroczy on 1,5 mld USD)²⁹. W latach 2013-2019 dochody państwa przewyższały wydatki. Zmiana nastąpiła w 2020 roku wskutek istotnego spadku dochodów budżetowych pochodzących z eksportu, podatku dochodowego oraz innych, niewyszczególnionych w statystykach Ministerstwa Finansów źródeł. Jednocześnie o jedną czwartą wzrosły wydatki na „działalność ogólnopaństwową”. Ta kategoria zawiera m.in. spłatę długu zagranicznego.

Wykres 2

Wydatki VS dochody budżetu państwowego Białorusi

Źródło: Ministerstwo Finansów Republiki Białoruś

²⁵<https://naviny.online/article/20190607/1559885783-komu-belarus-dolzha-bolee-20-milliardov-dollarov>, (dostęp:22.08.21).

²⁶<https://money.onliner.by/2021/05/02/krizis-kotoryj-nam-predstoit-principialno-otlichaetsya-prezhnix>, (dostęp:22.08.21).

²⁷ <https://www.nbrb.by/statistics/reserveassets/assets.asp>, (dostęp:22.08.21).

²⁸ http://minfin.gov.by/ru/budget_execution/analytical_information/2021/, (dostęp:22.08.21).

²⁹<https://www.belta.by/economics/view/bjudzhet-belarusi-2021-goda-planiruetsja-s-defitsitom-br4-mlrd-420625-2020/>, (dostęp:22.08.21).

Jak podają media branżowe, **długi średnich i dużych przedsiębiorstw** na Białorusi w kwietniu 2021 roku przekroczyły 61 mld USD, czyli zrównały się z białoruskim PKB. Kwota przeterminowanych długów przekroczyła 4 mld USD³⁰. Źródłem zadłużenia według mediów mogą być zakupy sprzętu, których przedsiębiorstwa państwowe dokonywały na początku minionej dekady w ramach ambitnego, lecz nieudanego programu modernizacji. Znacząca część pożyczek została zaciągnięta w walutach zagranicznych, co utrudnia wyłączenie zadłużonych zakładów za pomocą emisji pieniądza. W mediach pojawiły się informacje, że na wsparcie zadłużonych przedsiębiorstw władze skierowały środki z Agencji Gwarantowanego Pokrycia Wkładów Bankowych³¹. Długi państwowych zakładów przechodzą więc na państwowe banki i ostatecznie obciążą budżet państwowy lub wywrą dodatkową presję na rezerwy walutowe.

Od listopada 2020 roku na Białorusi **spada zatrudnienie**. Liczba zatrudnionych zmniejsza się średnio o 6,5 tysięcy osób miesięcznie. Najbardziej proces ten dotyka przemysłu i transportu. Jedynym sektorem, w którym zatrudnienie stale rośnie, pozostał sektor IT³². Spadek zatrudnienia na razie nie doprowadza do wzrostu bezrobocia, ponieważ z zakładów przemysłowych są zwalniane przede wszystkim osoby w wieku emerytalnym. Z prawie 2,5 mln białoruskich emerytów pracuje co czwarta osoba.

Kolejnym poważnym problemem centralnie sterowanej gospodarki oraz aparatu administracyjnego jest **pozbawianie się wykwalifikowanych kadr**. Tysiący osób, które uczestniczyło w protestach lub jedynie zostały podejrzanyymi o niełojalność wobec władz, zostało zwolnionych z administracji, służb mundurowych, uniwersytetów, szpitali, zakładów przemysłowych. Atmosfera przymusu i zastraszenia panująca w urzędach i zakładach pracy zniechęca do inicjatywy oraz sprzeciwu wobec nieracjonalnych decyzji przełożonych. Pogorszenie jakości zarządzania zwiększa ryzyko awarii w zakładach przemysłowych. Rośnie także ryzyko nieadekwatnej reakcji władz na wyzwania natury politycznej i gospodarczej. Przykładem może być gigant przemysłowy „Hrodna Azot”, w którym jesienią 2020 roku, po fali strajków oraz zwolnień politycznych, media odnotowały wzrost sytuacji awaryjnych. Zakłady co najmniej trzy razy wstrzymywały produkcję, miały miejsce również trzy mniejsze awarie.

³⁰ <https://banki24.by/news/4787-dolgi-belorusskih-flagmanov-pobili>, (dostęp:30.08.21).

³¹ <https://nn.by/?c=ar&i=272920>, (dostęp:22.08.21).

³² https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/trud/operativnaya-informatsiya_8/, (dostęp:22.08.21).

3. O 3 miliardy USD mniej. Wpływ zapowiadanych sankcji gospodarczych

Wysoce nieracjonalną decyzją aparatu bezpieczeństwa było zmuszenie 23 maja 2021 roku do lądowania samolotu lecącego z Aten do Wilna. Wykorzystanie fałszywego alarmu bombowego w celu uziemienia samolotu Ryanair i porwania białoruskiego dziennikarza Ramana Pratasiewicza popchnęło UE do wprowadzenia sankcji wobec białoruskich linii lotniczych oraz przyspieszyło wprowadzenie czwartego pakietu sankcji, którymi objęto urzędników A. Łukaszenki. Ponadto, UE po raz pierwszy w historii stosunków z Białorusią, podjęła decyzję o wprowadzeniu sankcji wobec kilku sektorów białoruskiej gospodarki³³.

Po incydencie z samolotem Ryanair Unia Europejska i Ukraina zakazały białoruskim przewoźnikom lotów nad własnym terytorium oraz nakazały swoim liniom lotniczym omijać przestrzeń powietrzną Białorusi³⁴. Decyzja ta zdaniem ekspertów, może skutkować zmniejszeniem się liczby pasażerów korzystających z lotniska w Mińsku o połowę. „Belavia” (która w 2019 roku wygenerowała 200 mln USD zysku) oraz inni przewoźnicy, mogą skończyć rok 2021 ze stratami sięgającymi 100 mln USD³⁵. Według danych Europejskiej Agencji Bezpieczeństwa Lotniczego, w konsekwencji incydentu z samolotem „Ryanair” liczba lotów nad Białorusią zmniejszyła się prawie o połowę- z 420 samolotów dziennie do 253. Odpowiednio, dochody spółki „Belaeronawigacja”, zarządzającej przestrzenią powietrzną Białorusi, mogą spaść ze 100 mln USD w roku 2019 do 50- 60 mln USD w roku 2021³⁶.

Straty Mińska spowodowane nierozważną decyzją o zatrzymaniu opozycyjnego dziennikarza mogą wynieść około 3 mld USD, czyli 5% białoruskiego PKB. Takie drastyczne ograniczenie przychodów w walutach wymienialnych, w perspektywie kilku lat może stworzyć **poważne problemy ze spłacalnością długu zagranicznego** lub doprowadzić do trzeciej w ciągu ostatnich 10 lat dewaluacji białoruskiego rubla.

Według wypowiedzi dyplomatów z krajów członkowskich UE, sektorowe sankcje gospodarcze mają dotknąć sektora finansowego, przemysłu petrochemicznego, górniczego

³³<https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-06-20/how-a-600-billion-wealth-fund-got-caught-in-political-crossfire>, (dostęp:22.08.21).

³⁴<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/06/04/eu-bans-belarusian-carriers-from-its-airspace-and-airports/>, (dostęp:25.08.21).

³⁵ <https://select.by/news/kompanii-belavia-i-minskomu-aeroportu-grozyat-19845>, (dostęp:22.08.21).

³⁶ <https://select.by/news/kompanii-belavia-i-minskomu-aeroportu-grozyat-19845>, (dostęp: 28.08.21).

oraz tytoniowego Białorusi³⁷. Ograniczenia dla białoruskiego sektora finansowego obejmują: zakaz udzielania nowych kredytów, zakaz obrotu papierami wartościowymi lub kupowania obligacji krótkoterminowych przez inwestorów z UE oraz zakaz świadczenia usług inwestycyjnych przez banki z UE. Zostaną również zakazane kredyty eksportowe. Najmocniej w gospodarkę Białorusi uderzyć ma zakaz zakupu z Białorusi wyrobów tytoniowych, a także ropy naftowej i produktów ropopochodnych oraz zakaz importu potażu. W 2020 roku eksport białoruskiego paliwa do UE przyniósł 1,7 mld USD³⁸, zaś nawozów potasowych 1,5 mld USD³⁹. Przychody od sprzedaży tytoniu nie są upubliczniane, podobnie jak te pochodzące z eksportu broni i metali szlachetnych. Eksport tak zwanych „kategorii ukrytych” w 2020 roku obliczono na 1,5 mld USD⁴⁰.

4. Zmiany w strukturze gospodarki: zanikanie rolnictwa i wzrost sektora IT

Mimo wielu wstrząsów natury zewnętrznej i wewnętrznej, których doznała gospodarka Białorusi w ciągu ostatnich 10 lat, struktura PKB a zwłaszcza struktura zatrudnienia, zmieniły się w niewielkim stopniu. Sektor budżetowy i przedsiębiorstwa państwowe pozostają głównym miejscem zatrudnienia Białorusinów, co pozwala władzom zachować znaczący wpływ na zachowania polityczne obywateli. Jeżeli w roku 2010 w sektorze państwowym pracowało niecałe 64% ogólnej liczby zatrudnionych Białorusinów, to w 2019- 55%⁴¹.

W strukturze zatrudnienia najbardziej spadł udział budownictwa oraz rolnictwa. Jeżeli w 2010 roku w branży budowlanej pracowało 8,8% zatrudnionych, to w 2020 roku tylko 6,4%. Udział rolnictwa w zatrudnieniu skurczył się do z 10,4% do 8,7%. Nieco tylko zmalała rola przemysłu- z 25,4% do 23,5%. Wkład innych sektorów w zatrudnienie pozostaje podobny do tego sprzed 10 lat. Dzięki przeniesieniu środków od przedsiębiorstw generujących dochody do przedsiębiorstw generujących straty, kierownictwu Białorusi przez wiele lat udaje się zachować strukturę gospodarki, która umożliwi mu utrzymanie władzy.

³⁷<https://www.reuters.com/world/europe/eu-reaches-deal-belarus-economic-sanctions-according-austria-diplomats-2021-06-18/>, (dostęp: 28.08.21).

³⁸ <https://www.customs.gov.by/ru/tamozhennaja-statistika-ru/>, (dostęp: 28.08.21).

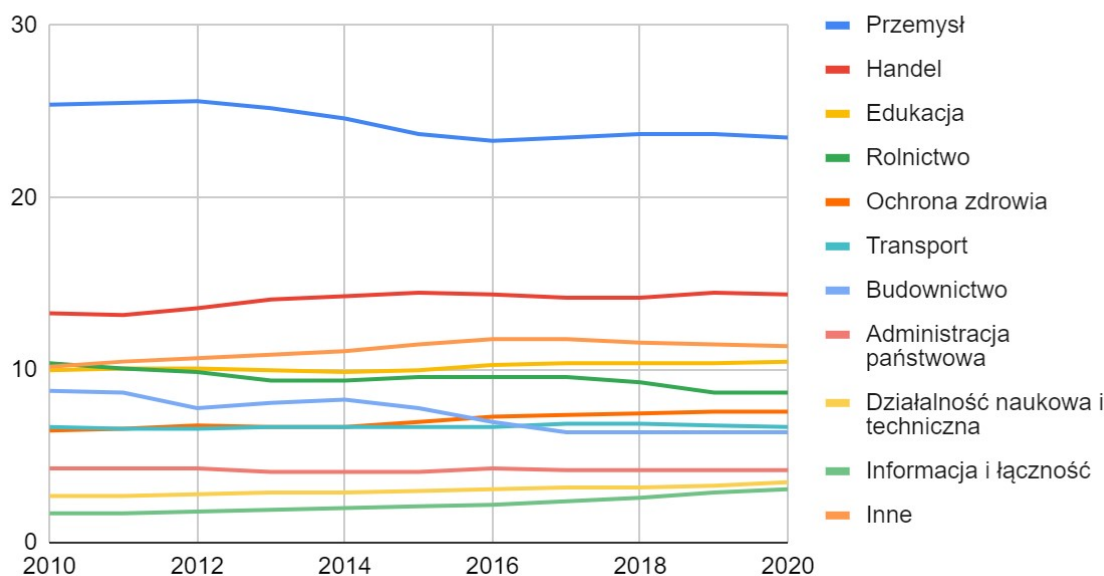
³⁹<https://www.reuters.com/world/europe/eu-reaches-deal-belarus-economic-sanctions-according-austria-diplomats-2021-06-18/>, (dostęp: 28.08.21).

⁴⁰ <https://belmarket.by/news/2021/05/06/news-45544.html>.

⁴¹ <https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/c17/c1758aafc21ec069dafba92b27dea768.pdf>.

Wykres 4

Udział poszczególnych branż gospodarki w zatrudnieniu, %

Źródło: Belstat

Zapłatą za pozostawienie zakładów w rękach państwa staje się obniżenie poziomu życia obywateli. Pozbawione motywacji do rozwoju przedsiębiorstwa państwowe nie są w stanie zapewnić zarobków powyżej 500- 550 USD miesięcznie. Wokół tej kwoty średnia krajowa oscyluje ponad 10 lat.

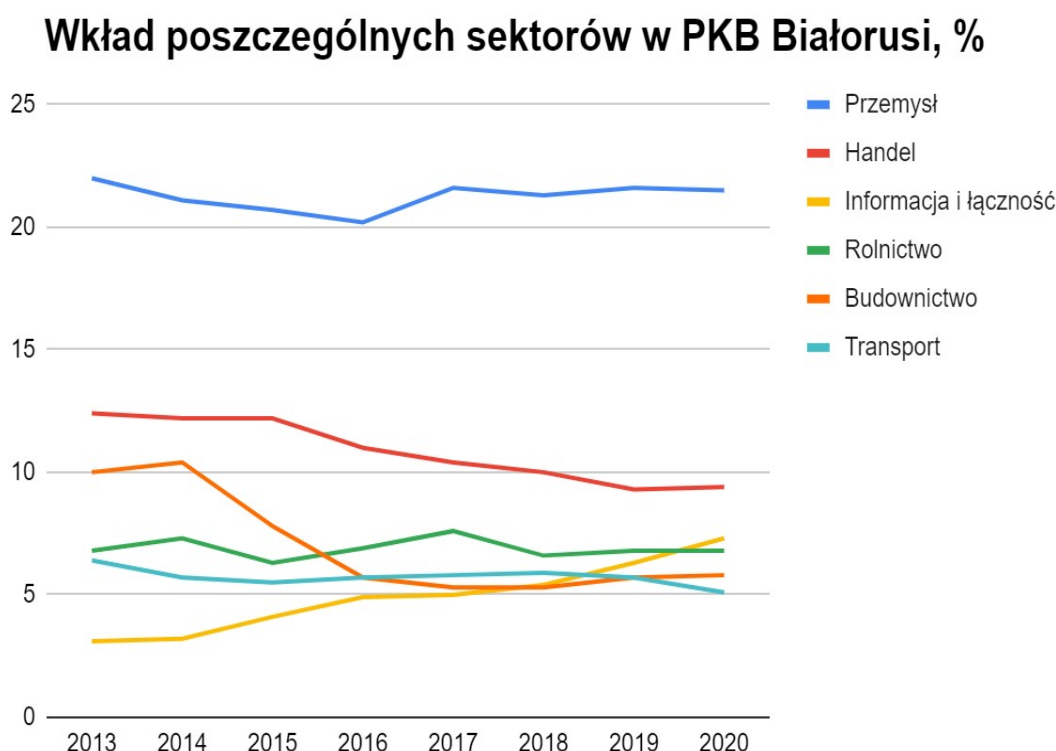
Najbardziej znaczącą zmianą w strukturze PKB w ostatniej dekadzie (poza załamaniem się budownictwa) jest wzrost znaczenia branży informatycznej i telekomunikacyjnej. Sektor IT jest oazą rozwoju w pozostającej w stagnacji gospodarce Białorusi. W roku 2020 jego produkcja wzrosła o 7%, podczas gdy PKB skurczył się o 1%.

5. IT: kluczowe źródło dewiz, oaza dla ambitnych ludzi

Informatyzacja i komunikacja stały się **trzecim sektorem pod względem wkładu w PKB** (po przemyśle i handlu), wyprzedzając tym samym rolnictwo. W roku 2020 programiści wytworzyli 7,3% produktu krajowego. W ciągu ostatnich 5 lat eksport usług informatycznych zwiększył się 2,5-krotnie, żeby osiągnąć w 2020 roku 2,5 mld USD⁴².

⁴² <https://www.nbrb.by/statistics/foreigntrade>.

Wykres 5

Źródło: Belstat

Usługi komputerowe stały się **trzecim pod względem wielkości** (po produktach ropopochodnych (3,7 mld USD) oraz nawozach (3,1 mld USD) **źródłem przychodów z eksportu**. Zyski z eksportu sfery IT przewyższyły wyniki takich tradycyjnych dla Białorusi branż eksportowych jak przemysł mleczarski (2,4 mld USD) oraz samochodowy (2,1 mld USD)⁴³. Statystyki świadczą, że białoruski rynek IT funkcjonuje jako część rynku usług komputerowych USA i to do Stanów Zjednoczonych białoruscy programiści sprzedają prawie połowę swoich produktów⁴⁴. W odróżnieniu od innych branży białoruskiej gospodarki dla IT rynek rosyjski nie ma kluczowego znaczenia. Eksport do Rosji wynosi jedynie 6%. Białoruskie firmy IT w o wiele mniejszym stopniu, niż rosyjskie, są przywiązane do rynku wewnętrznego oraz sektora państwowego⁴⁵.

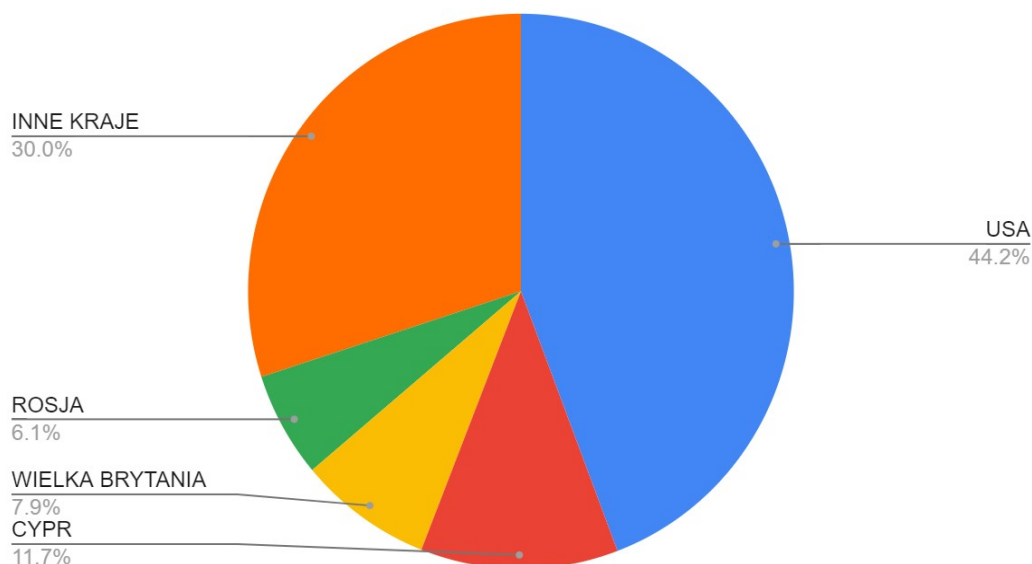
⁴³ <https://www.customs.gov.by/ru/tamozhennaja-statistika-ru/>, (dostęp: 28.08.21).

⁴⁴ <https://www.nbrb.by/statistics/foreigntrade>, (dostęp: 25.08.21).

⁴⁵ <https://www.gazeta.ru/business/2021/02/25/13491104.shtml?updated>, (dostęp: 21.08.21).

Wykres 6

Eksport usług informatycznych, 2020

Źródło: Narodowy Bank Republiki Białoruś

Jak pokazuje poniższa tabela, z dziesięciu największych pod względem zatrudnienia firm IT cztery mają siedziby główne w USA, zaś trzy w krajach Unii Europejskiej i Wielkiej Brytanii, ale kadra prawie wszystkich z tych spółek w ponad 80% jest ulokowana na Białorusi⁴⁶. Według sondażu firmy konsultingowej „CIVITTA”, 60% białoruskich startupów nie pozycjonuje siebie jako firm białoruskich, 70% zaś nie postrzega małego białoruskiego rynku jako ważnego⁴⁷.

Białoruskie firmy udają podmioty zachodnie, ponieważ pracują na potrzeby zachodnich, nie zaś białoruskich lub rosyjskich klientów, stosują zachodnie rozwiązania prawne i chcą być jak najrzadziej kojarzone z ryzykownymi krajami przestrzeni postradzieckiej. Jak pokazują sondaże portalu *www.dev.by* przed rokiem 2020 coraz więcej białoruskich firm IT zaczęło odchodzić od roli podwykonawców dużych firm zachodnich, tworząc własne produkty⁴⁸.

⁴⁶ <https://dev.by/news/top50-it-belarus-june2020>, (dostęp: 20.08.21).

⁴⁷ <https://civitta.by/articles/civitta-together-with-bulba-ventures-released-the-third-overview-of-the-startup-ecosystem-of-belarus>, (dostęp: 28.08.21).

⁴⁸ <https://aser.by/wp-content/uploads/2020/12/IT-rynek-Respubliki-Belarus-2.pdf>, (dostęp: 28.08.21).

Tabela 1**Największe firmy IT wg liczby zatrudnionych**

FIRMA	LICZBA ZATRUDNIONYCH	SIEDZIBA GŁÓWNA	LICZBA ZATRUDNIONYCH Z BIAŁORUSI	PARTNERZY
EPAM	37300	USA	10000	ACQUIA (USA) IBM (USA) ADOBE (USA)
IBA Group	2809	Czechy	2603	Fudo Security (USA) Siemens (Niemcy) VMware (USA)
Wargaming	4800	Cypr	2400	Microsoft (USA) Intel (USA) Aser (Tajwan)
Itransition	2200	USA	2050	AstraZeneca (Wielka Brytania) Pepsico (USA) life:) (Białoruś)
iTechArt Group	1680	USA	1590	MongoDB (USA) Salesforce (USA) DocuSign (USA)
ISsoft	1300	Białoruś	1200	Xamarin (USA) Amazon (USA) Microsoft (USA)

Godel Technologies Europe	1151	Wielka Brytania	1195	Dee Set (Wielka Brytania) MVF (Wielka Brytania) DealTrak (Wielka Brytania)
SoftClub	1000	Białoruś	1000	VTB (Białoruś) BelVEB (Białoruś) 1C (Rosja)
BELHARD	800	Białoruś	800	Hewlett-Packard (USA) Dell (USA) SAP (Niemcy)
ScienceSoft	700	USA	680	Oracle (USA) Pimcore (Austria) Kyubit (Chorwacja)

Źródło: *dev.by*

Przez 10 lat liczba specjalistów IT na Białorusi prawie się podwoiła i osiągnęła 134 tys.⁴⁹. Średnie wynagrodzenie w tej branży jest 4 razy wyższe od średniej krajowej⁵⁰. Mimo że obejmuje ona nieco ponad 3% ogółu zatrudnionych, jej wpływ na gospodarkę jest znacznie wyższy. Branża IT zapewnia wysoki standard życia rodzinom specjalistów, bezpośrednio wpływając na poziom życia ok. 400 tys. osób. Generowany w ten sposób popyt napędza sektor handlu, usług, branżę restauracyjną.

Branża IT szybki rozwój zawdzięcza zarówno uniwersytetom z kierunkami technicznymi, oferującymi nauczanie nauk ścisłych na najwyższym poziomie, ale również Parkowi Wysokich Technologii. Jest to utworzona w 2005 roku w Mińsku specjalna strefa

⁴⁹ <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/trud/godovye-dannye/>, (dostęp: 28.08.21).

⁵⁰ <https://aser.by/wp-content/uploads/2020/12/IT-rynek-Respubliki-Belarus-2.pdf>, (dostęp: 28.08.21).

ekonomiczna, pozwalająca firmom IT działać w uproszczonym trybie prawnym i korzystać z licznych ulg podatkowych⁵¹. W czerwcu 2021 roku w PWT pracowało 71 tys. osób, czyli ponad połowa białoruskich specjalistów branży IT⁵². Trzecim składnikiem sukcesu branży informatycznej wydaje się być dostęp do wysokiej jakości kapitału ludzkiego.

Informacja i telekomunikacja stały się unikatową **oazą dla ambitnych i aktywnych ludzi**, którzy niekoniecznie lubią IT, lecz nie godzą się na niskie zarobki w sektorze państwowym, w którym panuje stagnacja. Co siódmy z 263 tysięcy białoruskich studentów studiuje na wydziałach, przygotowujących specjalistów IT. Co roku sektor ten zasilają 7 tys. absolwentów uczelni wyższych oraz ludzie z innych sektorów, porzucających swoje dotychczasowe zawody na rzecz IT⁵³. W ciągu ostatnich 10 lat sektor IT pomagał władzom w ociepleniu wizerunku Białorusi, ale przyczynił się również do rozmycia odziedziczonej po ZSRR struktury gospodarki, która przez wiele lat pozwalała utrzymać się przy władzy Alaksandrowi Łukaszence. Ten sektor sprzyja bowiem rozszerzeniu gospodarki prywatnej, zrzesza ludzi niezależnych od władzy.

6. Białoruska Dolina Krzemowa: jaka przyszłość po represjach?

Dużym ciosem w białoruski sektor IT stało się trzydniowe zablokowanie Internetu po wyborach prezydenckich 2020 roku⁵⁴. Pracownicy sektora IT wzięli udział w protestach przeciwko fałszerstwom wyborczym, utworzyli fundusz dla porzucających swoją pracę funkcjonariuszy służb mundurowych, zbierali pieniądze dla ofiar represji, szkolili i zatrudniali zwolnionych uczestników protestów⁵⁵. W sierpniu 2020 roku podpisy pod apelem do władz o powstrzymanie przemocy złożyło 2500 menedżerów, inwestorów i deweloperów. Władze odpowiedziały represjami. Siły bezpieczeństwa przeszukały biura „Yandex” i „Google” oraz wszczęły sprawę karną przeciwko kierownictwu współpracującej z „Google” firmy „PandaDoc”⁵⁶. W maju 2021 roku władze zablokowały największy portal informacyjny „TUT.BY”. Redaktorów oskarżono o uchylanie się od opodatkowania, polegające na

⁵¹ <https://asfer.by/wp-content/uploads/2020/12/IT-rynek-Respubliki-Belarus-2.pdf>, (dostęp: 30.08.21).

⁵² <https://www.park.by/http/about/>, (dostęp: 30.08.21).

⁵³ <https://www.belarus.by/ru/business/doing-business/it-belarus>, (dostęp: 30.08.21).

⁵⁴ <https://www.hrw.org/news/2020/08/28/belarus-internet-disruptions-online-censorship>, (dostęp: 30.08.21).

⁵⁵ <https://naviny.online/article/20210318/1616041508-beloruskiy-it-sektor-pod-davleniem-sluchitsya-li-massovyy-relokeyt>, (dostęp: 30.08.21).

⁵⁶ <https://www.rp.pl/Telekomunikacja-i-IT/309079883-Pogrzeb-bialoruskiej-Doliny-Krzemowej-Pomoz-Polska.html>, (dostęp: 30.08.21).

„nieuprawnionym” przystąpieniu do Parku Wysokich Technologii i korzystaniu z należących się rezydentom ulg podatkowych⁵⁷. Zauważyć należy, że dekret z 2017 roku gwarantował niezmiennie opodatkowanie rezydentów PWT do 2049 roku. Mimo tego w styczniu 2021 roku władze podniosły podatek dochodowy do 13% (rzekomo w celu walki z COVID-19)⁵⁸. Od jesieni 2020 roku przedstawiciele władz coraz częściej zaczęli oskarżać sektor IT o mały udział w finansowaniu wydatków publicznych, a przede wszystkim o nielojalność polityczną⁵⁹.

Zwiększenie ryzyka blokowania Internetu, groźba pogłębienia się kryzysu politycznego, prześladowań ze strony władz, zaostrzenia regulacji i zwiększenia podatków zmusiło wiele firm IT do zastanowienia się nad relokacją. Według sondażu centrum badawczego BEROC, w grudniu 2020 roku nad otwarciem siedziby za granicę albo przeniesieniem części lub całości personelu za granicę zastanawiało się 48,6% firm IT⁶⁰.

Według sondażu *www.dev.by*, od sierpnia 2020 roku do stycznia 2021 roku Białoruś opuściło około 15% pracowników branży IT, czyli ok. 20 tysięcy osób. Aby zapewnić nieprzerwane funkcjonowanie swoim firmom za granicę przeważnie przenoszą się doświadczeni programiści oraz menedżerowie średniego i wyższego szczebla⁶¹. 43% uczestników sondażu zdecydowało, aby przeprowadzić się do Polski, 15% wybrało Ukrainę zaś 10% Litwę. Od września 2020 roku do maja 2021 roku w ramach jednego tylko programu „Poland Business Harbour”, Polska wydała ponad 10 tys. wiz programistom i członkom ich rodzin, którzy chcą przeprowadzić się z Białorusi⁶². Na podstawie dostępnych danych liczbę białoruskich programistów, którzy przyjechali do Polski po sierpniu 2020 roku, można oszacować na 6- 8 tys. osób.

Niewątpliwie A. Łukaszenka i jego ludzie dostrzegają w IT źródło niebezpiecznego fermentu i na razie nie potrafią wcielić tego sektora w dominującą na Białorusi gospodarkę

⁵⁷ <https://belmarket.by/news/2021/05/25/news-45787.html>, (dostęp: 30.08.21).

⁵⁸ <https://naviny.online/article/20210318/1616041508-belorusskiy-it-sektor-pod-davleniem-sluchitsya-li-massovyy-relokeyt>, (dostęp: 30.08.21).

⁵⁹ <https://www.sb.by/articles/shivorot-navyvorot-klishevich.html>, (dostęp: 30.08.21).

⁶⁰ <http://www.beroc.by/upload/iblock/ae2/ae25529b6e59aeefdf78a8ae149423d2.pdf>, (dostęp: 30.08.21).

⁶¹ <https://dev.by/news/relocate-january-2021>, (dostęp: 30.08.21).

⁶² <https://belsat.eu/ru/programs/10-06-2021-programmisty-uezzhayut-iz-belarusi/>, (dostęp: 30.08.21).

planową⁶³. Dostarczane przez białoruskich programistów usługi informatyczne są mało przydatne do wykorzystania przez sztywne przedsiębiorstwa państwowe. Mobilnych i pracujących dla firm zagranicznych programistów jest trudniej zmusić do posłuszeństwa wobec reżimu i transferów na rzecz władz, których regularnie dokonują firmy państwowe i prywatne. Z innej zaś strony, władze rozumieją strategiczne znaczenie IT jako źródła dewiz, niezbędnych do spłaty długu zagranicznego oraz utrzymania kursu białoruskiego rubla.

Dlatego zlikwidowanie PWT jest mało prawdopodobne. Niemniej jednak w najbliższym czasie władze mogą spróbować nieco podnieść podatki dla firm IT lub w inny sposób zintensyfikować wydobycie środków finansowych z tego sektora. W mediach pojawiły się już informacje o nasileniu kontroli ze strony służb siłowych. Według gazety „Nasza Niwa”, w statucie Parku Wysokich Technologii władze zamierzają wprowadzić zmiany, które umożliwią wykluczenie firmy z PWT, jeśli jej pracownicy są zaangażowani w „działania ekstremistyczne”. O tym, czy firma zostanie ukarana czy nie, będą decydowali zatrudnieni w PWT pracownicy służb specjalnych⁶⁴. Takie zmiany prawne ułatwią władzom wymuszanie na firmach IT „współpracy” politycznej i finansowej. Z drugiej zaś strony będą zniechęcać małe firmy do rozwoju, natomiast średnie i duże będą popychały do relokacji.

Załamanie rozwoju sektora IT na Białorusi, najprawdopodobniej nie nastąpi, chociaż jego wzrost może się istotnie spowolnić. Menedżerowie oraz architekci oprogramowania, którzy opuścili kraj, przynajmniej przez kilka lat zostaną w ekosystemie białoruskiego sektora IT i nie zmniejszą zaangażowania na rzecz swoich firm. Natomiast skutki dla białoruskiego państwa mogą nadejść dużo szybciej i być bardziej bolesne. Emigracja 20 tysięcy wysoko opłacanych specjalistów w ciągu roku może obniżyć dochody z eksportu o ponad 350 mln USD, ponieważ opłatę za swoje usługi programiści będą otrzymywali za granicą, nie zaś na Białorusi.

Kolejnym negatywnym wynikiem może być spadek inwestycji. Zachodni partnerzy nie będą chcieli podpisywać wieloletnich kontraktów z firmami z kraju o dużym ryzyku inwestycyjnym. Trend ostatnich lat, czyli przejście od outsourcingu do wytwarzania produktów własnych, zostanie zahamowany. Ograniczony będzie również trend umocnienia

⁶³<https://president.gov.by/ru/events/soveshchanie-po-voprosam-pravovogo-regulirovaniya-hozyaystvennoy-deyatelnosti>, (dostęp: 30.08.21).

⁶⁴ <https://nn.by/?c=ar&i=274476>, (dostęp: 30.08.21).

brandu i usamodzielnienia się białoruskiego IT na rynku światowym. Białoruś, jak to było jeszcze kilka lat temu, będzie postrzegana jako zasób siły roboczej dla zagranicznych firm IT.

Zainteresowanie „ucieczką” z upaństwowionej gospodarki A. Łukaszenki nadal jest wysokie, dlatego liczba zatrudnionych w branży IT na Białorusi najprawdopodobniej nie spadnie. Odjeżdżających za granicę doświadczonych programistów będą zastępowali absolwenci uczelni specjalistycznych oraz ludzie wcześniej pracujący w innych sektorach. Szkolenia z zakresu IT w celu zmiany zawodu cieszą się wyjątkową popularnością na Białorusi. Będzie natomiast odczuwalny brak wykwalifikowanych kadr.

Wnioski i rekomendacje

Na początku 2021 roku przychody Białorusi z handlu zagranicznego istotnie się zwiększyły. Sukces eksportowy częściowo tłumaczy się poprawą koniunktury na rynkach światowych, częściowo zaś bardziej efektywną pracą przemysłu samochodowego, górniczego i chemicznego. Ożywienie w handlu zagranicznym na razie nie przekłada się na rynek wewnętrzny, na którym popyt się kurczy. Stabilności gospodarczej zagraża rosnący dług zagraniczny, na obsługiwanie którego Białoruś wydaje ok. 10% PKB. W 2021 roku na spłatę długów kraj ma wydać ponad 5 mld USD.

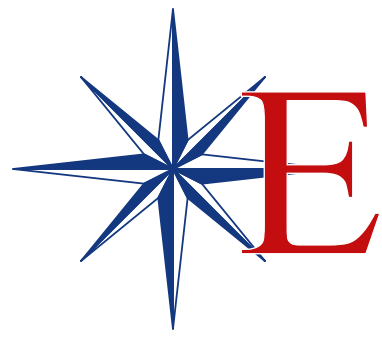
Dla spłaty długów Białorusi potrzebny jest stały przyływ dewiz zagranicznych. Drastyczny spadek przychodów z eksportu może spowodować trudności w spłacie zadłużenia, pogłębić deficyt budżetowy i osłabić kurs białoruskiego rubla, na utrzymanie którego władze mają ok. 7,76 mld USD.

W świetle informacji o ograniczeniu przez Rosję dostaw ropy do rafinerii „Naftan” oraz zapowiedzi UE o wprowadzeniu sankcji przeciwko białoruskim producentom paliw i nawozów potasowych, perspektywy dramatycznego obniżenia przychodów walutowych stają się coraz bardziej realne. W roku 2020 eksport z sektorów, których dotkną działania UE oraz Rosji, wynosił ponad 3 mld USD. Poprawie stanu finansów państwowych nie sprzyja również sytuacja w trzeciej pod względem wielkości przychodów w branży eksportowej, czyli IT. Represji polityczne oraz ryzyko zaostrzenia regulacji i blokowania Internetu zmusiły ok. 15% białoruskich specjalistów IT do opuszczenia kraju. Najprawdopodobniej istotnie spowolni to- lecz nie załame- rozwoju białoruskiego sektora informatycznego.

W obliczu trudności ze spłacaniem długów władze Białorusi mogą uciec się do środków nadzwyczajnych, np. wykorzystać wkłady walutowe ludności⁶⁵. Najprawdopodobniej jednak poproszą Rosję, swojego głównego pożyczkodawcę, o odroczenie spłaty długów. Kreml będzie więc musiał zwiększyć wydatki na ustabilizowanie gospodarki swego sojusznika. Jeżeli natomiast zadecyduje o zastąpieniu A. Łukaszenki przez nowego, prorosyjskiego lidera, ryzykuje zderzenie z upadającą białoruską gospodarką planową, opartą na personalnej władzy A. Łukaszenki.

W sytuacji kiedy upaństwowiona gospodarka Białorusi pogrąży się w kryzysie, kraje UE mogłyby wypracować działania wspierające niezależny od władz sektor prywatny. Ekonomiczne uniezależnienie się obywateli od władzy oraz poszerzenie kontaktów zwykłych ludzi i prywatnych przedsiębiorstw z Zachodem są bowiem kluczem do przemian politycznych na Białorusi. Należy również wywierać presję na Rosję, zmuszając ją do porzucenia planów inkorporacji Białorusi lub udzielania wsparcia gospodarczego dla reżimu A. Łukaszenki.

⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=0EVThI83ILE>, (dostęp: 30.08.21).

W POSZUKIWANIU ALTERNATYWY. STOSUNKI GOSPODARCZE BIAŁORUSI Z PAŃSTWAMI PRZESTRZENI POSTRADZIECKIEJ

Cztery pakiety sankcji unijnych, które zostały nałożone na Białoruś oraz faktyczne zamrożenie stosunków Białorusi ze wszystkimi państwami UE oraz z Ukrainą, w istotny sposób zmieniły pozycję i możliwości A. Łukaszenki na arenie międzynarodowej. O ile w latach 2015- 2020 białoruski dyktator miał możliwość ciągłego balansowania pomiędzy Europą a Rosją (w obszarze współpracy gospodarczej Białoruś w pewnym momencie dość skutecznie wykorzystywała możliwości Partnerstwa Wschodniego oraz przyciągała inwestycje z państw UE), to po sierpniu 2020 roku pole do manewru zniknęło, zostawiwszy A. Łukaszenkę w stanie pełnej, ekonomicznej zależności od Rosji. W tej sytuacji zmieniła się również rola najbliższych Białorusi państw przestrzeni postradzieckiej, z którymi Białoruś ma najwięcej powiązań gospodarczych. Obecnie jednak nie ze wszystkich tych możliwości A. Łukaszenka może się korzystać.

W poniższym tekście przeanalizujemy zmiany, które nastąpiły w obszarze współpracy gospodarczej Białorusi z najważniejszymi partnerami z przestrzeni postradzieckiej: Ukrainą, Kazachstanem i Azerbejdżanem. Natomiast w części poświęconej współpracy Białorusi z Eurazjatycką Unią Gospodarczą spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, czy organizacja ta daje faktyczne możliwości równomiernego rozwoju stosunków gospodarczych z państwami Eurazji.

Ukraińsko- białoruskie stosunki gospodarcze: gospodarka zakładnikiem polityki

Białoruskie wydarzenia z sierpnia 2020 roku miały olbrzymi wpływ na ukraińsko-białoruskie stosunki polityczne, zakończyły bowiem okres ocieplenia w relacjach obu państw. Ukraińskie władze były zmuszone ostro zareagować na represje reżimu A. Łukaszenki wobec protestujących, co w bardzo szybkim tempie doprowadziło do zmiany tonu wzajemnej politycznej retoryki władz obu państw. Równocześnie, przez długi czas, dwustronne stosunki gospodarcze pozostawały niemal niezależne od kryzysu politycznego. Wydawało się, że władze Ukrainy i Białorusi chciały przetrwać ten okres minimalizując straty we współpracy

gospodarczej. Oczywistym powodem takiej sytuacji był dość dynamiczny i obiecujący rozwój ukraińsko- białoruskich stosunków gospodarczych przed sierpniem 2020 roku.

Po wydarzeniach Euromajdanu i rozpoczęciu w 2014 roku rosyjskiej agresji na Krymie i w Donbasie, ukraińska gospodarka potrzebowała restrukturyzacji obecności na rynkach zewnętrznych. Potrzeby polityczne wiązały się ze zmniejszeniem zależności gospodarczej od Rosji. Jednocześnie jednak, Ukraina, nie będąca członkiem UE, nie mogła liczyć na wsparcie, wystarczające do tego, żeby inni partnerzy mogli zastąpić Rosję w sferze handlu zagranicznego i współpracy gospodarczej. Rozwiązaniem alternatywnym w tej sytuacji okazała się właśnie Białoruś, czemu sprzyjały po pierwsze dawne i mocne powiązania gospodarcze tych państw, po drugie w dużej mierze zintegrowane systemy ekonomiczne, po trzecie wspomniany wyżej okres ocieplenia w stosunkach politycznych sąsiadujących ze sobą państw. Dlatego ówczesne kierownictwo Ukrainy było nastawione na jak największe rozszerzenie współpracy gospodarczej z Białorusią. Prezydent Ukrainy Petro Poroszenko (2014- 2019) apelował o zwiększenie handlu pomiędzy tymi dwoma państwami do 8 mld USD rocznie⁶⁶. Do takich wskaźników handel dwustronny jednak nie doszedł. Niemniej jednak, w ciągu czterech lat z rządu wskaźniki handlu dwustronnego rosły i pod koniec 2019 roku prawie doszły do poziomu z lat 2013- 2014.

Białoruska strona też była nastawiona na to, aby rozszerzać współpracę gospodarczą, jednocześnie wykorzystując ją do ocieplenia stosunków z UE. Świadczy o tym m. in. nieudana próba wciągnięcia Białorusi w wojnę handlową z Ukrainą. 1 maja 2014 roku Białoruś wprowadziła licencje na import piwa z krajów spoza Unii Celnej, a w czerwcu tegoż roku – obowiązkowe, jednorazowe zezwolenia na import makaronów i wyrobów cukierniczych, cementu, szkła i opakowań szklanych. Według informacji posiadanych przez ukraińskich dziennikarzy, wprowadzenie przez Białoruś licencjonowania związane było z naciskiem ze strony rosyjskiej⁶⁷.

Licencje wydawano tylko po uzgodnieniu ze stroną białoruską wartości brzegowych cen sprzedaży, co doprowadziło do znacznego wzrostu cen produktów. W rzeczywistości zakaz ten dotyczył jednak tylko importu z Ukrainy, ponieważ dostawy takich produktów z innych krajów są niewielkie. Wstrzymano dostawy piwa, słodyczy, makaronów, karmelu i innych wyrobów cukierniczych z Ukrainy na Białoruś. Ukraina zareagowała na ten

⁶⁶Ігор Кизим, посол України в Білорусі: „Не бачу загроз безпеці українців, які голосуватимуть в Мінську та Бресті”, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2665035-igor-kizim-posol-ukraini-v-bilorusi.html>, (dostęp: 30.08.21).

⁶⁷Лукашенко між двох вогнів, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/08/26/7025316/>, (dostęp: 30.08.21).

nieprzyjazny krok strony białoruskiej i wprowadziła zakaz importu białoruskich opon, ciężarówek, lodówek, nawozów mineralnych i produktów mlecznych. W rezultacie białoruscy ekonomiści przyznali, że wzajemny bojkot wyrządził więcej szkody Białorusi, niż Ukrainie i 19 sierpnia licencjonowanie zostało zlikwidowane.

Do 2020 podobne wydarzenia w stosunkach gospodarczych pomiędzy Ukrainą a Białorusią nie miały miejsca, co pozwoliło na stały i dynamiczny wzrost handlu pomiędzy państwami.

Wykres 1. Dynamika handlu pomiędzy Ukrainą a Białorusią w latach 2013-2019

Źródło: <http://belarus.old.mfa.gov.ua/ua/ukraineby/trade>; <https://belarus.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ekonomichne-spivrobotnictvo>, (dostęp: 30.08.21).

Ta tendencja była wspierana przez utworzenie nowych instytucji, które miały jeszcze powiększyć obszar współpracy gospodarczej obu państw. Największą i najbardziej wpływową z nich stać się miało powstałe w 2018 roku Forum Regionów Ukrainy i Białorusi. Zaplanowano więc formułę corocznego spotkania, w ramach którego prezentować planowano możliwości gospodarcze obu państw, organizowano spotkania polityczne oraz ułatwiać nawiązywanie kontaktów pomiędzy przedsiębiorcami z Białorusi i Ukrainy. Wysoki szczebel tej inicjatywy potwierdzał udział w niej prezydentów Ukrainy i Białorusi. Pierwsze Forum Regionów Ukrainy i Białorusi z udziałem A. Łukaszenki oraz P. Poroszenki odbyło się w

październiku 2018 roku w Homlu⁶⁸. Drugie Forum odbyło się na początku października 2019 roku w Żytomierzu na Ukrainie. Oprócz A. Łukaszenki gościł na nim nowy prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełeński⁶⁹. Podpisano wówczas dwie umowy pomiędzy rządami obu państw oraz 15 umów dotyczących współpracy pomiędzy wybranymi regionami Ukrainy i Białorusi⁷⁰. W kwietniu 2020 roku, minister spraw zagranicznych Dmytro Kułeba uzgodnił ze swoim białoruskim odpowiednikiem Władzimirem Makiejem, że trzecie Forum odbędzie się w październiku 2020 roku w Grodnie⁷¹, jednak po rozpoczęciu protestów na Białorusi i stosowaniu wobec protestujących represji, strona ukraińska zawiesiła kontakty polityczne z Białorusią⁷². W związku z tym, we wrześniu 2020 roku Ukraina prosiła stronę białoruską o przeniesienie Forum na kolejny rok, o czym poinformował ambasador Białorusi na Ukrainie Ihor Sokoł⁷³. Według stanu na czerwiec 2021 roku, ukraińsko- białoruski dialog na najwyższym poziomie wciąż pozostawał zamrożony, więc raczej trudno oczekiwać, że trzecie Forum zostanie zorganizowane w najbliższym czasie.

Oprócz tego, w 2018 roku zainicjowano jeszcze jedno, mniejsze forum: Białorusko-Ukraińskie Forum Ekspertów. Podobnie jak w przypadku Forum Regionów miało to być coroczne wydarzenie, organizowane na przemian na Białorusi i Ukrainie. Interesujące wydaje się, że w odróżnieniu od Forum Regionów, Forum Ekspertów (mimo wydarzeń z sierpnia 2020 roku) jednak się odbyło. W listopadzie 2020 roku eksperci z Ukrainy i Białorusi omawiali online bieżące stosunki dwustronne. Miało ono charakter zamknięty, a nagrań nie udostępniono publicznie⁷⁴.

⁶⁸Порошенко: не можна допустити загрози Україні з території Білорусі, <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%BD%D0%B5-%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B8-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%B7-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96/a-46057237>, (dostęp: 31.08.21).

⁶⁹На форумі регіонів Україна та Білорусь підписали 17 угод, <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2793350-na-forumi-regioniv-ukraina-ta-bilorus-pidpisali-17-ugod.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁷⁰Tamże.

⁷¹Україна та Республіка Білорусь проведуть Третій форум регіонів в жовтні 2020 року, <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ta-respublika-bilorus-provedut-tretij-forum-regioniv-u-zhovtni-2020-roku>, (dostęp: 02.09.21).

⁷²Україна зупинила всі контракти з Білоруссю. Зеленський і Лукашенко не спілкуються між собою, <https://hromadske.ua/posts/ukrayina-zupinila-vsi-kontakty-z-bilorusyu-zelenskij-i-lukashenko-ne-kontaktuyut-mizh-soboyu>, (dostęp: 02.09.21).

⁷³Україна просить перенести українсько-білоруський III Форум регіонів, який мав відбутися в Гродні за участю Зеленського, посол Білорусі, <https://ua.interfax.com.ua/news/general/690163.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁷⁴Facebook Foreign Policy Council „Ukrainian Prism”, <https://www.facebook.com/PrismUA/posts/2461437377499130>, (dostęp: 02.09.21).

Jeszcze jednym narzędziem rozwoju współpracy gospodarczej jest Międzypaństwowa Ukraińsko- Białoruska Mieszana Komisja ds. Współpracy Handlowo- Gospodarczej. Powołano ją jeszcze w 1996 roku⁷⁵ i od tego czasu przeprowadzono 27 posiedzeń komisji, z których 4 w miało miejsce w latach 2015- 2019^{76,77,78,79}.

Biorąc pod uwagę wszystkie te czynniki i stały rozwój stosunków gospodarczych pomiędzy Ukrainą a Białorusią w ostatnich latach, po wydarzeniach sierpnia 2020 roku, ukraińska strona stanęła przed dużym dylematem. Z jednej strony, Ukraina nie mogła nie reagować na brutalne zachowanie reżimu A. Łukaszenki wobec protestujących, z drugiej zaś strony, władze ukraińskie nie chciały strat we współpracy gospodarczej z jednym z najważniejszych partnerów ekonomicznych. Dlatego Ukraina wybrała trzecią drogę– używanie instrumentów nacisku politycznego bez wprowadzenia realnych sankcji gospodarczych. To stanowisko ukraińskich władz bardzo klarownie opisał minister spraw zagranicznych Ukrainy Dmytro Kułeba podczas podsumowania osiągnięć ukraińskiej dyplomacji w 2020 roku: „Rząd Ukrainy będzie zdecydowanie kontynuował politykę wspierania narodu białoruskiego. Jeśli chodzi o sankcje Unii Europejskiej, analizujemy wszystkie sankcje. Musimy przejść przez nasze wewnętrzne procedury państwowe w celu wprowadzenia niektórych sankcji unijnych. Mogę jednak całkowicie szczerze potwierdzić swoje stanowisko: uważam, że na tym etapie dla Ukrainy nie ma sensu nakładać sankcji gospodarczych na Białoruś lub dołączać się do nich. Jeśli chodzi o sankcje wobec różnych urzędników białoruskich zamieszanych w represje wobec narodu białoruskiego, ludzie ci

⁷⁵Довідка щодо діяльності Міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, <https://me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=ce51bcc8-0529-40c3-a457-b176dc2cf3a7>, (dostęp: 02.09.21).

⁷⁶Засідання Міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва 23-24.06.2015 (м. Чернігів), <https://me.gov.ua/old/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=0bec7932-3beb-4fe4-a2e4-615bc3cdfb0e&title=ZasidanniaMizhuriadovoiUkrainskobiloruskoiZmishanoiKomisiiZPitanTorgovelnoekonomichnogoSpivrobitnitstva23-24-06-2015-m-Chernigiv->, (dostęp: 02.09.21).

⁷⁷25-е засідання Міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, <https://belarus.mfa.gov.ua/news/58690-25-je-zasidannya-mizhuryadovoji-ukrajinsyko-bilorusykoji-komisiji-z-pitany-torgovo-jekonomichnogo-spivrobitnictva>, (dostęp: 02.09.21).

⁷⁸Відбулося 26 засідання Міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, <https://belarus.mfa.gov.ua/news/67742-vidbulosya-26-te-zasidannya-mizhuryadovoji-ukrajinsyko-bilorusykoji-zmishanoji-komisiji-z-pitany-torgovelyno-jekonomichnogo-spivrobitnictva>, (dostęp: 02.09.21).

⁷⁹У Києві відбулося 27 засідання Міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, <https://belarus.mfa.gov.ua/news/76614-u-kijevi-vidbulosya-dvadcyaty-syome-zasidannya-mizhuryadovoji-ukrajinsyko-bilorusykoji-zmishanoji-komisiji>, (dostęp: 02.09.21).

muszą oczywiście zostać pociągnięci do odpowiedzialności. Ale jeszcze raz podkreślam, że gospodarka jest obszarem ważnym zarówno dla obywateli Ukrainy, jak i Białorusinów⁸⁰.

W podobny sposób tłumaczono również decyzję Ukrainy, by nie dołączać do trzeciej serii sankcji Unii Europejskiej wobec Białorusi⁸¹. Ukraiński rząd traktuje instrumenty nacisku politycznego oraz sankcje gospodarcze rozłącznie i nie zamierza wprowadzać sankcji, które mogłyby szkodzić ukraińskiej gospodarce.

W takim kontekście, 1 stycznia 2021 roku Ukraina zaczęła import prądu z białoruskiej elektrowni atomowej w Ostrowcu⁸². Oczywiście decyzja ta odbiła się na stosunkach ukraińsko-litewskich. Występując w marcu 2021 roku na posiedzeniu Rady Najwyższej Ukrainy, prezydent Litwy powiedział, że elektrownia Ostrowcu jest instrumentem rozszerzenia wpływów rosyjskich w regionie i poprosił Ukrainę, by ta przestała kupować z niej prąd⁸³. Kwestia ta była również podjęta podczas wizyty ministra spraw zagranicznych Litwy Gabrieliusa Landsbergisa w Kijowie w lutym 2021 roku. Wówczas minister spraw zagranicznych Ukrainy Dmytro Kułeba zapewnił, że Ukraina ma zamiar dołączyć się do europejskiej sieci energetycznej i wtedy kraj będzie w stanie zrezygnować z białoruskiego i rosyjskiego prądu. Podkreślił jednak, że oczekiwać tego nie należy wcześniej, niż w 2023 roku⁸⁴. Paweł Łatuszka natomiast, komentując zakupy prądu z białoruskiej elektrowni atomowej, powiedział wprost, że w ten sposób Ukraina „finansuje pałki, którymi nas biją”⁸⁵.

Jeszcze jednym przykładem tendencji do oddzielenia relacji gospodarczych od stosunków politycznych jest udostępnienie samolotu Antonow do przewozu dwóch samolotów wojskowych z Białorusi do Serbii. 19 maja 2021 roku dziennikarze serbskiej redakcji „Radio Wolność” rozpowszechnili informację, że ukraiński An-124, który przewoził samoloty wojskowe MiG-29 z Białorusi do Serbii, trzy dni wcześniej wylądował na lotnisku w Budapeszcie. W samolocie należącym do państwowej firmy z Ukrainy znajdowały się dwa

⁸⁰Україні зараз недоцільно вводити економічні санкції проти Білорусі – Кулеба, <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3160675-ukraini-zaraz-nedocilno-vvoditi-ekonomichni-sankcii-proti-bilorusi-kuleba.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁸¹Україна не приєдналася до третього пакету санкцій Євросоюзу проти Білорусі, <https://www.unian.ua/world/sankciji-proti-bilorusi-ukrajina-ne-priyednalasya-do-tretogo-paketa-obmezhen-yes-novini-svitu-11298938.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁸²Україна начала импорт електроенергії з білоруської АЕС Лукашенко, <https://glavcom.ua/ru/news/ukraina-nachala-import-elektroenergii-s-belorusskoy-aes-lukashenko-728603.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁸³Президент Литви закликав Україну відмовитися від електроенергії з Білорусі, <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/19/novyna/polityka/prezydent-lytvy-zaklykav-ukrayinu-vidmovytytsya-elektroenerhiyi-bilorusi>, (dostęp: 02.09.21).

⁸⁴Приєднання України до європейської енергомережі „відріже” її від Білорусі – Кулеба, <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3196255-priednanna-ukraini-do-evropejskoi-energomerezi-vidrize-ii-vid-bilorusi-kuleba.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁸⁵Білоруський опозиціонер про купівлю Україною електроенергії: „Фінансуєте кийки, якими нас б'ють”, <https://www.pravda.com.ua/news/2021/02/11/7283134/>(dostęp: 02.09.21).

z czterech myśliwców MiG-29, które Białoruś przekazała Serbii. Lądowanie na terytorium państwa- członka UE odbyło się z przyczyn technicznych. Dziennikarze twierdzą, że nie jest to pierwszy raz, kiedy broń przeznaczona dla Serbii jest przewożona z państw objętych sankcjami przez przestrzeń powietrzną państw członkowskich UE i NATO⁸⁶. Według informacji ukraińskiej redakcji „Radia Swoboda”, przedsiębiorstwo państwowe „Antonow” potwierdziło, że ukraiński samolot AN-124-100 przyleciał z Białorusi do Serbii między 16 a 17 maja 2021 roku. Podczas lotu wystąpiła jednak usterka techniczna, w wyniku której samolot przymusowo lądował na zapasowym lotnisku w Budapeszcie. Po szybkiej dostawie niezbędnych części zamiennych i usunięciu usterki, 17 maja samolot bezpiecznie dokończył lot czarterowy do Serbii⁸⁷.

Szczegółach transportu i rodzaj ładunku są informacjami utajnionymi. Odnotowano jedynie, że lot odbył się zgodnie ze wszystkimi normami międzynarodowymi i przepisami dotyczącymi przewozu ładunków lotniczych oraz zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy i krajów leżących na trasie przelotu⁸⁸.

Przedsiębiorstwo państwowe „Antonow” wchodzi w skład kontrolowanego przez rząd Ukrainy koncernu „Ukroboronprom”. Dlatego też decyzja o użyciu ukraińskiego samolotu dla przewozu samolotów wojskowych z Białorusi do Serbii nie mogła być podjęta bez akceptacji najwyższego kierownictwa Ukrainy. To oznacza, że możemy rozpatrywać ten przypadek jako przykład polityki oddzielania sankcji politycznych od kwestii gospodarczych.

Takie podejście jednak nie zabezpieczyło dwustronnych relacji gospodarczych przed wpływem na nie kryzysów z innych dziedzin. Przykładem jest decyzja ukraińskiej Komisji ds. Handlu Międzynarodowego o ustanowieniu podatku od wartości na import autobusów z Białorusi w wysokości 35%. Uzasadniono tę decyzję „faktami dyskryminujących i nieprzyjaznych działań ze strony Republiki Białoruś w zakresie praw i interesów podmiotów zagranicznej działalności gospodarczej Ukrainy- przedsiębiorstw motoryzacyjnych oraz potrzebą stosowania odpowiednich środków odwetowych”⁸⁹.

⁸⁶ *Avion sa beloruskim migovima za Srbiju bio u EU iz tehničkih razloga*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-belorusija-avion-mig-29-madjarska/31262965.html?fbclid=IwAR0aLI2edPwtI9U7IM-Q9trnhCBZUN14XulWaZSQRhzb7lvCInWN4ulHY>, (dostęp: 02.09.21).

⁸⁷ *Український літак з білоруськими „МіГами” для Сербії сідав у ЄС із технічних причин*, <https://www.radiosvoboda.org/a/tranzyt-zbroli-z-bilorusi-i-sankciji-jees/31265213.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁸⁸ *Український літак АН-124 перевозив вантаж із Білорусі до Сербії, все законно— „Антонов”*, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-an-124-vantag-bilorus-serbia-antonov/31265112.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁸⁹ *Встановлення фактів дискримінаційних та недружніх дій з боку Республіки Білорусь щодо законних прав та інтересів суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності України— підприємств*

Wcześniej, z zakupu białoruskich autobusów zrezygnował mer Lwowa Andrij Sadowyj. Jego decyzja była uzasadniona właśnie przyczynami politycznymi – podkreślił on, że Lwów „nie ma prawa finansować reżimu [Łukaszenki- przyp. O.S.]”⁹⁰. Podobne wypowiedzi można było usłyszeć ze strony władz lokalnych, jednak ukraińskie władze centralne wciąż patrzyły osobno na kryzys polityczny i osobno na stosunki gospodarcze.

Trudno powiedzieć ile jeszcze trwałaby taka polityka, gdyby nie porwanie 23 maja 2021 roku samolotu Ryanair z Ramanem Protasiewiczem i Sofią Sapiegą. Właśnie to wydarzenie stało się przełomem, który zmusił władze ukraińskie do zmiany polityki gospodarczej wobec reżimu łukaszenkowskiego. Podjęto wówczas kilka istotnych kroków:

- 24 maja prezydent W. Zeleński ogłosił zawieszenie lotów pomiędzy Ukrainą a Białorusią, a już następnego dnia ukraiński rząd wydał odpowiedni dekret;
- 26 maja Ukraina zakazała do 1 października importu prądu z Białorusi i Rosji. Ta decyzja zapadła jednak zanim doszło do porwania samolotu z R. Protasiewiczem (zakazu kupowania prądu z Białorusi domagał się nowy minister energetyki Ukrainy Herman Heraszczenko)⁹¹. Minister spraw zagranicznych Ukrainy D. Kułeba potwierdził, że nie jest ona powiązana z porwaniem samolotu, a jest realizacją umowy Wołodymyra Zeleńskiego i Gitanasa Nausedy i związana jest z kwestią energetycznego bezpieczeństwa Ukrainy;
- 28 maja Ukraina zamknęła swoją przestrzeń powietrzną dla samolotów zarejestrowanych na Białorusi;
- 7 lipca rząd Ukrainy wniósł do Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy projekt wprowadzenia sankcji personalnych przeciwko 52 białoruskim urzędnikom, biorącym czynny udział w sfałszowaniu wyborów prezydenckich oraz stosowaniu represji wobec obywateli Białorusi⁹².

автомобілебудування та застосування адекватних заходів у відповідь, <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vstanovlennya-faktiv-diskriminacijnih-ta-nedruzni/>, (dostęp: 02.09.21).

⁹⁰*Не маємо права фінансувати „режим” – Садовий відмовляється купувати білоруські автобуси*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3222337-ne-maemo-prava-finansuvati-rezim-sadovij-vidmovlaetsa-kupuvati-biloruski-avtobusi.html>, (dostęp: 02.09.21).

⁹¹*Галущенко звернувся до НКРЕКП щодо заборони імпорту Е-Е з Росії та Білорусі*, <https://kosatka.media/uk/category/elektroenergiya/news/galushchenko-obratilsya-k-nkreku-o-zaprete-importa-e-e-iz-rossii-i-belarusi>, (dostęp: 02.09.21).

⁹²*Син Лукашенка і ще пів сотні: уряд України оприлюднив список білорусів, щодо яких запроваджують санкції*, <https://novynarnia.com/2021/07/08/syn-lukashenka-i-sche-piv-sotni-uryad-ukrayiny-oprylyudnyv-spysook-bilorusiv-schodo-yakykh-zaprovadzhuut-sanktsiyi/>, (dostęp: 02.09.21).

28 maja, w dniu zamknięcia ukraińskiej przestrzeni powietrznej dla białoruskich samolotów, Białoruś wprowadziła zasadę indywidualnego licencjonowania szeregu produktów importowanych z Ukrainy. Formalnie krok ten (identyczny ze wspomnianymi wyżej ograniczeniami, wprowadzonymi przez stronę białoruską w 2014 roku), był odwetem za 35% podatek od importu białoruskich autobusów na Ukrainę⁹³. W praktyce jednak, trudno jest nie powiązać tego kroku ze zdecydowaną reakcją Ukrainy na porwanie samolotu „Ryanair”. Według byłej wiceminister gospodarki Ukrainy Natalii Mykolskiej, krok ten stał się dużym ciosem dla producentów niektórych kategorii towarów, ponieważ Białoruś jest dla nich jednym z głównych rynków zbytu⁹⁴. Minister spraw zagranicznych Dmytro Kuleba natomiast obiecał, że rząd Ukrainy pomoże firmom znaleźć alternatywne rynki sprzedaży⁹⁵. Według informacji „Europejskiej Prawdy”, 15% ukraińskiego eksportu, czyli 207 mln USD stanowią towary, dla których rynek białoruski jest głównym (jest to ponad 2/3 całości eksportu tych produktów). Wśród tych towarów ważne miejsce zajmują transferkary (wagony samowyladowcze), których 80% produkcji Ukraina wyeksportowała w ubiegłym roku na Białoruś. Po faktycznym zamknięciu rosyjskiego rynku, ich eksport gwałtownie spadł, ale w latach 2019- 2020, głównie dzięki dostawom na Białoruś, zaczął się odradzać. Litwa również kupuje te wagony, ale w znacznie mniejszych ilościach.

Na liście towarów, które Ukraina eksportuje głównie na rynek białoruski są również części zamienne do maszyn rolniczych, drut miedziany, transformatory elektryczne, cegły budowlane⁹⁶. Chociaż nie jest to duża część eksportu, jest ona bardzo specyficzna, więc alternatywne rynki dla tych producentów niełatwo będzie znaleźć.

Jeszcze jedno wydarzenie, na które warto zwrócić uwagę miało miejsce 28 maja 2021 roku. W ukraińskich mediach pojawiły się wówczas liczne wiadomości o zawieszeniu sprzedaży benzyny A- 95 na Ukrainę przez „Białoruską Kompanię Naftową”. Wieczorem tego samego dnia okazało się jednak, że zawieszenie sprzedaży nie jest planowane, a zmniejszenie ilości sprzedanej benzyny jest skutkiem remontu Rafinerii w Mozyrzu⁹⁷. Tym nie mniej,

⁹³ *Білорусь вводить ліцензування імпорту з України-* https://lb.ua/economics/2021/05/28/485768/bilorus_vvodit_litsenzuvannya.html, (dostęp: 02.09.21).

⁹⁴ *Торгівля України та Білорусі – чи час говорити про війну?,* https://lb.ua/economics/2021/06/03/486169_torgivlya_ukraini_bilorusi_chi_chas.html, (dostęp: 02.09.21).

⁹⁵ *Кулеба: МЗС допоможе українським компаніям, якщо вони постраждають від білоруських санкцій,* <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-mzs-dopomozhe-ukrayinskim-kompaniyam-yakshcho-voni-postrazhdayut-vid-biloruskih-sankcij>, (dostęp: 02.09.21).

⁹⁶ *Перед загрозою блокади: наскільки Україна залежна від торгівлі з Білоруссю,* <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/06/3/7123982/>, (dostęp: 02.09.21).

⁹⁷ *БНК не має наміру припиняти поставки бензину А-95 в Україну,* https://lb.ua/economics/2021/05/28/485787_bnk_maie_namiru_pripinyati_postavki.html, (dostęp: 02.09.21).

pojawienie się takich wiadomości w dniu zamknięcia ukraińskiej przestrzeni powietrznej dla samolotów białoruskich mogłoby sugerować celowy atak informacyjny.

Kolejnym kontrowersyjnym krokiem była decyzja A. Łukaszenki z 2 lipca 2021 roku o „pełnym zamknięciu granic” z Ukrainą. Jednak już następnego dnia Państwowa Służba Graniczna Ukrainy poinformowała, że na białoruskiej granicy nie ma żadnych dowodów jej zamknięcia⁹⁸. Już 5 lipca szef komisji spraw zagranicznych niższej izby parlamentu Białorusi Andriej Sawinych tłumaczył, że „A. Łukaszenka miał na myśli zamknięcie granicy dla jakichkolwiek nielegalnych operacji realizowanych na terytorium Białorusi⁹⁹”, natomiast dla „zwykłych obywateli granica jest oczywiście otwarta”. Niewykluczone, że był to kolejny atak informacyjny, mający na celu zwiększyć napięcie wewnątrz ukraińskiego społeczeństwa.

Tak czy inaczej, właśnie porwanie samolotu Ryanair i reakcja Ukrainy na to wydarzenie doprowadziły do tego, że bilateralna współpraca gospodarcza jednak została uzależniona od temperatury stosunków politycznych między Białorusią a Ukrainą. Nie można jednak wykluczyć, że po tym, jak kwestia porwania samolotu „Ryanair” spadnie z pierwszych stron gazet, kierownictwa obu krajów będą dążyły do powrotu modelu oddzielenia polityki od gospodarki. Jest co najmniej kilka powodów do rozważania takiej możliwości:

- Po pierwsze, o porwaniu „Ryanaira” wciąż nie wypowiedział się prezydent Wołodymyr Zełeński, co pozwala przypuszczać, że mimo podjęcia zdecydowanych kroków, ukraińskie władze wciąż nie chcą wejść na najwyższy poziom politycznej krytyki białoruskiego dyktatora.
- Po drugie, zakaz zakupu prądu z Białorusi ma obowiązywać do 1 października 2021 roku i jeśli do tego czasu nie dojdzie do kolejnego zaostrzenia sytuacji, niewykluczone, że import zostanie wznowiony przed okresem zimowym.
- Po trzecie, według danych ukraińskiego Ministerstwa Gospodarki, ukraiński rynek energetyczny jest uzależniony od zakupów produktów rafinacji ropy naftowej. Tylko w ciągu 10 miesięcy 2020 roku udział produktów białoruskich na ukraińskim rynku oleju napędowego osiągnął 34%, benzyny AI- 92 do 100%, AI-95– 64%, bitumu do 70%¹⁰⁰. Dopóki trwa tak duże uzależnienie, trudno oczekiwać zdecydowanego zmniejszenia skali współpracy gospodarczej z reżimem A. Łukaszenki. Bardzo istotny

⁹⁸На кордоні з Білоруссю немає жодних ознак перекриття– ДПСУ, <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/3/7299291/>, (dostęp: 02.09.21).

⁹⁹В Белорусии разъяснили заявление Лукашенко о закрытии границы с Украиной, <https://iz.ru/1188809/2021-07-05/v-belorussii-raziasnili-zaiavlenie-lukashenko-o-zakrytii-granitcy-s-ukrainoi>, (dostęp: 02.09.21).

¹⁰⁰Чи відбивається політична криза між Білоруссю та Україною на торгівлі, <https://www.dw.com/uk/chy-vidbyvaietsia-politychna-kryza-mizh-ukrainoiu-ta-bilorussiu-na-torhivli/a-57389782>, (dostęp: 02.09.21).

problem stanowią powiązania kooperacyjne gospodarek dwóch państw, nad którymi przed sierpniem 2020 roku pracowała Ukraińsko- Białoruska Grupa Robocza ds. Przemysłu i Kooperacji Produkcyjnej¹⁰¹. W latach 2015- 2020 dyplomacja obu państw w znacznej mierze była nastawiona na rozszerzanie takich powiązań, więc teraz trudno jest się z nich wycofać i w szybkim tempie znaleźć alternatywnych partnerów. W największym stopniu dotyczy to przemysłu, rolnictwa oraz sfery transportu i logistyki, gdzie te powiązania były szczególnie mocne¹⁰². Przykładem takiej współpracy był udział przedsiębiorstw holdingu „Belawtodor” w szeregu dużych projektów infrastrukturalnych na Ukrainie (budowa dróg i remont ukraińskiej sieci drogowej)¹⁰³.

Ukraina znalazła się więc w dość ambiwalentnej sytuacji. Z jednej strony, na podstawie obserwacji obecnej sytuacji politycznej możemy wnioskować, że polityczny konflikt ukraińskich władz z marginalizowanym reżimem A. Łukaszenki może nadal rozwijać się. Jak udowadniają opisane powyżej wydarzenia, konflikt ten nie może nie odbijać się na stosunkach gospodarczych sąsiadujących ze sobą państw. Dlatego w oczywistym interesie Ukrainy jest minimalizacja kontaktów gospodarczych z Białorusią (dopóki trwa reżim A. Łukaszenki). Taka perspektywa wydaje się być dla Ukrainy optymalna. Jednocześnie, uzależnienie Ukrainy od białoruskiej energetyki oraz widoczna chęć ukraińskich władz do unikania stosowania ostrej retoryki wobec A. Łukaszenki, w najbliższej perspektywie powstrzymają Ukrainę przed realizacją takiego scenariusza.

W obecnej sytuacji białoruski ruch demokratyczny w rozmowach z władzami ukraińskimi może mieć dość konkretną agendę, w ramach której należałoby przedyskutować:

- Kwestię możliwości tymczasowego uniezależnienia Ukrainy od białoruskiej energetyki oraz wypracowanie strategii białorusko- ukraińskiej współpracy gospodarczej po upadku reżimu A. Łukaszenki. W tej kwestii istotnym dla Ukrainy będzie wizja białoruskiego systemu energetycznego, zaproponowana przez białoruski ruch demokratyczny: czy nadal pozostanie on zintegrowany z

¹⁰¹ Довідка щодо діяльності Міжурядової українсько-білоруської змішаної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, <https://me.gov.ua/old/Documents/Print?lang=uk-UA&id=ce51bcc8-0529-40c3-a457-b176dc2cf3a7>, (dostęp: 02.09.21).

¹⁰² Беларусь заинтересована развивать кооперационные связи с Украиной в промышленности и сельском хозяйстве – Ляшенко, https://www.belta.by/economics/view/belarus-zainteresovana-razvivat-kooperatsionnye-svjazi-s-ukrainoj-v-promyshlennosti-i-selskom-364400-2019/?utm_source=belta&utm_medium=news&utm_campaign=accent, (dostęp: 02.09.21).

¹⁰³ Торгово-экономические отношения, https://ukraine.mfa.gov.by/ru/bilateral_relations/trade_economic/, (dostęp: 02.09.21).

rosyjskim systemem energetycznym czy będą podjęte próby zintegrowania go z europejskim systemem energetycznym?

- Na obecnym etapie białoruski ruch demokratyczny może być reprezentantem białoruskich specjalistów z sektora IT, którzy licznie wyjeżdżają z Białorusi na Ukrainę¹⁰⁴. Ich pozytywny wkład w ukraińską gospodarkę byłby atutem w rozmowach z ukraińskimi władzami. Poza tym, specjaliści ci tworzą fundament dla przyszłego współdziałania Białorusi i Ukrainy w sferze IT, co pozwala już dzisiaj wypracowywać strategię przyszłej współpracy.
- Białoruski ruch demokratyczny powinien wypracować format, który pomógłby po upadku reżimu A. Łukaszenki zmienić Forum Regionów Ukrainy i Białorusi. Projekt ten wydaje się dość skuteczny i perspektywiczny, zarówno z punktu widzenia polityki, jak i gospodarki. Dlatego Ukraina na pewno będzie zainteresowana jego odnowieniem po zmianie władz na Białorusi.
- Wypracowanie nowego formatu i strategii współpracy białorusko-ukraińskiej w sektorze przemysłu ciężkiego. Oba państwa mają bardzo rozwiniętą tę gałąź, dlatego kwestia ta jest szczególnie perspektywiczną dla współpracy dwustronnej. Dotyczy to szczególnie inżynierii mechanicznej, w której istnieją duże powiązania kooperacyjne.

(Przed)ostatni bastion: miejsce Kazachstanu w gospodarce Białorusi

Przed wydarzeniami z sierpnia 2020 roku, białorusko-kazachstańska współpraca gospodarcza rozwijała się zgodnie ze słowami prezydenta Kazachstanu Kasyma-Żomarta Tokajewa: „Jeśli Kazachstan jest bramą do Azji, to Białoruś jest mostem do Europy”¹⁰⁵. Państwa te są połączone w szeregu organizacji i projektów międzynarodowych, wśród których szczególną rolę odgrywają: Eurazjatycka Unia Gospodarcza oraz chiński projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku” i jego kontynuacja, czyli *One Belt, One Road*. Także geopolityczne znaczenie położenia obu krajów czyni ich współpracę gospodarczą szczególnie istotną zarówno dla obu państw, jak i dla całego regionu euroazjatyckiego. Dlatego rządy Białorusi i Kazachstanu poświęcają dużo uwagi rozwojowi dwustronnej współpracy gospodarczej. W latach 2016-2019 stabilnie rosła wymiana handlowa pomiędzy Białorusią a

¹⁰⁴IT-хаб у Києві. Чому білоруські айтишники масово переїжджають до України, https://investment.24tv.ua/it-hab-u-kiyevi-biloruski-aytishniki-yidut-do-ukrayini_n1445360, (dostęp: 02.09.21).

¹⁰⁵Казakhstan и Беларусь: научились создавать, надо укреплять, <https://kapital.kz/economic/82352/kazakhstan-i-belarus-nauchilis-sozdavat-nado-ukreplyat.html>, (dostęp: 02.09.21).

Kazachstanem. W roku 2020 odnotowano niewielki spadek związany z pandemią Covid-19, jednak ogólna tendencja wciąż wygląda bardzo obiecująco. Tempo wzrostu handlu dwustronnego w latach 2016- 2020 wyniosło 147,6%.

Źródło: https://kazakhstan.mfa.gov.by/ru/bilateral_relations/trade_economic/, (dostęp: 02.09.21).

Głównymi pozycjami białoruskiego eksportu do Kazachstanu w 2020 roku były: traktory, świeża lub mrożona wołowina, skondensowane i sproszkowane mleko oraz śmietana, cukier, sery i twarogi, meble i leki. Kazachstan natomiast, w 2020 roku eksportował do Białorusi węgiel, produkty ropopochodne, włókno bawełniane, szyny, cynk surowy, żelazostopy, walcowane płaskie stopy ze stali stopowej na zimno¹⁰⁶.

Jak wynika z przeglądu asortymentu eksportowanych produktów, białoruski eksport opiera się na produktach konsumpcyjnych, a kazachstański na produktach naftowych i innych surowcach mineralnych. Większość tych surowców jest przetwarzana, a następnie eksportowana do konsumentów europejskich¹⁰⁷. Z tego powodu Białoruś przez lata pełniła rolę gospodarczego „mostu” z Kazachstanu do Europy. Dlatego, zarówno sankcje gospodarcze, jak i zakaz lotów nad Białorusią negatywnie odbija się również na białorusko-kazachstańskiej współpracy gospodarczej. W tej sytuacji Kazachstan pozostaje dla A. Łukaszenki drugim, poza Rosją, największym partnerem ekonomicznym, z którym wciąż są perspektywy rozszerzenia współpracy gospodarczej. Dlatego A. Łukaszenka stara się

¹⁰⁶Торгово-экономическое сотрудничество, https://kazakhstan.mfa.gov.by/ru/bilateral_relations/trade_economic/, (dostęp: 02.09.21).

¹⁰⁷Казakhstan и Беларусь: научились создавать, надо укреплять, <https://kapital.kz/economic/82352/kazakhstan-i-belarus-nauchilis-sozdavat-nado-ukrepyat.html>, (dostęp: 02.09.21).

maksymalnie zwiększać współpracę gospodarczą z Kazachstanem, zabezpieczając sobie na najbliższe lata ten ekonomiczny „bastion”.

Przykładem tego zaangażowania A. Łukaszenki była rozmowa telefoniczna z Nursułtanem Nazarbajewem, która miała miejsce 15 kwietnia 2021 roku. Podczas niej A. Łukaszenka podkreślał, że będzie dążył do zwiększenia wolumenu handlu dwustronnego do 1 mld USD rocznie. Cel ten ma być osiągnięty również poprzez intensyfikację wzajemnych wizyt na różnych szczeblach (w tym również na najwyższym szczeblu- prezydent Kazachstanu Kasym-Żomart Tokajew ma przyjechać z wizytą na Białoruś w drugiej połowie 2021 roku¹⁰⁸) i realizację umów dwustronnych¹⁰⁹. Natomiast 28 maja, na XVI posiedzeniu Białorusko- Kazachstańskiej Komisji Międzyrządowej ds. Handlu i Współpracy Gospodarczej został podpisany protokół i program działań (mapa drogowa) między rządami Białorusi i Kazachstanu w sprawie rozwoju współpracy handlowej i gospodarczej na lata 2021- 2022¹¹⁰.

Dla A. Łukaszenki zawsze było istotne, by mieć możliwość pewnego balansowania pomiędzy wielkimi światowymi potęgami. Po wydarzeniach z sierpnia 2020 roku, możliwość uprawiania takiej polityki wydatnie się zmniejszyła, a reżim A. Łukaszenki stał się jeszcze bardziej uzależniony od Rosji. Dlatego można przypuszczać, że białoruski dyktator będzie szukał nowych partnerów gospodarczych, którzy mogliby zrównoważyć tę zależność. Charakterystycznie są słowa A. Łukaszenki, które padły 21 maja 2021 roku na posiedzeniu Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej: „Musimy promować eksport naszych produktów do Chin. W odniesieniu do żywności konieczna jest optymalizacja kontroli weterynaryjnej, sanitarnej i fitosanitarnej(...).Wiemy, że Chiny zawsze wykazywały i nadal będą wykazywać zainteresowanie naszą Unią (Eurazjatycką Unią Gospodarczą- przyp. O.S.). Ale jesteśmy również bardzo zainteresowani tym ogromnym rynkiem. I muszę powiedzieć, że w przeciwieństwie do innych związków i krajów, Chiny są dla nas otwarte. Odczuwamy to, chociaż jesteśmy znacznie dalej od Chin niż, powiedzmy, Kazachstan i Kirgistan. One się

¹⁰⁸В Беларуси ждут с визитом Президента Казахстана, <https://kursiv.kz/news/ekonomika/2021-05/v-belarusi-zhdut-s-vizitom-prezidenta-kazakhstan>, (dostęp: 02.09.21).

¹⁰⁹Нурсултан Назарбаев и Александр Лукашенко выразили уверенность в укреплении отношений, <https://inbusiness.kz/ru/last/nursultan-nazarbaev-i-aleksandr-lukashenko-vyrazili-uverennost-v-ukrepleni-otnoshenij>, (dostęp: 02.09.21).

¹¹⁰Промкооперация и дни культуры – Беларусь и Казахстан провели заседание межправкомиссии, <https://e-cis.info/news/568/92413/>, (dostęp: 02.09.21).

otwierają. Dlatego musimy intensywniej współpracować z Chinami, zwłaszcza w zakresie handlu”¹¹¹.

Białoruski dyktator wprost przeciwstawił Chiny zamkniętym dla Białorusi rynkom, czyli rynkom europejskich. Można więc oczekiwać, że A. Łukaszenka jest nastawiony na znaczne rozszerzenie współpracy Białorusi z rynkami azjatyckimi i Kazachstan będzie tu odgrywał rolę szczególną, będąc dla Białorusi właśnie „bramą do Azji”. Kazachstan ma o wiele więcej powiązań handlowych na rynkach azjatyckich (przede wszystkim z Chinami, które są drugim co do wielkości partnerem handlowym Kazachstanu i z Koreą Południową, która jest czwartym¹¹²). Jednocześnie jest jednym z najważniejszych partnerów ekonomicznych Białorusi. Ten fakt, jak również przynależność Białorusi i Kazachstanu do projektu „Nowego Jedwabnego Szlaku” pozwalają zakładać, że Kazachstan może być świetnym pośrednikiem dla szerokiego wejścia Białorusi na rynek azjatycki. Wydaje się, że druga globalna rola Kazachstanu (po roli jedynej alternatywy dla rynku rosyjskiego), na którą w najbliższej perspektywie liczy A. Łukaszenka w stosunkach gospodarczych z tym państwem.

Niespełnione marzenie Łukaszenki.

Rola Azerbejdżanu w białoruskiej gospodarce po 2020 roku

Z państw kaukaskich właśnie Azerbejdżan stanowi dla reżimu A. Łukaszenki najważniejszy kierunek zainteresowań. Składa się na to kilka powodów. Po pierwsze, reżim Ilhama Alijewa, podobnie jak reżim A. Łukaszenki na Białorusi, jest autorytarny. Sam I. Alijew objął stanowisko prezydenta w 2003 roku po śmierci swego ojca. W odróżnieniu od Gruzji i Armenii, które nierzadko wpadają w stan politycznych turbulencji i względnie często przeżywają zmianę władzy, taki system władzy czyni Azerbejdżan najbardziej przewidywalnym i zrozumiałym dla A. Łukaszenki. Oprócz tego, autorytarny charakter azerbejdżańskiej władzy pozwala budować relacje dwustronne w oparciu o dobre osobiste stosunki A. Łukaszenki i I. Alijewa. Po drugie, Azerbejdżan jest najsilniejszym finansowo państwem Kaukazu (PKB Azerbejdżanu w 2020 roku wynosiło 48,038 mln USD, dla

¹¹¹Участие в заседании Высшего Евразийского экономического совета, <https://president.gov.by/ru/events/uchastie-v-zasedanii-vysshego-evraziyskogo-ekonomicheskogo-soveta-1621588656>, (dostęp: 02.09.21).

¹¹²Топ-10 главных торговых партнёров Казахстана, <https://inbusiness.kz/ru/news/top-10-glavnyh-torgovyh-partnerov-kazahstana>, (dostęp: 02.09.21).

porównania Gruzji- 17,007 mln USD, a Armenii tylko 14,132 mln USD¹¹³), co w dużej mierze jest efektem sprzedaży azerbejdżańskiej ropy. Jest ona jeszcze jednym składnikiem stosunków białorusko- azerbejdżańskich, bo reżim A. Łukaszenki aktywnie i w coraz większej ilości kupuje azerbejdżańską ropę. W kwietniu 2021 roku ambasador Białorusi w Azerbejdżanie zapowiedział zwiększenie zakupu azerbejdżańskiej ropy o 25% w porównaniu do 2020 roku¹¹⁴. Po kwietniowym spotkaniu z A. Łukaszenką potwierdził to również prezydent I. Aliew, który powiedział: „Myślę, że znacznie zwiększymy wielkość przyszłorocznych dostaw. Trasa została przetestowana, projekt jest obustronnie korzystny. A my dążymy do rozszerzenia współpracy w sektorze energetycznym, czyli nie tylko dostaw ropy naftowej do białoruskich rafinerii”¹¹⁵. Po trzeciej, po wydarzeniach sierpnia 2020 roku i ostatecznym zamrożeniu stosunków z Europą i Ukrainą, wartość każdego sojusznika, który uznaje legitymizację A. Łukaszenki wielokrotnie wzrosła. To dotyczy również Azerbejdżanu, dlatego wizyta A. Łukaszenki w Baku w kwietniu 2021 roku miała szczególne znaczenie. Oprócz prób wejścia na nowy poziom stosunków gospodarczych, był to istotny gest uznania legitymacji białoruskiego dyktatora przez władze Azerbejdżanu. Współpraca gospodarcza z Azerbejdżanem jest również cenna, chociaż, nie zastępuje współpracy z Rosją, która po sierpniu 2020 pozostaje faktycznie bezalternatywną drogą dla A. Łukaszenki. Białoruski dyktator przyzwyczał się do posiadania możliwości balansowania w polityce międzynarodowej i po zamrożeniu stosunków z UE, szuka tych możliwości w innych regionach. Dlatego Azerbejdżan może być bardzo cennym sojusznikiem dla A. Łukaszenki. Dowodzi tego nominacja jesienią 2020 roku na stanowisko ambasadora Białorusi w Azerbejdżanie Andrieja Rawkowa, który w latach 2014- 2020 pełnił stanowisko ministra obrony Białorusi¹¹⁶. Powołanie ambasadora z takim doświadczeniem zawsze świadczy o szczególnej wartości kraju, do którego został on wysłany.

W 2020 roku obroty handlowe między Białorusią a Azerbejdżanem zbliżyły się do kwoty pół miliarda USD. Azerbejdżan znalazł się w pierwszej piętnastce największych partnerów handlowych Białorusi. Od 2007 roku przy fabryce samochodów w mieście Gandża działa montownia białoruskich produktów inżynierskich. W czasie tej współpracy na terenie

¹¹³ ВВП на душу населения стран Южного Кавказа. Обогнала ли Армения соседей?, <https://www.kavkaz-uzel.eu/blogs/83781/posts/41215>, (dostęp: 02.09.21).

¹¹⁴ Беларусь в 2021 г. намерена увеличить закупки нефти на Азербайджане на 25%, <http://interfax.az/view/832021>, (dostęp: 02.09.21).

¹¹⁵ Об истинных друзьях, щепетильных вопросах и новой стадии кооперации. Подробности визита Лукашенко в Азербайджан, <https://www.belta.by/president/view/ob-istinnyh-druzjyah-schepetilnyh-voprosah-i-novoj-stadii-kooperatsii-podrobnosti-vizita-lukashenko-v-437296-2021/>, (dostęp: 02.09.21).

¹¹⁶ Дипмиссию Беларуси в Азербайджане возглавил Андрей Равков, <https://www.sb.by/articles/dipmissiyu-belarusi-v-azerbaydzhanе-vozglavil-andrey-ravkov.html>, (dostęp: 02.09.21).

Azerbejdżanu zmontowano ponad 11,5 tys. białoruskich ciągników, a także około 3,5 tys. innych artykułów technicznych¹¹⁷. Białoruś natomiast, uczestniczy w modernizacji infrastruktury kolejowej Azerbejdżanu, dostarczając nowoczesne pociągi pasażerskie oraz lokomotywy Stadler produkcji białorusko- szwajcarskiej¹¹⁸. Współpraca ta była tematem rozmów A. Łukaszenki z I. Alijewem w kwietniu 2021 roku, podczas wizyty białoruskiego dyktatora w Baku. Minister przemysłu Białorusi Piotr Parchomczyk poinformował, że podpisano umowę na dostawę 550 traktorów, a ogólna kwota kontraktu to ok. 9 mln USD¹¹⁹. Wizyta ta, poświęcona przede wszystkim kwestiom współpracy gospodarczej, miała na celu przejście do nowego etapu w stosunkach dwustronnych. Strony umówiły się na zwiększenie sprzedaży ropy, potwierdziły brak rozbieżności w ocenie sytuacji międzynarodowej, porozumiały się w kwestii utworzenia dwustronnej grupy ds. dostaw żywności (ten kierunek współpracy bardzo dynamicznie rozwija się w ostatnich latach 2016- 2020, wielkość dostaw białoruskich produktów spożywczych i rolnych wzrosła z 6 mln USD do 30 mln USD), współpracy w edukacji i tworzenia wspólnych przedsięwzięć w zakresie produkcji leków weterynaryjnych. Ważnym wsparciem dla białoruskiej gospodarki może stać się zaangażowanie w odbudowę infrastruktury terytorium Górskiego Karabachu, który w 2020 roku wrócił pod kontrolę Azerbejdżanu. Białoruś jest gotowa do pomocy w budowie przedsiębiorstw rolno- przemysłowych, agromiast i innej infrastruktury, a także w szkoleniu personelu oraz dostawie sprzętu przemysłowego¹²⁰.

Azerbejdżan, w pewnym sensie, jest niespełnionym marzeniem A. Łukaszenki: bogaty kraj rządzony autorytarnie, posiadający duże zasoby ropy. Dla A. Łukaszenki Azerbejdżan jest dzisiaj jedną z możliwości uzyskania alternatywy dla gospodarczego uzależnienia od Federacji Rosyjskiej, dla I. Alijewa natomiast, ta współpraca jest rozszerzeniem własnych wpływów gospodarczych. Dlatego wydaje się, że dialog ten będzie rozwijał się w najbliższych miesiącach dość intensywnie. Nie można jednak oczekiwać, że Azerbejdżan będzie w stanie zostać alternatywą dla uzależnienia gospodarki białoruskiej od Rosji- jest on istotną częścią rynków wschodnich, na których A. Łukaszenka stara się znaleźć pole dla manewru po wydarzeniach sierpnia 2020 roku.

¹¹⁷ Лукашенко направился с визитом в Азербайджан, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-napravilsja-s-vizitom-v-azerbajdzhan-436972-2021/>, (dostęp: 02.09.21).

¹¹⁸ Tamże.

¹¹⁹ Об истинных друзьях, щепетильных вопросах и новой стадии кооперации. Подробности визита Лукашенко в Азербайджан, <https://www.belta.by/president/view/ob-istinnyh-druzjjah-schepetilnyh-voprosah-i-novoj-stadii-kooperatsii-podrobnosti-vizita-lukashenko-v-437296-2021/>, (dostęp: 02.09.21).

¹²⁰ Tamże.

Prawda i fikcja Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej

W 2020 roku minęło 5 lat od utworzenia Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (EUG). Projekt ten, po raz pierwszy przedstawiony w 1994 roku przez ówczesnego prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa, miał na celu utworzenie jednolitej przestrzeni gospodarczej oraz znaczące wzmocnienie współpracy gospodarczej pomiędzy państwami obszaru postsowieckiego. W praktyce jednak, eksperci różnie oceniali faktyczną skuteczność tej organizacji. Wciąż pozostają wątpliwości co do tego, na ile w rzeczywistości EUG łączy wszystkie kraje członkowskie i czy faktycznie równomierne zyski związane z uczestnictwem w tej organizacji mają wszyscy jej członkowie.

Właśnie nierównorzędność wydaje się jednym z największych problemów w funkcjonowaniu EUG. Według opinii rosyjskiego ekonomisty Rusłana Grinberga, 80- 87% gospodarczego potencjału EUG należy do Rosji¹²¹. Taka sytuacja stwarza zbyt dużą zależność potencjału i perspektyw całej organizacji od jednego państwa i możliwych zmian w tym państwie. Jednocześnie zaletą tej organizacji jest pozostające jeszcze z czasów radzieckich przystosowanie gospodarki państw członkowskich EUG do funkcjonowania właśnie w jednolitej przestrzeni gospodarczej. Chociaż ta zaleta nie zmienia (wręcz przeciwnie, nawet wzmacnia) problemu braku równouprawnienia w tej organizacji.

W praktyce EUG okazało się mechanizmem porządkującym stosunki gospodarcze Rosji z państwami sąsiadującymi, jednak niezbyt wpływającym na stosunki gospodarcze pomiędzy innymi państwami. Dlatego Rosja nadal pozostaje jedynym magnesem, łączącym te państwa w organizację. Jest to bardzo odczuwalne również dla strony białoruskiej.

Analitycy Ośrodka Studiów Integracyjnych Eurazjatyckiego Banku Rozwoju wymieniają następujące czynniki wpływające na procesy integracyjne gospodarki Republiki Białoruś z EUG:

1. Pozycja tranzytowa na drodze towarów rosyjskich do Europy.
2. Silne uzależnienie od Rosji. Rosja jest głównym rynkiem zbytu białoruskich towarów (na przykład w 2017 roku udział Rosji w białoruskim handlu z państwami EUG wyniósł 97,4%¹²²), a także głównym dawcą bezpośrednich inwestycji zagranicznych dla białoruskiej gospodarki. To również w Rosji są produkowane komponenty niezbędne dla

¹²¹P. Гринберг, *Никаких либералов нет*, <https://portal-kultura.ru/articles/country/126878-ruslan-grinberg-nikakikh-liberalov-net/>, (dostęp: 02.09.21).

¹²²А.В. Шурубович, *Белоруссия в ЕАЭС: тенденции, проблемы, перспективы*, <https://cyberleninka.ru/article/n/belorussiya-v-eaes-tendentsii-problemy-perspektivy/viewer>, (dostęp: 02.09.21).

białoruskiego przemysłu maszynowego. Skutkiem tego, strukturę handlu zagranicznego Białorusi z krajami EUG, determinuje w sposób zdecydowany struktura jej handlu z Rosją¹²³.

3. Niewielkie wolumeny handlu z innymi (poza Rosją) krajami EUG.

4. Duży udział sektora państwowego w gospodarce, hamujący przede wszystkim wzrost liczby rosyjskich inwestycji¹²⁴.

Białoruś patrzy na własny udział w EUG jako na możliwość: poszerzenia rynków zbytu swoich produktów; docelowego zniesienia barier we wzajemnym handlu; realizacji, z pomocą krajów partnerskich, szeregu ważnych projektów inwestycyjnych (w celu zwiększenia swoich możliwości transportowych i logistycznych)¹²⁵. W praktyce jednak handlowe możliwości w jakimkolwiek momencie mogą być ograniczone przez rząd rosyjski mimo działania Unii Gospodarczej. Przykładem takiego działania było ograniczenie importu mleka w proszku z Białorusi w 2018 roku. Wówczas głównym eksporterem tego produktu do Rosji była Nowa Zelandia, natomiast Białoruś zajmowała dopiero piąte miejsce, co wywołało niezadowolenie Aleksandra Łukaszenki, który wtedy obiecał że „takie rzeczy nie pozostaną bez odpowiedzi”¹²⁶. Charakterystyczne jest to, że konflikt ten nie jest nowy. Pierwsze rosyjskie ograniczenia eksportu białoruskich produktów mlecznych były wprowadzone jeszcze w 2008 roku. W latach 2009 i 2016 zastrzono je. Jak widać, ani utworzenie Unii Celnej w 2010 roku, ani utworzenie EUG w 2015 roku nie zabezpieczyło Białorusi od tego rodzaju „wojen handlowych” w przyszłości.

To nie jedyny przykład, kiedy przejawiała się zależność udziału Republiki Białoruś w działaniach EUG od stanu stosunków gospodarczych z Rosją. Tak więc w grudniu 2016 roku, w związku z konfliktem z Federacją Rosyjską o dostawy surowców energetycznych na Białoruś, A. Łukaszenka zignorował szczyt krajów EUG w Petersburgu (na którym został przyjęty Kodeks Celny Unii), a w lutym 2017 roku odwołał białoruskich specjalistów z organów celnych EUG, co wywołało pogłoski o możliwym wycofaniu się Białorusi z tego stowarzyszenia. Kodeks Celny EUG został podpisany przez Prezydenta Republiki Białoruś dopiero w kwietniu 2017 roku po rozstrzygnięciu sporów z Federacją Rosyjską w kwestiach związanych z ropą i gazem¹²⁷. W związku z tym, w Rosji rozpowszechniła się opinia, że

¹²³Tamże.

¹²⁴ Евразийский экономический союз, СПб.: ЦИИ ЕАБР, 2017. с. 41.

¹²⁵ А. В. Шурубович, *Белоруссия в ЕАЭС: тенденции, проблемы, перспективы*, <https://cyberleninka.ru/article/n/belorussiya-v-eaes-tendentsii-problemy-perspektivy/viewer>, (dostęp: 02.09.21).

¹²⁶ *Без ответа такие вещи не останутся. Лукашенко припомнил России новозеландское молоко*, <https://agronews.com/ru/ru/news/breaking-news/2018-03-01/lukashenko>, (dostęp: 02.09.21).

¹²⁷ А. В. Шурубович, *Белоруссия в ЕАЭС: тенденции, проблемы, перспективы*, <https://cyberleninka.ru/article/n/belorussiya-v-eaes-tendentsii-problemy-perspektivy/viewer>, (dostęp: 02.09.21).

Mińsk wykorzystuje swoje uprawnienia w EUG jako instrument, za pomocą którego może wpływać na Moskwę, by negocjować aktualne dla siebie kwestie”¹²⁸.

Jeszcze jednym problemem są dla Białorusi normy podziału ceł importowych ustalonych w EUG: Armenia- 1,22%, Białoruś- 4,56%, Kazachstan- 7,055%, Kirgistan- 1,9%, Rosja- 85,265%. Takie standardy powodują, że Białoruś znalazła się w niekorzystnej sytuacji. Aby rozwiązać ten problem Republika Białoruś postuluje aktualizowanie informacji i podejmowanie decyzji w sprawie norm co trzy lata (w oparciu o wielkość importu każdego kraju)¹²⁹.

Współpracę inwestycyjną w ramach EUG Białoruś również prowadzi w większości z Rosją a przepływy inwestycyjne między Białorusią i krajami azjatyckimi EUG są nieznaczne. Tak więc w 2017 roku napływ inwestycji z Rosji do realnego sektora gospodarki Białorusi wyniósł 3 695,6 mln USD (38,0% wszystkich inwestycji zagranicznych), natomiast inwestycji z innych krajów EUG praktycznie nie było (tylko 8,1 mln USD pochodziło z Armenii, a inwestycje z pozostałych krajów partnerskich w ogóle nie są odzwierciedlone w oficjalnych białoruskich statystykach). Podobną sytuację obserwuje się w przypadku inwestycji białoruskich w krajach EUG: w 2017 roku do gospodarki Federacji Rosyjskiej trafiło 3709,7 mln USD (66,9% całkowitego wolumenu inwestycji zagranicznych Białorusi), do gospodarki Kazachstanu- 56,6 mln USD (1,0%), a inwestycje w innych krajach EUG nie znajdują odzwierciedlenia w statystykach¹³⁰.

Charakterystyczne, że nawet na stronie internetowej Eurazjatyckiego Banku Rozwoju, w artykule o zaletach EUG dla państw członkowskich, o Białorusi napisano tak: „Białoruś stała się też dużym beneficjentem ze względu na znaczenie rynku rosyjskiego dla republiki, na który przypada około połowa eksportu”¹³¹. Natomiast portal poświęcony wiadomościom biznesowym „Prime Press” pisze, że od początku istnienia EUG ukształtował się monocentryzm strukturalny organizacji, w którym „Rosja ze swoim pojemnym rynkiem wewnętrznym i znacznym potencjałem finansowym i surowcowym jest ośrodkiem przyciągania interesów gospodarczych młodszych partnerów”¹³². Dlatego z jednej strony

¹²⁸А. В. Воробьёв, *Евразийский союз третий по швам?*, <https://ivran.ru/articles?artid=7245>, (dostęp: 02.09.21).

¹²⁹ЕАЭС изучает правила деления, <https://www.kommersant.ru/doc/3812922>, (dostęp: 02.09.21).

¹³⁰А.В. Шурубович, *Белоруссия в ЕАЭС: тенденции, проблемы, перспективы*, <https://cyberleninka.ru/article/n/belorussiya-v-eaes-tendentsii-problemy-perspektivy/viewer>, (dostęp: 02.09.21).

¹³¹Выгоды от ЕАЭС: Что получили Кыргызстан, Армения, Казахстан, Беларусь и Россия?, <https://eabr.org/press/news/vygody-ot-eaes-chto-poluchili-kyrgyzstan-armeniya-kazakhstan-belarus-i-rossiya/>, (dostęp: 02.09.21).

¹³²Участие Беларуси в ЕАЭС: выгоды и перспективы, https://primepress.by/analitika/uchastie_belarusi_v_eaes_vygody_i_perspektivy-15625/, (dostęp: 02.09.21).

EUG faktycznie jest jednym z niezbędnych projektów integracyjnych w globalnym projekcie integracji euroazjatyckiej, drugiej zaś strony EUG jako unia gospodarcza, różni się od wielu innych światowych przykładów ze względu na swoją ogromną nierównorzędność i uzależnienie od jednego państwa członkowskiego, czyli Rosji. Dlatego EUG nie tworzy naprawdę równych możliwości dla wszystkich państw członkowskich. W praktyce EUG pozostaje rosyjskim projektem, łączącym wokół siebie państwa sąsiadujące, ale to właśnie Rosja wyznacza kierunek rozwoju EUG oraz ustala reguły funkcjonowania tego projektu. To oznacza natomiast że przyszłość EUG oraz warunki dalszego członkostwa w nim wszystkich państw, będą ściśle zależały od interesów Federacji Rosyjskiej.

Handel Białorusi z państwami EUG w 2020 roku (mld USD) ^{133,134,135,136}	
Federacja Rosyjska	29,519
Kazachstan	0,847
Armenia	0,082
Kirgistan	0,075

Podsumowanie

Sytuacja, w której znalazł się A. Łukaszenka po wydarzeniach z sierpnia 2020 roku, wymaga od białoruskiego dyktatora pilnego znalezienia alternatywy dla pełnej zależności do Kremla. W praktyce jednak, znalezienie jej okazuje się prawie niemożliwie.

Zamrażanie stosunków z Ukrainą faktycznie zaczął sam białoruski dyktator, kiedy w sierpniu 2020 roku, mimo prośby Ukrainy o ich ekstradycję, wydał „wagnerowców” Rosjanom. Jednak wówczas Ukraina, w odróżnieniu od swoich partnerów z Trójkąta Lubelskiego, jeszcze zachowywała milczenie wobec represji politycznych na Białorusi. Mało dyplomatyczne wypowiedzi A. Łukaszenki na temat ukraińskich władz tylko pogorszyły sytuację, a porwanie samolotu z R. Protasiewiczem zmusiło ukraiński rząd do podjęcia zdecydowanych kroków, obejmujących również zamrożenie współpracy gospodarczej. Oczywiście nie można wykluczyć, że za jakiś czas Ukraina odnowi w zmienionym kształcie

¹³³ *Экономика и торговля*, <http://embassybel.ru/trade-relations/>, (dostęp: 02.09.21).

¹³⁴ *Торгово-экономическое сотрудничество*, https://kazakhstan.mfa.gov.by/ru/bilateral_relations/trade_economic/, (dostęp: 02.09.21).

¹³⁵ *Беларусь и Армения*, <https://mfa.gov.by/bilateral/cis/armenia/>, (dostęp: 02.09.21).

¹³⁶ *Беларусь и Кыргызстан*, <https://mfa.gov.by/bilateral/cis/kyrgyzstan/>, (dostęp: 02.09.21).

współpracę, jednak na pewno A. Łukaszenka nie może liczyć na taką dynamikę relacji, która pozwalałaby realnie patrzeć na Ukrainę jako na alternatywę dla rosyjskiego rynku.

Podobnie można podsumować stosunki z Azerbejdżanem, chociaż w tym przypadku klimat polityczny stosunków dwustronnych jest zupełnie inny. I. Alijew wraz z A. Łukaszenką podkreślają, że Białoruś i Azerbejdżan nie mają najmniejszych problemów ze swoją współpracą polityczną, a we współpracy gospodarczej zapowiada się dynamiczny rozwój i wejście na jej nowy poziom. Nie mniej jednak, wolumeny handlu dwustronnego (0,44 mld USD w 2020 roku), które można porównać z analogiczną współpracą Białorusi z Rosją w tym samym okresie (29,5 mld USD^{137,138}), nie pozwalają traktować współpracy gospodarczej Białorusi z Azerbejdżanem jako alternatywy dla Rosji. Jest to raczej część ogólnej strategii A. Łukaszenki, która ma na celu zwiększenie białoruskiej ekonomicznej obecności na Wschodzie. Częścią tej strategii jest również dynamiczny rozwój współpracy z Kazachstanem, który oprócz tego, że sam w sobie jest istotnym rynkiem dla białoruskiej gospodarki, w przyszłości może stać się dla A. Łukaszenki sposobem wejścia na rynek chiński. Strategia taka wzbudza jednak duże wątpliwości, ponieważ w porównaniu do gospodarczej współpracy z Europą, orientacja na rynki azjatyckie wiąże się z poważnymi trudnościami logistycznymi oraz geopolitycznymi, ponieważ Białoruś nie będzie priorytetowym rynkiem dla państw z innych regionów. Trudno sobie wyobrazić, żeby kraj położony w środku Europy mógł zamienić współpracę gospodarczą z bezpośrednimi sąsiadami na handel i współpracę z Azerbejdżanem, a tym bardziej Kazachstanem czy Chinami. Dlatego, mimo prób A. Łukaszenki by odnowić możliwość balansowania pomiędzy potęgami światowymi, białoruski dyktator już do końca pozostanie w „dusznym ucisku rosyjskiego brata”.

¹³⁷ *Экономика и торговля*, <http://embassybel.ru/trade-relations/>, (dostęp: 02.09.21).

¹³⁸ *Беларусь и Азербайджан*, <https://www.mfa.gov.by/bilateral/cis/azerbaijan/>, (dostęp: 02.09.21).

BIAŁORUŚ- CHINY. NIECHCIANY SOJUSZNIK

W 2017 roku gospodarka Chińskiej Republiki Ludowej, po uwzględnieniu parytetu siły nabywczej, wyprzedziła gospodarkę Stanów Zjednoczonych¹³⁹. Według brytyjskiego Centre for Economics and Business Research (CEBR) Chiny wyjdą wzmocnione po kryzysie spowodowanym globalną pandemią Covid-19 i ostatecznie staną się największą światową gospodarką już w 2028 roku, czyli wcześniej, niż się spodziewano¹⁴⁰. Co za tym idzie, Pekin staje się też kluczowym graczem w polityce międzynarodowej. To stwierdzenie, które zakrawa o truizm. Jednak, mimo że większość światowych ekspertów taki stan rzeczy potwierdza, nie do końca go akceptuje, a co gorsza nie zawsze rozumie.

W chińskiej polityce zagranicznej od czasów imperialnych związki pomiędzy gospodarką a dyplomacją miały charakter nierozdzielny i komplementarny¹⁴¹. Komunistyczne Chiny od lat kontynuują tę klasyczną doktrynę pojmowania rzeczywistości międzynarodowej, a Pekin narzucił światu jeden z najbardziej racjonalnych, a tym samym niebezpiecznych porządków. Trudno w polityce międzynarodowej Państwa Środka znaleźć działania, które nie służyłyby bezpośrednio celom gospodarczym¹⁴². Wyjątek stanowi oczywiście najbliższy obszar geograficzny, który Chiny postrzegają jako swą wyłączną domenę¹⁴³. Ostatecznym celem wielu ambitnych chińskich projektów społecznych, humanitarnych, politycznych i kulturalnych jest przede wszystkim ochrona imperialnych interesów gospodarczych, szlaków handlowych oraz światowych łańcuchów dostaw (*supplychains*). Pekin rzadko, o ile w ogóle, angażuje się w aktywne promowanie jakichkolwiek idei czy ideologii na arenie międzynarodowej. Chiny nie budują też, jak

¹³⁹World Bank, *International Comparison Program database*, https://databank.worldbank.org/data/download/GDP_PPP.pdf, [10.05.2021]

¹⁴⁰Centre for Economics and Business Research (CEBR), *Sky News- COVID response to help China become world's biggest five years early*, <https://cebr.com/reports/sky-news-covid-response-to-help-china-become-worlds-biggest-economy-five-years-early/>[10.05.2021]

¹⁴¹M. E. Lewis, *The Early Chinese Empires: Qin and Han*, Harvard University Press, Cambridge MA, 2007

¹⁴²D. Shlapentokh, *China's Quest for Global Predominance. Perspectives on Political Science*, No.49(1): 1-15; F. P. Sempa, *China and the World-Island. The Diplomat*, 26 January 2019 <https://web.archive.org/web/20190126023844/https://thediplomat.com/2019/01/china-and-the-world-island/> [15.05.2021]

¹⁴³*The One China Principle and the Taiwan Issue*, <http://www.china.org.cn/english/taiwan/7956.htm>, [10.05.2021]

czasem naiwnie niektórzy twierdzą, żadnej autorytarnej „międzynarodówki” *per se*. Wśród strategicznych partnerów Pekinu znaleźć możemy w równej liczbie europejskie kraje demokratyczne, jak i afrykańskie reżimy autorytarne, państwa wspierające terroryzm, jak i ich ofiary, agresorów i podbitych. Polityka transakcyjna uprawiana przez Pekin, w której pieniądź wspiera cele polityczne, zaś polityka kieruje się maksymalizacją zysku, sprawdza się doskonale i dziś, zwłaszcza w odniesieniu do odległych wobec Państwa Środka rubieży światowych, w tym także do państw Europy Środkowo Wschodniej, takich jak Białoruś.

Stosunki dyplomatyczne między Republiką Białorusi a Chińską Republiką Ludową zostały nawiązane 20 stycznia 1992 roku, a zatem niezwłocznie po formalnej deklaracji niepodległości państwa białoruskiego (25 sierpnia 1991 roku). W tym samym czasie w Mińsku otwarto ambasadę Chińskiej Republiki Ludowej, zaś rok później ambasadę Republiki Białorusi w Pekinie¹⁴⁴.

Relacje Pekinu z młodym państwem białoruskim od początku układały się poprawnie. Chiny względnie wcześniej, bo 27 grudnia 1991 roku, uznały niepodległość piętnastu nowych państw powstałych na gruzach ZSRR, w tym Republiki Białorusi (pierwszym państwem, które to uczyniło była Turcja 16 grudnia 1991 roku). Od 1994 roku nieprzerwanie działa dwustronny organ koordynujący wzajemne stosunki gospodarcze- Białorusko- Chińska Komisja ds. Handlu i Współpracy Ekonomicznej. Ramy prawne współpracy pomiędzy obydwojma krajami wyznacza ponad 80 umów dwustronnych, z czego około połowa to umowy i traktaty zawarte na szczeblu centralnym.

Od chwili ustanowienia stosunków dyplomatycznych można odnotować dużą dynamikę wizyt dwustronnych różnego szczebla w tym szefów rządów, premierów i przewodniczących izb parlamentu. Począwszy od 1995 roku częstym gościem w Pekinie był sam prezydent Republiki Białorusi- Alaksander Łukaszenka. Równie często odwiedzali Białoruś chińscy urzędnicy najwyższego szczebla m.in. przewodniczący ChRL Jiang Zemin (2001 rok), premier Wen Jiabao (2007 rok), wiceprzewodniczący ChRL Hu Jintao (2000 rok), przewodniczący Rady Państwa a następnie Stałego Komitetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych Li Peng (w 1995 i 2000 roku). Za przełom w stosunkach dwustronnych zarówno Mińsk, jak i Pekin uznały przystąpienie Białorusi w 2013

¹⁴⁴П. Кравченко, *Беларусь на распутье, или Правда о Беловежском соглашении*, Время, Москва 2006.

roku do chińskiej inicjatywy „Pasa i Drogi” (*One Belt- One Road*). Rezultatem tego było podpisanie w lipcu wspólnej deklaracji o strategicznym partnerstwie i zatwierdzenie w styczniu 2014 roku „Programu ds. Rozwoju Kompleksowego Partnerstwa Strategicznego na lata 2014- 2018”. Warto jednak zauważyć, że intensywniejszy rozwój stosunków dwustronnych miał miejsce dopiero począwszy od 2004 roku, kiedy to zauważalny stał się też szybki wzrost wymiany handlowej oraz pojawiły się plany wspólnych projektów inwestycyjnych. Obroty towarowe obu państw wzrosły w tym czasie z 450 mln USD w roku 2004 do 3,3 mld USD w roku 2013. Dodatkowa intensyfikacja obrotów dwustronnych nastąpiła wraz z przystąpieniem Mińska do inicjatywy „Pasa i Drogi”. Białoruś stała się przede wszystkim ważnym punktem tranzytowym dla dwóch ważnych korytarzy handlowych odbudowywanego Jedwabnego Szlaku: Berlin- Moskwa i Helsinki- Grecja, zaś przejście graniczne z Polską- Kozłowicze- Kukuryki stało się jednym z najważniejszych punktów przeładunkowych pomiędzy Chinami, Rosją i Unią Europejską¹⁴⁵.

Podobnie jak w przypadku pozostałych krajów, które stały się uczestnikami chińskiego projektu, białoruski rynek otworzył się przede wszystkim na ogromny napływ produktów z Dalekiego Wschodu. Pogłębiło to w naturalny sposób deficyt obrotów bieżących pomiędzy obydwojoma krajami i przyczyniło się do dalszej destabilizacji sytuacji walutowej Białorusi. W 2019 roku deficyt handlowy Białorusi sięgnął 3 mld USD. Jak przyznają źródła oficjalne, białoruski eksport do Chin (430 mln USD w 2019 roku) ogranicza się przede wszystkim do surowców i towarów niskoprzetworzonych- potażu, nawozów azotowych oraz produktów petrochemicznych. Dopiero od 2018 roku oferta białoruskiego eksportu została poszerzona o wyroby mięsne i mleczne oraz inne produkty przemysłu spożywczego (120 mln USD). Chiny sprzedają do Mińska głównie wysokoprzetworzone produkty przemysłowe i technologie¹⁴⁶.

Wobec rosnącego deficytu handlowego, tym bardziej władze podkreślają znaczenie chińskich inwestycji bezpośrednich oraz pomocy finansowej. Chińskie banki komercyjne, jak i rząd, istotnie aktywnie zaangażowały się w wiele białoruskich projektów m.in. przyczyniając się do powstania lokalnego operatora sieci komórkowej „Best”, udzielając kredytów na modernizację elektrociepłowni „Mińsk- 2” oraz szerzej angażując się w

¹⁴⁵M. J. Radło (red.), *Inicjatywa Pasa i Szlaku. Chińska ekspansja, nowe łańcuchy wartości i rosnąca rywalizacja*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2020.

¹⁴⁶A. Yeliseyeu, *China Fails to Deliver on its Promises in Belarus*, „China Observers”, 31 July 2020, <https://chinaobservers.eu/china-fails-to-deliver-on-its-promises-in-belarus/>, [02.06.2021].

restrukturyzację lokalnych cementowni. Pieniądze ze wschodu wykorzystane zostały też przy projektach przebudowy mińskich elektrowni „TETs-2”, „TETs-5”, elektrowni wodnych „Biaroza” i „Łukomloraz”, modernizacji systemu łączności satelitarnej czy budowie linii montażowych samochodów osobowych „Geely”. „China CAMC Engineering”, „CITIC Group”, „Huawei ZTE” należą do najaktywniejszych graczy na białoruskim rynku inwestycyjnym. Wszystkie te projekty wykorzystywały preferencyjne linie kredytowe, które jednak obwarowane były koniecznością zakupu chińskiego sprzętu wyposażenia i technologii, a nierzadko także obowiązkiem zatrudniania chińskich wykonawców i podwykonawców.

Za sztandarową inwestycję chińską uchodzi Chińsko- Białoruski Park Przemysłowy „Wielki Kamień”. Decyzję o jego budowie podjęto w 2012 roku. Znalazły się w nim obok kompleksów mieszkaniowych i biurowych centra handlowe, rozrywkowe i badawcze. „China Exim Bank” i „China Development Bank” przeznaczyły 3 mld USD na rozbudowę inwestycji związanych z Parkiem Przemysłowym. Prezydent Xi Jinping określił go mianem modelowego projektu inicjatywy „Pasa i Drogi”, zaś A. Łukaszenka zadeklarował, że wygeneruje on w przyszłości eksport w wysokości 50 mld USD. Chińsko- Białoruski Park Przemysłowy powstał na wzór Chińsko- Singapurskiego Parku Handlowego w Suzhou powstałego w 1994 roku. Osiem lat od otwarcia osiągnięcia białoruskiej inwestycji w niczym nie przypominają jednak historii sukcesu projektu w Suzhou. W parku otworzyło swe przedstawicielstwa zaledwie 60 chińskich przedsiębiorstw, a zainteresowanie kolejnych przychodzi z trudem. Zarówno przewidywany transfer technologii jak i poziom produkcji przemysłowej firm ulokowanych na terenie „Wielkiego Kamienia” pozostają nadal w sferze odległych planów¹⁴⁷.

Lista nieudanych projektów finansowanych przy wykorzystaniu chińskich linii kredytowych jest długa. Złą passę rozpoczęła nieudana próba modernizacji białoruskich cementowni przez „CITIC Construction”. Korzystając z 500 mln USD kredytu udzielonego przez „Export- Import Bank of China” planowano realizację projektu w latach 2007- 2010. Projekt przeciągnął się do 2013 roku, kosztował 1,3 mld USD więcej niż planowano i nie spełnił pokładanych nadziei zwiększenia opłacalności białoruskich cementowni. Wśród równie nieudanych znajdują się sztandarowe projekty inwestycyjne w „Zakładach Celulozowo Papierniczych” w Swietłogorsku i w Dobruszu. Projekt Swietłogorski kosztował w sumie 850 mld USD z czego 654 mld USD pokryto ze środków chińskich. Zakłady, które

¹⁴⁷Т. Маненюк, *Белорусские власти пытаются подстегнуть инвестиционное сотрудничество с Китаем*, Белорусырынок, 10.11.2020, <https://www.belrynok.by/2020/11/10/belorusskie-vlasti-pytayutsya-podstegnut-investitsionnoe-sotrudnichestvo-s-kitaem/>, [4.06.2021].

pierwotnie miały zostać oddane do użytku w 2015 roku, zostały oficjalnie otwarte przez A. Łukaszenkę w lutym 2020 roku. Zakład w Dobruszu miał zostać zmodernizowany do 2015 roku przez firmę „XuanYuan Corporation” przy wykorzystaniu 350 mln USD chińskiego kredytu. W 2018 roku kontrakt został zerwany w atmosferze wzajemnych oskarżeń o brak kompetencji i piętrzenie przeszkód biurokratycznych. Aby dokończyć projekt Białoruś musi wydać dodatkowe 83 mld USD¹⁴⁸.

Fatalne zarządzanie projektami gospodarczymi i kłopoty z deficytem handlowym powodują nieustanny wzrost zadłużenia zagranicznego kraju. W 2019 roku wyniosło już 16,4 mld USD, co stanowiło 37% PKB (7% w 2006 roku). Spłaty rat i odsetek od udzielonych kredytów stanowią poważne obciążenie dla białoruskiego budżetu. Wartość chińskich kredytów udzielonych Białorusi sięgnęła 5 mld USD. Tylko w 2018 roku Mińsk musiał przetransferować na konta wierzycieli 3,7 mld USD (z czego 560 mln do Chin). Tak silne uzależnienie od obcych kredytów oznacza potencjalne zagrożenie dla słabej białoruskiej gospodarki¹⁴⁹.

W 2010 roku podpisano białorusko- chińskie porozumienie o współpracy wojskowej. Najważniejszym jego rezultatem było wspólne zrealizowanie projektu samobieżnej wieloprowadnicowej wyrzutni raketowej „Polonez”, która w 2016 roku weszła do arsenału białoruskiej armii. We współpracę z Chinami zaangażowane są najważniejsze zakłady produkcyjne przemysłu zbrojeniowego z „Mińską Fabryką Traktorów”. Co więcej, „China Aerospace Science & Technology Corporation” zbudowała pierwszego białoruskiego sztucznego satelitę, który został wystrzelony w przestrzeń kosmiczną w styczniu 2016 roku. Kolejny białoruski satelita powstał w 2018 roku również z pomocą Pekinu. Chiny udzieliły białoruskiej armii pomocy w sprzęcie i wyposażeniu (w tym są samochody opancerzone „DongFengMengshi” EQ2050 i transportery CS/VN300) o wartości 4,5 mln USD. Jednostki wojskowe obydwu krajów uczestniczą regularnie w manewrach wojskowych zarówno w Chinach, jak i na Białorusi¹⁵⁰. Bezpośrednia współpraca nie spełnia jednak, jak dotychczas, ambicji Mińska. Z punktu widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego o wiele większe

¹⁴⁸Е.Зайцева, *Сотрудничество Республики Беларусьи КНР в инвестиционной сфере*, Банкаўскі вестнік, 08. 2019, <https://www.nbrb.by/bv/articles/10652.pdf> [4.06.2021].

¹⁴⁹*Государственный долг Республики Беларусьна 1 января 2021*, Министерство финансов Республики Беларусь, http://www.minfin.gov.by/ru/public_debt/pressreleases/8074d74891f14642.html, [3.06.2021].

¹⁵⁰И.Захаркин, *Белорусско-китайскоевоенноесотрудничество–настоящееиперспективы*, <http://mirperemen.net/2019/09/belorusko-kitajskoe-voennoe-sotrudnichestvo-nastoyashhee-i-perspektivy/>, [4.06.2021]; P. Parameswaran, *China Gives Belarus New Armored Vehicles. Beijing doles out a new round of military technical assistance to Minsk*. The Diplomat 29.06.2018, <https://thediplomat.com/2017/06/china-gives-belarus-new-armored-vehicles/>, [3.06.2021].

zainteresowanie i zaniepokojenie obserwatorów budzi zaangażowanie obydwu krajów w rozmaite działania inicjowane przez Moskwę, jak na przykład manewry „Zapad- 2021”¹⁵¹.

Wobec względnych niepowodzeń w sferze gospodarczej, tym bardziej wykorzystywano propagandowo w Mińsku działania podejmowane w zakresie współpracy naukowo- badawczej i edukacyjnej. Państwowy Komitet Nauki i Technologii oraz Narodowa Akademia Nauk Białorusi podpisały umowy ze swoimi odpowiednikami w Chinach. W 2003 roku powołano specjalne Białoruskie Centrum Współpracy Naukowo Technicznej z Chinami, którego zadaniem jest koordynacja wymiany naukowo- badawczej, transferu technologii i współpracy akademickiej¹⁵². Warto też zaznaczyć, że pierwszy Instytut Konfucjusza w Europie Środkowo- Wschodniej został założony w 2006 roku właśnie w Mińsku– na Białoruskim Uniwersytecie Państwowym¹⁵³.

Obydwe strony niezmiernie często akcentują natomiast bliską współpracę na polu politycznym. Media w Mińsku i Pekinie zwracają uwagę na jedność poglądów obu państw na wiele problemów porządku światowego. Białoruskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wielokrotnie podkreślało, że chiński model rozwoju gospodarczego, społecznego, a zwłaszcza politycznego, powinien być uważany za wzór dla innych państw w tym oczywiście dla samej Białorusi. Określenie „strategiczne stosunki z Chinami” zagościło na stałe w słowniku propagandy białoruskich władz, choć rzeczywisty poziom relacji dwustronnych był i jest o wiele bardziej skomplikowany.

Dla ożywienia w sferze politycznej przełomowy był rok 2006, kiedy to Białoruś zwróciła się ku odległemu geograficznie partnerowi. Stanowiło to rozpaczliwą próbę wyjścia z politycznego osamotnienia. Mińsk poszukiwał wówczas partnera równoważącego coraz większe uzależnienie od Moskwy, ale też gospodarczej alternatywy wobec praktycznie zamrożonych relacji z Brukselą. Chiny wydawały się pod tym względem idealnym partnerem. Od samego początku jednak relacje polityczne Mińska i Pekinu cechował skrajny brak równowagi.

¹⁵¹M. Marran, *Russia in 2020: The Kremlin's Increasing Apprehensiveness*, The Royal United Services Institute (RUSI), 19.02.2021, <https://rusi.org/commentary/russia-2020-kremlin-increasing-apprehensiveness> [05.06.2021]

¹⁵²Белорусский центр научно- технического сотрудничества с Китайской Народной Республикой, <http://belarus-china.bntu.by/ce-li-i-zadachi/>, [3.06.2021].

¹⁵³Республиканский институт китаеведения имени Конфуция Белорусского государственного университета, <https://rci.bsu.by/news-ru.html>, [2.06.2021].

Białoruś dla Chin nigdy nie miała kluczowego charakteru. Z politycznego punktu widzenia partner ten był mało istotny. Tym mniej istotny, im mniej Białoruś mogła dać Chinom w wymiarze gospodarczym. Inicjatywy Pekinu w Europie Środkowej i Wschodniej podporządkowane były tradycyjnym celom chińskiej polityki zagranicznej: ułatwianiu dostępu chińskich towarów do chłonnych rynków Europy Zachodniej, a także poszukiwaniu nowoczesnych technologii i źródeł surowcowych. Białoruś, sama w sobie, o płytkim rynku wewnętrznym, której PKB (63 mld USD za rok 2019) lokuje się pomiędzy Tanzanią a Kostaryką, nie była dla Pekinu atrakcyjna. Chiny angażowały się wprawdzie w krajach znacznie słabiej rozwiniętych (na przykład w Afryce czy Azji), jednak przyświecały temu zawsze realizacja nadrzędnych celów strategicznych. Mógł nimi być dostęp do unikalnych zasobów. Niektóre państwa były dla chińskiej polityki zagranicznej istotne ze względu na możliwość zapewnienia sobie przewagi o charakterze politycznym czy militarnym. Żadnego z tych warunków nie spełniał Mińsk. Złe relacje Białorusi z Unią Europejską nie dawały gwarancji, że stać się ona może ważnym krajem tranzytowym dla chińskiej ekspansji gospodarczej. Na dodatek reżim polityczny Białorusi w oczach Pekinu nigdy nie był dość stabilny, aby poświęcać mu nadmierną uwagę. Nie wynikało to bynajmniej z przecenienia przez chińskich partnerów roli opozycji demokratycznej w tym kraju, ile raczej z dostrzegania jego niesamodzielnej pozycji i międzynarodowego uzależnienia¹⁵⁴.

Chiny rozpoczęły budowę „strategicznych partnerstw”, a zatem najwyższej w chińskim słowniku dyplomatycznym formuły współpracy, z wieloma krajami regionu na długo wcześniej, niż zyskało to formalne uznanie traktatowe. Względy gospodarcze miały kluczowe znaczenie w nawiązywaniu „strategicznych partnerstw”. Termin „strategiczne partnerstwo z Chinami” był natomiast ze szczególnym upodobaniem wykorzystywany przez władze w Mińsku, mimo że jego funkcjonalne znaczenie pozostawało przez długi czas bardzo ograniczone. Odnaleźć go możemy w licznych wystąpieniach ministra spraw zagranicznych Białorusi Siarhieja Martynaua, czy w dokumencie przygotowanym przez wiceministra spraw zagranicznych Siarhieja Aliejnika¹⁵⁵. Chiny przez długi czas wstrzemięźliwie stosowały ten termin w odniesieniu do Białorusi, do określenia wzajemnych relacji używając kurtuazyjnych zapewnień o wzmacnianiu przyjaźni i wzajemnie korzystnej współpracy. Termin „strategiczna współpraca” pojawiał się wcześniej w dokumentach dwustronnych z innymi

¹⁵⁴A. Éltető, S. Ágnes, *Chinese Investment and Trade Strengthening Ties with Central and Eastern Europe*, „International Journal of Business and Management”, 4(1)/2016, 24–48.

¹⁵⁵С. Алейник, *Стратегическое партнерство*, „Экономика Беларуси” 2010.

krajami regionu. Najwcześniej, bo już w 1996 roku, we wspólnej deklaracji chińsko-rosyjskiej. 20 czerwca 2011 roku pod „Wspólną Deklaracją w Sprawie Ustanowienia i Rozwoju Partnerstwa Strategicznego” podpisy złożyli prezydenci: Ukrainy Władimir Janukowycz i Chin Hu Jintao. Niedługo później, podczas wizyty prezydenta Bronisława Komorowskiego w Chinach 20 grudnia 2011 roku podpisano podobną dwustronną deklarację między Chinami a Polską. Uzupełniły ją protokoły dotyczące mechanizmu regularnych spotkań premierów oraz komisji międzyrządowej do koordynacji współpracy dwustronnej w różnych dziedzinach i formułowania średnio- i długoterminowych planów zaangażowania gospodarczego, podpisane podczas wizyty polskiego premiera Donalda Tuska w Chinach w kwietniu 2012 roku. Warszawa znalazła się tym samym w gronie dziesięciu strategicznych partnerów spośród państw członkowskich Unii Europejskiej. Świadczyć to może o tym, że Pekin przez dłuższy czas starał się opierać swój projekt europejskiej ekspansji na dwóch sąsiadach Białorusi- Ukrainie i Polsce. Chiny wyraźnie w swej polityce budowania partnerstw strategicznych stawiali na polityczne i gospodarcze zabezpieczenie szlaku wiodącego z Chin przez Azję Centralną i Rosję do Ukrainy i Polski, oraz dalej ku Europie Zachodniej. Polska stanowiła przez długi czas kluczowy element w strategii budowania Szlaku i Drogi tak ze względu na swój potencjał rynkowy, jak i silną pozycję w Unii Europejskiej, na co politycy chińscy wielokrotnie zwracali uwagę. Ukraina wносиła tradycyjnie przyjazne stosunki z partnerami w Azji Środkowej jeszcze z czasów byłego Związku Radzieckiego, a w dalszej perspektywie układ stowarzyszeniowy z Unią Europejską i możliwym włączeniu Kijowa do kompleksowej strefy wolnego handlu, co było poza politycznym zasięgiem Białorusi¹⁵⁶.

Z bliskich relacji z Chińską Republiką Ludową zrezygnowały świadomie państwa bałtyckie, przyłączając się do grona europejskich krajów sceptycznych wobec bliskich relacji z Pekinem. Ze swym twardym stanowiskiem w kwestii przestrzegania praw człowieka i ochrony praw mniejszości etnicznych nie zabiegały one nigdy o względy Pekinu. Pamiętać należy jednak, że pod względem geopolitycznym sytuacja Wilna, Rygi i Tallina przypomina sytuację Mińska, a chińska dyplomacja nigdy nie zabiegała o względy tych państw.

Białoruś w przeciwieństwie do państw bałtyckich od lat komplementuje politykę Chin w każdym możliwym wymiarze. Dyplomacja białoruska wstrzymuje się też od jakichkolwiek

¹⁵⁶O. Bordilovska, V. Ugwu, *Chinese-Ukrainian cooperation under the framework of the Belt and Road Initiative*, „Actual Problems of International Relations”, No 138 (2019).

komentarzy na temat Tybetu czy Xinjangu. Dokonała też spektakularnego zwrotu w stosunkach z Tajwanem, chociaż wraz z otwarciem przedstawicielstwa Tajpej w Mińsku 1 lipca 1996 roku wydawało się, że współpraca polityczno- gospodarcza z drugim państwem chińskim zacieśnia się. W niespełną dekadę później Mińsk zaczął jednak demonstracyjnie odmawiać wsparcia jakichkolwiek inicjatyw tajwańskich na arenie międzynarodowej. Nie lepiej przedstawiała się kwestia otwarcia Białorusi na inicjatywy dwustronne. Ochłodzenie stosunków przyniosło ostatecznie w 2006 roku decyzję o zamknięciu misji Tajpej w Mińsku i przeniesieniu jej właściwości do placówki w Moskwie¹⁵⁷.

Nie wydaje się, żeby dla Chin te działania były wystarczającą kartą przetargową dla zasadniczej zmiany swojej postawy wobec Mińska. Natomiast istotnym argumentem świadczącym na rzecz Mińska stało się załamanie chińskich rachub na strategiczne wykorzystanie współpracy z Polską i Ukrainą. Tak zwana „afery Huawei” z grudnia 2019 roku, niezależnie od później czynionych gestów ze strony Warszawy, podważyła wiarygodność polskiego partnera w oczach Pekinu. Paradoksalnie niemniej ważne było osłabienie pozycji Polski pod rządami „Prawa i Sprawiedliwości” w strukturach Unii Europejskiej. Nawet wcześniej, bo bezpośrednio po rosyjskiej aneksji Krymu, Chińczycy zaczęli aktywnie poszukiwać alternatyw dla zdestabilizowanej wewnętrznie i zaangażowanej w konflikt z Rosją Ukrainy¹⁵⁸.

W zaistniałych okolicznościach międzynarodowych, trudno zaprzeczyć, że polityka Mińska wobec Chin zaczęła w końcu przynosić rezultaty. W 2016 roku wszedł w życie Traktat o Przyjaźni i Współpracy, podpisany w maju 2015 roku podczas wizyty państwowej na Białorusi prezydenta Xi Jinpinga. Wreszcie podczas wizyty A. Łukaszenki w Chinach, która odbyła się w dniach 28- 29 września 2016 roku, szefowie Białorusi i ChRL osiągnęli porozumienie „o ustanowieniu nowego poziomu stosunków dwustronnych, wszechstronnego opartego na zaufaniu partnerstwa strategicznego”¹⁵⁹. Chiny w 2016 roku miały podpisane 78

¹⁵⁷MOFA accuses Belarus of belittling Taiwan to please China, Focus Taiwan, 5.12.2015, <https://focustaiwan.tw/politics/201505120033>, [4.06.2021].

¹⁵⁸M. O’Hanlon (2020), *China, Crimea, Russia, and the Black Sea Region, A Sea Change?: China’s Role in the BlackSea*, <https://mei.edu/sites/default/files/2020-11/A%20Sea%20Change%3F-China%27s%20Role%20in%20the%20Black%20Sea.pdf>, [5.06.2021].

¹⁵⁹A. Sivitsky, *Belarus-China strategic partners and iron brothers*, Center for Strategic and Foreign Policy Studies, <https://forstrategy.org/en/posts/20201021>, [6.06.2021].

umów strategicznych z państwami i 5 z organizacjami międzynarodowymi (Unią Afrykańską, Unią Arabską, ASEAN, CELAC i Unią Europejską). Białoruś mogła się jednak w końcu czuć wyróżniona znajdując się w gronie zaledwie czterech krajów o jednym z najwyższych statusów „partnerstwa” (obok Rosji, Pakistanu i Wielkiej Brytanii). Chiny stały się jednym z niewielu państw, które z entuzjazmem przywitały zwycięstwo A. Łukaszenki w wyborach 9 sierpnia 2020 roku, zaś prezydent Xi Jinping był pierwszym zagranicznym przywódcą, który przesłał mu depeszę gratulacyjną. Wkrótce potem chińskie MSZ wydało oświadczenie, w którym potępiło „siły zewnętrzne” za ingerencję w sprawy wewnętrzne Białorusi. Można założyć zatem, że na płaszczyźnie politycznej władze w Mińsku odniosły spektakularny sukces. Niemniej jednak nie zmieniło to żadnego z krytycznych uwarunkowań, dla których Białoruś pozostaje dla Pekinu partnerem tyleż „strategicznym”, ile nadal zupełnie pozbawionym znaczenia.

Inwestycje chińskie na Białorusi wprawdzie rosły, ale wciąż pozostają daleko w tyle za chociażby Węgrami, o Niemczech czy Francji nie wspominając. Mimo politycznie sprzyjającego klimatu chińscy przedsiębiorcy nadal nie są w stanie znaleźć partnerów w pogrążonej w kryzysie białoruskiej gospodarce. Dopóki Białoruś nie znormalizuje stosunków z Zachodem, będzie mało interesująca dla wielkich chińskich firm, dla których wejście na rynki zachodnie jest dziś głównym priorytetem. Białoruś po wyborach nie ma szans na stanie się chińskim „oknem” na Unię Europejską, zaś Mińsk stał się bardziej zależny od Moskwy, niż kiedykolwiek wcześniej. Problemem dla A. Łukaszenki jest jednak to, że to nadal on bardziej potrzebuje Chin bardziej niż Chiny jego.

STOSUNKI EKONOMICZNE BIAŁORUSI Z LITWĄ I INNYMI KRAJAMI BAŁTYCKIMI W KONTEKŚCIE KRYZYSU MIGRACYJNEGO ORAZ INICJATYW DYPLOMATYCZNYCH WILNA

Po incydencie z przymusowym lądowaniem samolotu, który odbywał rejs Ateny-Wilno i skandalicznym aresztowaniu Ramana Protasiewicza, Unia Europejska– jak wiadomo– rozszerzyła katalog sankcji wobec reżimu A. Łukaszenki. Ta inicjatywa ma bezpośredni wpływ na białorusko- litewskie i białorusko- łotewskie relacje gospodarcze.

Białoruś– podstawowy partner Kolei Litewskich

Na Litwie, która jest jednym z najaktywniejszych krytyków A. Łukaszenki, rozpoczęto prognozy wpływu sankcji na gospodarkę, szczególnie w kontekście eksportu nawozów mineralnych „Biełaruskalij”, który jest realizowane przez Koleje Litewskie i port morski w Kłajpedzie. Kolejarze litewscy zarabiają również na przewozie produktów naftowych z Kaliningradu na Białoruś. Jak na początku lipca bieżącego roku prezes zarządu Kolei Litewskich Mantas Bartuška podał, że rocznie objętość przewożonych nawozów mineralnych sięgała 2,5 mln ton, zaś produktów naftowych– 0,5 mln ton. Ubiegły, 2020 rok, był niezwykle przychylny litewskim przewoźnikom kolejowym. Dochód z usług transportowych wszystkich towarów białoruskich sięgnął 400 mln euro.

Minister transportu Litwy Marius Skuodis oświadczył, że ogłoszone 25 czerwca 2021 roku unijne sankcje dotyczą nowych umów, natomiast te wcześniej zawarte- które wygasną dopiero w 2023 roku- będą realizowane. Przypomniał, że Białoruś już wcześniej przekierowała część ładunków do portów rosyjskich nad Bałtykiem.

Pesymistyczne scenariusze dla Kolei Litewskich wiążą się również z możliwym wstrzymaniem przez reżim A. Łukaszenki tranzytu towarów, które podążają do Kłajpedy z Ukrainy i dalszych krajów, m. in. z Azji Centralnej. Jeśli natomiast tranzyt kolejowy przez Białoruś będzie działał, Koleje Litewskie planują zwiększyć przewozy z Ukrainy i Turcji. Szczególnie ta ostatnia trasa przewozowa jest w kręgu zainteresowania transportowców litewskich, bowiem „do wzięcia” jest wielki potok towarów tureckich, płynących na rynek skandynawski.

W przyszłości– w perspektywie 2- 3 lat- dodatkowe możliwości ekonomiczne przyniesie połączenie kolejowe z Polską „RailBaltica”, chociaż towary podążające tą trasą będą przeładowywane w terminalu w Kłajpedzie z szyn środkowoeuropejskich na dawne rosyjskie, by dotrzeć do portu w Kłajpedzie. Tak więc, litewski sektor kolejowy czeka niejasna przyszłość. Przypomnijmy tutaj, że jeszcze u schyłku 2020 roku Swiatłana Cichanouska apelowała do litewskiego rządu w sprawie wstrzymania współpracy z „Białuskalijem”, bowiem dochody tej państwowej spółki bezpośrednio zasilają budżet A. Łukaszenki.

Interesy przedsiębiorców z różnych branż

Na zmniejszenie zamówień z Białorusi stara się przygotować zarówno Terminal Materiałów Sypkich w Kłajpedzie, jak również poszczególni przedsiębiorcy litewscy zajmujący się produkcją mebli, obróbką drewna, metali i in. Prezydent Litewskiej Konfederacji Przemysłowców Vidmantas Janulevičius szacuje, że straty z powodu wstrzymania kontaktów ekonomicznych z Białorusią mogą w roku bieżącym sięgnąć 300–400 mln euro. Dodajmy również, że sankcje unijne oznaczają dla przedsiębiorców również zaprzestanie kontaktów z instytucjami państwowymi na Białorusi, a więc wstrzymanie usług ubezpieczeniowych, telekomunikacyjnych, itp.

Wyżej wspomniana Litewska Konfederacja Przemysłowców zaproponowała rządowi zwrócić się w kwestii rekompensaty spowodowanych sankcjami UE strat do Komisji Europejskiej, Premier Ingrida Šimonytė nie śpieszy się jednak do podjęcia tego kroku. Natomiast wszyscy są zgodni co do tego, że należy zintensyfikować poszukiwania nowych rynków i partnerów, zarówno w Europie, jak i poza nią: zakres sankcji może bowiem ulec znacznemu zaostrzeniu.

Terminal Materiałów Sypkich i port w Kłajpedzie

Terminal Materiałów Sypkich (TMS) w Kłajpedzie należy w 70 proc. do mieszkającego na Litwie biznesmena Igora Udowickiego (Igoris Udovickis), reszta (30 proc.), jest w rękach władz „Białuskalij”. Zauważmy, że 60- letni I. Udowickij pochodzi z Ługańska, od wielu lat mieszka w Kłajpedzie i stale obecny jest w litewskim rankingu najbogatszych osób. 5 proc. akcji terminalu I. Udawickij posiada bezpośrednio, zaś 65 proc. akcji „TMS” zarządza przez łotewską spółkę „Fortis AssetManegment”. Przychody terminalu w 2020 roku sięgały 90,8 mln euro, w tym 15,9 mln euro zysku. I. Udowickij nie jest widoczny w litewskim życiu publicznym, aczkolwiek zabrał głos, gdy pod koniec czerwca

Unia Europejska zdecydowała powiększyć zakres sankcji wobec Białorusi. Według niego, „w najbliższym czasie dziesiątki, tysiące osób mogą stracić miejsca pracy, zaś spółki litewskie nie uzyskają dochodów wielkości setek milionów euro. Sankcje wobec tranzytu białoruskiego, to sankcje głównie w kierunku gospodarki litewskiej, nie zapominając oczywiście o Łotwie, bowiem wszystkich innych krajów Unii Europejskiej nie będą one dotyczyły”- oświadczył I. Udovickij¹⁶⁰.

Należy przy tym pamiętać, że znaczna część nawozów mineralnych, ok. 1 mln ton rocznie, jest transportowana w Kłajpedzie poza omawianym Terminalem Materiałów Sypkich: w kontenerach trafiają one na Terminal Kontenerowy i itp. Tak więc zerwanie więzi z Białorusią będzie miało ujemny wpływ na działalność całego portu w Kłajpedzie, który ostatnio był poszerzany i modernizowany.

Kryzys migracyjny na granicy białorusko- litewskiej

2 lipca polskie i europejskie media obiegała wiadomość, że Litwa wprowadza stan wyjątkowy w związku z kryzysem migracyjnym na granicy białorusko- litewskiej. Była to informacja niedokładna, chociaż liczba osób, nielegalnie przekraczających granicę w czerwcu i na początku lipca zwiększyła się kilkaset razy.

Zauważmy, że Rząd Republiki Litewskiej wprowadził stan „sytuacji ekstremalnej”, służący do szybszej i projskościowej koordynacji działań instytucji państwowych, natomiast „stan wyjątkowy”, wiążący się z ograniczeniem niektórych praw i swobód obywatelskich może wprowadzić, podobnie jak w innych krajach Unii Europejskiej, tylko Sejm. Pomimo wszystko sytuacja na granicy litewsko- białoruskiej wygląda od końca czerwca na skomplikowaną. Politycy litewscy akcentują, że jest to rodzaj wojny hybrydowej, rozpoczętej przez A. Łukaszenkę wobec Litwy. Wiąże się ona m. in. z wycofaniem się Białorusi z podpisanej z Unią Europejską umowy o readmisji uchodźców.

2 lipca liczba nielegalnych migrantów, zatrzymanych na granicy od „początku intensyfikacji migracji” sięgnęła 822. W ubiegłych latach liczby te były znacznie mniejsze: przez cały 2017 rok zatrzymano 72 osoby, w 2018 roku- 104, a w roku 2019- 46. W ubiegłym roku 81 obcokrajowców nielegalnie przekroczyło granicę Litwy z Białorusią. Z 822

¹⁶⁰L. Butkus, I. Udovickis: *sankcijų Baltarusijai poveikis nebuvo įvertintas*, „Verslo žinios“, 23.06.2021, <https://www.vz.lt/transportas-logistika/2021/06/23/i-udovickis-sankciju-baltarusijai-poveikis-nebuvo-ivertintas>

osób zatrzymanych na granicy 481 deklarowała obywatelstwo irackie, 51– syryjskie, 46 było obywatelami Białorusi, 28- Rosji, 13- Gwinei, 12- Turcji i 10- Sri Lanki¹⁶¹.

Dodajmy, że niektórzy zatrzymani migranci zeznali, że byli w sposób zorganizowany dowożeni autobusami z Mińska do granicy z Litwą. W stolicy Białorusi co tydzień lądują dwa samoloty „Iraqi Airways”. Dwa razy w tygodniu zaczęły też latać linie „Fly Baghdad”. Z kompletami pasażerów przybywają również liczne samoloty z Turcji i Egiptu.

W tym kontekście warto zauważyć, że A. Łukaszenka wykorzystuje ten kryzys w celach propagandowych. Akcentuje, że nie będzie zatrzymywał uchodźców, jak to robiła Turcja, bo podążają do strefy dobrobytu na Zachód, niech więc tam zaopiekują się migrantami. Równoległe pojawiły się przypuszczenia, że to nie ostatnia inicjatywa dyktatora w ramach wzmożonej wojny hybrydowej wobec Litwy. Podobno ma zainicjować intensywny przerzut narkotyków na teren sąsiedniego państwa.

„Bitwy” dyplomatyczne

Kwestia kryzysu migracyjnego była omawiana podczas wizyty oficjalnej przewodniczącego Rady Europejskiej Charlesa Michela w Wilnie, w dniach 5- 6 lipca 2021 roku. Zaznaczył on, że Litwa nie zostanie sama z problemem migrantów, obiecał negocjacje w sprawie wstrzymania uchodźców z prezydentem Iraku i innych krajów. Podczas pobytu, z wykorzystaniem helikoptera i w asyście premier Ingrydy Šimonytė wizytował on granicę litewsko- białoruską. Spotkał się również ze Swiatłaną Cichanouską, by raz jeszcze zaakcentować poparcie dla przemian demokratycznych na Białorusi.

Cztery dni wcześniej na Litwie gościła Ursula von den Leyen. Przewodnicząca Komisji Europejskiej nie szczędziła pochwał litewskiemu Planowi Odbudowy, jak i przemianom w sektorze energetycznym. Te wizyty, podobnie jak wcześniejsze litewskie kontakty na najwyższym szczeblu w Kijowie, Kiszyniowie, Tbilisi, Baku i Erywaniu ilustrują, że Litwa nie zmniejsza tempa w ofensywie dyplomatycznej i widzi swą rolę jako pomost między UE i krajami Partnerstwa Wschodniego.

Dodajmy jeszcze w tym kontekście, że w dniach 6- 8 lipca w Wilnie miała miejsce Konferencja Reformy Ukrainy z udziałem prezydenta Wołodymyra Zełenskiego i premiera Denysa Szmyhala. To tradycyjne forum międzynarodowe zgromadziło polityków i

¹⁶¹ Informacja Biura Prasowego Rządu RL z dn. 2.07.2021, https://lrv.lt/lt/naujienos/del-didejanciu-migrantu-srautu-is-baltarusijos-paskelbta-ekstremalioji-situacija?fbclid=IwAR0xLeolAfX7DWnA_U8biM4pXKLYKhQ8ituF5Jw92xmaYJpsDX9n7mGxZjI

ekonomistów z różnych krajów Europy oraz USA i Kanady. Równoległe do tej wysokiej rangi międzynarodowej imprezy miało miejsce w Wilnie spotkanie ministrów spraw zagranicznych Trójkąta Lubelskiego i podpisanie harmonogramu dalszego współdziałania. Te formaty współpracy napawają nadzieję również w kontekście Białorusi – można przypuszczać, że Ukraina będzie bliskim partnerem Litwy i Polski przy niesieniu pomocy białoruskiemu społeczeństwu obywatelskiemu oraz trwaniu przy rygorystycznej postawie wobec reżimu A. Łukaszenki.

Mimo natłoku wydarzeń w Wilnie, nie uszedł uwadze mediów fakt uznania przez Republikę Litewską biura S. Cichanouskiej za przedstawicielstwo dyplomatyczne. Na reakcję A. Łukaszenki nie trzeba było długo czekać: 6 lipca wydał on polecenie zredukowania obsady Ambasady Litewskiej w Mińsku do jednego pracownika dyplomatycznego, który ma kontynuować tylko działalność konsularną. Podobne kroki podjęła Litwa: białoruscy dyplomaci mieli opuścić kraj do 12 lipca.

Reasumując, należy zaznaczyć, że Litwa, mały kraj, nadal odgrywa aktywną rolę przy wspieraniu białoruskiej opozycji demokratycznej. Płaci za to wysoką cenę, jaką jest wstrzymanie kontaktów gospodarczych z podmiotami na Białorusi oraz konsekwencje spowodowanego przez A. Łukaszenkę kryzysu migracyjnego.

Łotewsko- białoruskie kontakty gospodarcze

Jeszcze przed wyborami prezydenckimi w sierpniu 2020 roku Białoruś próbowała dywersyfikować dostawy towarów przez porty bałtyckie na korzyść na Łotwy. Windawa (Ventspils) i Ryga miały przejąć część białoruskiego importu (również produkty naftowe), co nie było bez związku z łotewskimi deklaracjami o kupnie energii elektrycznej z Białoruskiej Elektrowni Atomowej w Ostrowcu.

Jak wiadomo, po trudnych i żmudnych negocjacjach z Litwą, Łotwa dołączyła się do inicjatywy blokowania przepływu białoruskiej energii. Natomiast kryzys dyplomatyczny między Białorusią i Łotwą całkowicie zamknął próby dywersyfikacji współpracy Białorusi z bałtyckimi portami. Nie powiodły się też próby przekierowania większej części ładunków do portów w Sankt Petersburgu i Ust-Łudze. Tak więc, na początku 2021 roku Koleje Łotewskie i wspomniane porty w Windawie oraz Rydze współpracowały z Białorusią mniej więcej w takiej samej skali, jak i w poprzednich latach. Zauważmy tu, że usługi świadczone przez Koleje Łotewskie Białorusi stanowiły w 2020 roku 30 proc. ogólnych dochodów tego przedsiębiorstwa.

Trudno jest zaplanować bilans łotewsko- białoruskich relacji gospodarczych na rok 2021. Oceniając rok poprzedni, należy zauważyć, że wymiana handlowa (zarówno eksport, jak i import na Łotwę) oraz inwestycje łotewskie na Białorusi zmniejszyły się o 20 proc. w stosunku do 2019 roku. Główną przyczyną była jednak pandemia, nie zaś atmosfera polityczna po sfałszowanych przez A. Łukaszenkę wyborach prezydenckich. Wcześniej Białoruś była na 17. miejscu wśród kierunków eksportu łotewskiego i na 13. pozycji, jeśli chodzi o import na Łotwę.

Relacje gospodarcze między Estonią i Białorusią

Białoruś zajmuje marginalne miejsce na mapie kontaktów ekonomicznych Estonii. Ten kraj bałtycki reprezentował podobne do Litwy stanowisko polityczne wobec przemian białoruskich. Przed wyborami prezydenckimi w sierpniu 2020 roku, Estonia była bardziej niż Łotwa skora poprzeć litewską inicjatywę blokowania zakupu energii elektrycznej z Ostrowca.

Zarówno rząd, jak i Parlament Estonii (Riigikogu) uznały wspomniane wybory za niedemokratyczne, a wybór A. Łukaszenki za nieprawomocny. W Tallinie gościła również Swiatłana Cichanouska, która spotkała się z liderami państwa estońskiego. Tak więc, politycznie wszystkie trzy kraje bałtyckie stoją na podobnych pozycjach wobec Białorusi. Z kolei, 17 lipca 2021 roku, minister spraw zagranicznych Estonii Eva- Maria Liimets oświadczyła, że Estonia nie wyśle nowego ambasadora do Mińska, bo oznaczałoby to legitymizację A. Łukaszenki.

Przechodząc do analizy ekonomicznej stosunków z Białorusią, zaznaczmy, że 2020 rok przyniósł przyrost obrotów handlowych między obu krajami o ok. 20 proc., czyli 20 mln USD. Przy tym eksport białoruski zmniejszył się o 13,5 proc. Interesującym jest również fakt wzrostu wymiany handlowej w pierwszych dwóch miesiącach 2021 roku – w stosunku do stycznia-lutego poprzedniego roku wzrosła ona o 46,9 proc.

Relokacja firm informatycznych

Estonia, podobna jak Łotwa, przegrywa z Litwą, w kwestii sprowadzenia (relokacji) firm informatycznych z Białorusi i Litwa występuje tutaj w roli lidera. Są to najczęściej globalne firmy, założone przez dawnych lub obecnych obywateli Białorusi, rozlokowane w kilku światowych stolicach biznesowych w USA i Europie. Miały one również oddziały w Mińsku, skąd zaczęto je przenosić do krajów bałtyckich, Polski lub na teren innych krajów unijnych. Prym wiedzie Wilno, dokąd w 2021 roku przeniesiono z Mińska takie marki jak – „Asterman”, „Wargaming”, „Epm Systems”, „FloHealth”, „Coherent Solutions”, „Godel Technologies” i in.

PRZEMYSŁ ZBROJENIOWY BIAŁORUSI: STAN I PERSPEKTYWY

W warunkach wewnętrznego kryzysu politycznego oraz szerokich sankcji ekonomicznych wprowadzonych wobec reżimu A. Łukaszenki przez Zachód, funkcjonowanie sektora obronnego białoruskiej gospodarki (kompleksu wojskowo- przemysłowego KWP) nabrało nowego sensu i znaczenia. Sektor ten w nowej sytuacji ma nie tylko wymiar ekonomiczny, ale również ideologiczno- polityczny. Ten ostatni polega na tym, by pokazać wysoki poziom wewnętrznej mobilizacji militarnej oraz gotowość do realizacji agresywnej polityki w stosunku do krajów Zachodu. Trzeba zaznaczyć, że produkcja, modernizacja i handel bronią zawsze było ważnym źródłem finansowym dla autorytarnego reżimu białoruskiego. Na przykład od roku 1999 do roku 2006 eksport uzbrojenia wynosił do około 1 mld USD¹⁶². Głównie była to radziecka amunicja i sprzęt, które w dużej ilości się znajdowały na terytorium Białorusi. W ostatnich latach władze państwa skierowały swoje wysiłki na rozwój przemysłu zbrojeniowego i produkcji własnej broni oraz systemów obronnych. Sankcje i konfrontacja z Zachodem przyspieszają ten proces.

Latem 2021 roku A. Łukaszenka odbył kilka spotkań, które dotyczyły sytuacji i perspektyw rozwoju KWP, w warunkach sankcji gospodarczych, które dotknęły również sektor obronny. W trakcie pierwszego spotkania 8 czerwca 2021 roku A. Łukaszenka poruszył następujące kwestie:

1. Zaopatrzenie wojsk i służb specjalnych we współczesną broń własnej produkcji;
2. Wpływ sankcji zachodnich na sytuację KWP. Realizacja programu i zamiany kierunków importu;
3. Produkcja własnej broni strzeleckiej i amunicji;
4. Znaczenie KWP dla gospodarki Białorusi.

14 czerwca 2021 roku A. Łukaszenka był z wizytą w Bolbasowie (zakład remontu techniki lotniczej), w „Ustje”- jednym z holdingów KWP pod Orszą, który zajmuje się produkcją i modernizacją rakiet i pocisków oraz broni strzeleckiej. Tam, we właściwy mu

¹⁶²Д. Лавникович, А. Братерский, *Белорусы остались без западного оружия*, https://www.gazeta.ru/politics/2016/02/25_a_8092781.shtml?updated, (dostęp: 10.06.2021).

sposób, zadeklarował, że jest gotów w celu obrony kraju uzbroić ludność cywilną w broń¹⁶³. Widocznie, grupa rządząca rozumie jakie mogą być skutki sankcji dla gospodarki i społeczeństwa, próbuje więc aktywizować produkcję broni w celach eksportu do krajów trzecich, co zdaniem rządzących miałoby zrekompensować straty wynikające z izolacji gospodarczej.

Zgodnie z raportem **Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)**, w latach 2016- 2020 Białoruś zajęła 19. miejsce wśród największych dostawców broni na świecie. Wśród krajów, którym Białoruś dostarczała broń pierwsze miejsce zajmował Wietnam (26% eksportu całości), Serbia (16%), Sudan (13%) a pośród innych krajów Azerbejdżan i Afganistan¹⁶⁴. Serbia, nie zważając na nałożone na Białoruś przez UE sankcje kontynuuje współpracę wojskowo- techniczną. Na początku czerwca Białoruś przekazała Serbii cztery myśliwce MiG- 29 po kompletnej modernizacji, która była realizowana w 558 Zakładzie Naprawy Samolotów (Baranowicze)¹⁶⁵.

Zgodnie z oficjalnymi informacjami Białoruś w 2016 roku dostarczała produkcję przeznaczenia wojskowego do 60 krajów, w roku 2017 do 69, w roku 2018– 76,¹⁶⁶ w 2019 roku– 97¹⁶⁷. Traktaty o współpracy wojskowo- technicznej podpisano z ponad 50 krajami Ameryki Południowej, Afryki, Azji i Bliskiego Wschodu (Peru, Wenezuela, Boliwia, Pakistan, Katar, Indonezja, Mjanma, Jemen, Wybrzeże Kości Słoniowej, Sudan, itd.).

Struktura eksportu towarów i usług przemysłu obronnego wygląda następująco: 30% przypada na Rosję, 31% na kraje Azji i Bliski Wschód, 27% na państwa Wspólnoty Niepodległych Państw¹⁶⁸. Warto zaznaczyć, że reżim białoruski aktywnie dostarczał i dostarcza broń krajom, w których mają miejsce konflikty wojenne.

Według oficjalnych statystyk w okresie między 2004 i 2019 rokiem, wielkość produkcji przemysłowej (pracy, usług) wygenerowanej przez „Goskomvoenprom” (Państwowy Komitet Przemysłu Zbrojeniowego) wzrosła 6- krotnie (z 94,3 mln USD do

¹⁶³ Лукашенко показали белорусские пистолеты и автоматы, https://www.belta.by/video_official/getRecord/7431/, (dostęp: 15.06.2021).

¹⁶⁴ Trends and International Arms Transfers, 2020. SIPRI fact sheet, https://sipri.org/sites/default/files/2021-03/fs_2103_at_2020.pdf, (dostęp: 15.06.2021).

¹⁶⁵ Беларусь завершила передачу Сербии четырех истребителей МиГ- 29, <https://armstrade.org/includes/periodics/news/2021/0611/131063121/detail.shtml>, (dostęp: 15.06.2021).

¹⁶⁶ ВПК Республики Беларусь, 22 июля 2019, <https://topwar.ru/160295-vpk-respubliki-belarus.html>, (dostęp: 15.06.2021).

¹⁶⁷ Госкомвоенпром подвел итоги деятельности в 2019 году и определил задачи по развитию на 2020 год, <https://www.bvpservice.by/en/node/268>, (dostęp: 15.06.2021).

¹⁶⁸ Ibidem.

654,5 mln USD)¹⁶⁹. Jednocześnie, według Romana Golovchenki (ówczesnego kierownika „Goskomvoenpromu”), wielkość eksportu towarów i usług Państwowego Komitetu Przemysłu Wojskowego tylko w latach 2004- 2017 wzrosła prawie siedmiokrotnie (z 143,8 mln USD do ponad 1 mld USD)¹⁷⁰. W roku 2018 według oficjalnych danych eksport towarów i usług wyniósł 1,049 mld USD¹⁷¹. W tym samym okresie całkowity eksport Republiki Białoruś wyniósł 42 mld USD¹⁷², czyli zbrojeniówka wytworzyła ponad 2,5 % całego wolumenu eksportu. W przedsiębiorstwach sektora obronnego gospodarki może pracować ok. 100 tys. obywateli kraju.

Jeżeli chodzi o statystykę eksportu uzbrojenia i produkcji przeznaczenia wojskowego to precyzyjnych analiz i danych nie ma. Poniższa tabela powstała na podstawie analizy oficjalnych danych i wypowiedzi kierownictwa państwowych struktur.

Tabela 1. Eksport towarów i usług przeznaczenia wojskowego

Rok	Suma mln USD
2013	n/d
2014	n/d
2015	Ok. 500
2016	900 mln- 1 mld (według oficjalnych danych) ¹⁷³
2017	960 mln ¹⁷⁴
2018	1 049 mld
2019	n/d
2020	n/d

Źródło: opracowanie własne.

¹⁶⁹Государственный военно-промышленный комитет Республики Беларусь. Официальная страница, <https://www.vpk.gov.by/about/>, (dostęp: 18.06.2021).

¹⁷⁰Белорусский экспорт военной продукции в 2018 году превысил \$1 млрд Госкомвоенпром, <https://interfax.by/news/policy/raznoe/1252611/>, (dostęp: 18.06.2021).

¹⁷¹Экспорт белорусского ВПК по итогам 2018 г превысит 1 млрд долл, https://primepress.by/news/ekonomika/eksport_belorusskogo_vpk_po_itogam_2018_g_prevysit_1_mlr_doll-7222/, (dostęp: 18.06.2021).

¹⁷²Беларусь в 2018 году увеличила экспорт товаров и услуг на 14,9% до \$42 млрд, <https://www.belta.by/economics/view/belarus-v-2018-godu-uvlechila-eksport-tovarov-i-uslug-na-149-do-42-mlrd-336189-2019/>, (dostęp: 18.06.2021).

¹⁷³Сергей Гурулев: в прошлом году Беларусь продала продукции военного назначения на 1 миллиард долларов, (Опубликовано: 18 мая 2017), <https://www.sb.by/articles/sergey-gurulev-v-proshlom-godu-belarus-prodala-produktsii-voennogo-naznacheniya-na-1-milliard-dollar.html>, (dostęp: 21.06.2021).

¹⁷⁴Белорусский экспорт военной продукции в 2018 году превысил \$1 млрд– Госкомвоенпром, <https://interfax.by/news/policy/raznoe/1252611/>, (dostęp: 21.06.2021).

Oficjalne statystyki są dość nieprecyzyjne i czasem zaprzeczają wypowiedziom oraz deklaracjom przedstawicieli władz. I tak w roku 2017, ówczesny kierownik „Goskomvoenpromu” Sergei Guruliov twierdził, iż eksport produkcji przeznaczenia wojskowego z Białorusi wyniósł prawie 1 mld USD. W raporcie „Goskomvoenpromu”, dotyczącym wyników działalności Komitetu w 2017 roku są z kolei następujące informacje: „Eksport produkcji przeznaczenia wojskowego wyniósł 115% w porównaniu z 2016 rokiem”¹⁷⁵. Oznacza to, że w roku 2017 eksport wyniósł więcej niż 1 mld USD, jednak nie ma danych statystycznych potwierdzających te liczby.

Trzeba zauważyć, że SIPRI publikuje skromniejsze liczby dotyczące eksportu broni. Zgodnie poniższą tabelą w ciągu 5 lat Białoruś sprzedała broni jedynie za 625 mln USD. Warto jednak podkreślić, że SIPRI włącza do swoich statystyk dane związane ze sprzedażą broni (*major arms*)¹⁷⁶. Władzy białoruskie natomiast w swoich statystykach podają łącznie nie tylko eksport gotowej broni, lecz również eksport produkcji przeznaczenia wojskowego, części/zestawy zamienne oraz modernizację (eksport usług).

Tabela 2. Eksport broni

Source: SIPRI Arms Transfers Database

	2012	2013	2014	2015	2016	Total
Angola				10		10
Azerbaijan	37	32				69
China		170				170
Iraq				14		14
Libya				14		14
Myanmar				6	51	57
Sudan		66	8	39		113
Viet Nam			60	60	30	150
Yemen	28					28
Total	65	268	68	142	81	625

Źródło: <https://thinktanks.by/publication/2017/02/21/sipri-belarus-na-18-meste-v-spiske-kрупнейших-экспортеров-вооружений-v-mire.html>.

¹⁷⁵В Госкомвоентпроме подвели итоги деятельности в 2017 году и определили задачи по развитию на 2018 год, https://www.vpk.gov.by/news/comm_news/v_goskomvoenpromе_podveli_itogi_deyatelnosti_v_2017_godu_i_o_predelili_zadachi_po_razvitiyu_na_2018_g.html, (dostęp: 21.06.2021).

¹⁷⁶About SIPRI's data on arms transfers, https://sipri.org/sites/default/files/2021-03/fs_2103_at_2020.pdf, (dostęp: 18.06.2021).

Tak czy inaczej nie ulega wątpliwości fakt bardzo dynamicznego rozwoju białoruskiego sektora obronnego i jego kluczowej roli w gospodarce kraju. Podsumowując, w tej chwili kompleks obronny Republiki Białoruś stawia na rozwój (na własne potrzeby i na sprzedaż) kolejnych rodzajów broni i jej elementów:

- systemów raketowych,
- artylerii,
- uderzeniowych systemów niszczenia pozycji przeciwnika,
- środków do walki elektronicznej, broni precyzyjnej, zwalczania systemów informacji geodezyjnej (geolokalizacji),
- środków mobilności systemów zbrojeniowych,
- lekkich pojazdów opancerzonych,
- oprogramowania, systemów sterowania,
- systemów łączności światłowodowej i radiowej,
- lotniczego sprzętu optoelektronicznego,
- sprzętu i kompleksów optoelektronicznych do pozyskiwania cyfrowych kart elektronicznych,
- systemów kontroli przestrzeni,
- wsparcia nawigacyjnego dla broni wysokoprecyzyjnej,
- nowoczesnych celowników optyczno-elektronicznych do broni strzeleckiej,
- systemów oprogramowania do sterowania radarowymi, laserowo- optycznymi i informatycznymi systemami obrony przeciwraketowej,
- stacji ostrzegania przed atakiem raketowym,
- modernizacji uzbrojenia i sprzętu wojskowego¹⁷⁷.

Struktura kompleksu wojskowo- przemysłowego

W strukturze gospodarki Białorusi istnieje odrębny segment, który jest określany jako sektor gospodarki obronnej (OSG), do którego należą organizacje posiadające specjalne zezwolenia (licencje) na prowadzenie działalności związanej z określonymi towarami (pracami, usługami) oraz prowadzenie działalności naukowej i działalności produkcyjnej w celu wytworzenia produktów (wykonywanie pracy, świadczenie usług) przeznaczenia militarnego.

¹⁷⁷ *Беларусь попала в ТОП-20 мировых лидеров по экспорту вооружений*, <https://www.belvpo.com/91354.html/>, (dostęp: 19.06.2021).

Na od 1 stycznia 2019 roku 155 organizacji (podmiotów gospodarczych) w Republice Białorusi posiada licencje na prawo do prowadzenia działalności związanej z produkcją wojskową. 102 organizacje otrzymały prawo do prowadzenia działalności w zakresie handlu zagranicznego w odniesieniu do określonych (specyficznych) towarów (robót, usług) (większość z nich tylko w odniesieniu do produktów własnego projektu i/lub produkcji)¹⁷⁸. W roku 2010 takich organizacji było 80¹⁷⁹.

Centralną pozycję w OSG zajmuje Państwowy Komitet Przemysłu Zbrojeniowego („Goskomvoenprom”), który został utworzony w 2003 roku i zarządza najważniejszymi przedsiębiorstwami i ośrodkami naukowo-technicznymi, które produkują towary wojennego/podwójnego przeznaczenia¹⁸⁰. Celami strategicznymi „Goskomvoenpromu” są:

- rozwój i utrzymanie uzbrojenia, sprzętu wojskowego i specjalnego;
- opracowanie i wdrożenie strategii rozwoju sektora obronnego gospodarki, przyjęcie zestawu działań mających na celu stworzenie warunków dla efektywnego działania organizacji wchodzących w skład systemu „Goskomvoenprom”;
- realizacja polityki państwa w zakresie współpracy wojskowo-technicznej;
- realizacja polityki państwa w zakresie kontroli eksportu;
- realizacja polityki państwa w zakresie działań nawigacyjnych;
- koordynacja działań w tych obszarach innych organów administracji państwowej.

„Goskomvoenprom” obejmuje 24 organizacje, w tym 3 przedsiębiorstwa państwowe, 12 podmiotów gospodarczych, których udziały należą do państwa i są zarządzane przez „Goskomvoenprom”, a także 9 organizacji podległych. Poza tym funkcjonuje 12 organizacji profilowanych jako naukowe, w których prace badawczo-rozwojowe realizuje 6 tys. osób¹⁸¹.

W roku 2020 całkowita wielkość produkcji przemysłowej przedsiębiorstw „Goskomvoenpromu” wyniósł około 500 mln USD, rentowność sprzedaży to 16%¹⁸².

¹⁷⁸Государственный военно-промышленный комитет Республики Беларусь. Официальная страница, <https://www.vpk.gov.by/about/> (dostęp: 18.06.2021).

¹⁷⁹Р. Головченко, *Интеграция, кооперация, модернизация. Особенности военно-технического сотрудничества Республики Беларусь с иностранными государствами*, <https://www.vpk.gov.by/upload/iblock/788/78825d10bd2c9546e14aa8e728ef6212.pdf>, (dostęp:15.06.2021).

¹⁸⁰Warto zaznaczyć że w „Goskomvoenpromie” w swoim czasie pracował dzisiejszy P. Golowczenko (w latach 2009- 2013 jako pierwszy zastępca kierownika a w latach 2018- 2020 jako kierownik komitetu).

¹⁸¹Р. Головченко, *Интеграция, кооперация, модернизация. Особенности военно-технического сотрудничества Республики Беларусь с иностранными государствами*, <https://www.vpk.gov.by/upload/iblock/788/78825d10bd2c9546e14aa8e728ef6212.pdf>, (dostęp:15.06.2021).

¹⁸²<https://www.belta.by/economics/view/chistajaja-pribyl-organizatsij-goskomvoenproma-v-2020-godu-sostavila-br2706-mln-426284-2021/>, (dostęp:15.06.2021).

Tabela III. Przychody netto organizacji zarządzanych przez „Goskomvoenprom”.

Rok	Suma mln USD
2017	Ok. 140 (+123 w porównaniu do poprzedniego roku) ¹⁸³
2018	Ok. 138 (+107% w porównaniu do poprzedniego roku) ¹⁸⁴
2019	Ok. 120
2020	Ok. 120 (+139% w stosunku do zaplanowanego przychodu) ¹⁸⁵

Źródło: opracowanie własne.

Do przychodów zalicza się nie tylko realizację produkcji wojennej, ale również i cywilnej. Warto zaznaczyć, iż oficjalne statystyki cały czas mówią o wzroście przychodów w porównaniu do poprzednich lat, ale według danych umieszczonych w tabeli tendencje są odwrotne. Może to wynikać z dwóch powodów: celowej manipulacji danymi lub obniżenia wartości rubla białoruskiego w stosunku do dolara. W roku 2017 kurs wymiany wynosił ok. 2 BLR za 1 USD, w roku 2020- 2,4 BLR za 1 USD¹⁸⁶.

¹⁸³ В Госкомвоенпроме подвели итоги деятельности в 2017 году и определили задачи по развитию на 2018 год, https://www.vpk.gov.by/news/comm_news/v_goskomvoenpromе_podveli_itogi_deyatelnosti_v_2017_godu_i_o_predelili_zadachi_po_razvitiyu_na_2018_g.html, (dostęp:17.06.2021).

¹⁸⁴ Чистая прибыль организаций Госкомвоенпрома в I полугодии выросла на 7,9%, <https://www.belta.by/economics/view/chistaja-pribyl-organizatsij-goskomvoenproma-v-i-polugodii-vyrosla-na-79-312788-2018/>, (dostęp:15.06.2021).

¹⁸⁵ В Госкомвоенпроме подвели итоги деятельности в 2020 году и определили задачи по развитию на 2021 год, https://www.vpk.gov.by/news/comm_news/goskomvoenprom-podvel-itogi-deyatelnosti-v-2020-godu-i-opredelil-zadachi-po-razvitiyu-na-2021-god-.html, (dostęp:17.06.2021).

¹⁸⁶ https://myfin.by/bank/kursy_valjut_nbrb/usd/01-06-2020.

Tabela IV. Lista kluczowych organizacji i przedsiębiorstw w strukturze „Goskomvoenpromu”

Nazwa	Produkcja/kierunki działalności	Partnerzy/eksport
1 Holding АГАТ (AGAT)-systemy zarządzania, systemy sterowania geoinformacją	<ul style="list-style-type: none"> Opracowywanie i wdrażanie zautomatyzowanych systemów dowodzenia (SD) i kierowania wojskami i uzbrojeniem, inne projekty wojskowe i cywilne. SD dla Sił Lądowych, Sił Powietrznych i Sił Obrony Powietrznej (C5ISR. Oprogramowanie i sprzęt SD). Systemy symulacji walki. Remonty i modernizacja uzbrojenia i sprzętu wojskowego. 	Rosja, Chiny, Litwa, Łotwa
2 Białoruski Państwowy Uniwersytet Informatyki i Radioelektroniki	<ul style="list-style-type: none"> Badania problemów ochrony przed niezamierzonymi zakłóceniami i zapewnienie kompatybilności elektromagnetycznej środków radioelektronicznych. 	UE, Rosja
3 Biuro Projektowania „Displej”	<ul style="list-style-type: none"> Specjalizuje się w opracowaniu i produkcji: video-monitorów, wyświetlaczy lotniczych, komputerów specjalnego przeznaczenia. 	Rosja
4 2566 Zakład Naprawy Broni Elektronicznej	<ul style="list-style-type: none"> Naprawa/modernizacja radioelektronicznego sprzętu wojskowego i uzbrojenia wojsk obrony przeciwlotniczej: Tungusk- 2C6,S- 300 PS, S- 200 B „Vega”, „OSA”, Grad-1. 	Rosja, inne kraje WNP, Afryka, Bliski Wschód
5 Sviazinvest	<ul style="list-style-type: none"> Systemy bezpieczeństwa i ochrony. Środki (kompleksy) komunikacji/łączości podwójnego zastosowania. 	Rosja, Ukraina, Kazachstan
6 Beltim	<ul style="list-style-type: none"> Systemy bezpieczeństwa i ochrony informacji. 	Rosja
7 Belfortex	<ul style="list-style-type: none"> Badania naukowe i prace eksperymentalne nad tworzeniem specjalnych systemów sterowania i oprogramowania dla wojskowych. 	Rosja, Kazachstan, Niemcy, Czechy, Korea Południowa.
8. Sp. z o.o. „Актуальные решения безопасности”	<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie i produkcja technicznych środków ochrony informacji. 	Rosja

		<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie i produkcja środków technicznych do wykrywania technicznych kanałów wycieku informacji. Tworzenie kompleksów i systemów o różnym przeznaczeniu. Stacjonarne i mobilne kompleksy tłumienia radiowego, monitoringu radiowego, namierzania źródeł promieniowania, analizy warunków elektromagnetycznych. Bezpieczne systemy informacyjne i telekomunikacyjne oraz sieci komunikacyjne. Złożone systemy ochrony informacji o obiektach. 	
9	MIŃSK Instytut Naukowo-Rozwojowy RADIOMATERIAŁÓW	<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie i organizacja produkcji bazy podzespołów elektronicznych techniki mikrofalowej. 	Rosja
10	Biuro projektowe „Radar”	<ul style="list-style-type: none"> Spółka zarządzająca holdingu Systemy Radiolokacyjne jest jednym z wiodących przedsiębiorstw kompleksu wojskowo-przemysłowego Republiki Białorusi w zakresie radarów, monitoringu radiowego i walki elektronicznej. Kompleksy radiolokacyjne „Vostok”, „Rodnik”, „Rosa-M”. Stacje walki elektronicznej „Groza”, System „Kirasa” do walki z dronami. 	Rosja, Ukraina, Azerbejdżan, państwa Azji i Afryki
11	Jednolite Przedsiębiorstwo „Systemy Informacji Przestrzennej”	<ul style="list-style-type: none"> Technologie informacyjne i telekomunikacyjne, projektowanie, rozwój i tworzenie systemów informacji geograficznej. 	Rosja, Egipt, Chiny
14	S.A „Izmieritel”	<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie i produkcja sprzętu elektronicznego. 	Rosja
15	Biuro projektowe „Luch”	<ul style="list-style-type: none"> Produkcja urządzeń i ich elementów do zasilania antenowego. 	Rosja
16	S.A „Pieleng”	<ul style="list-style-type: none"> Produkcja zaawansowanych technologicznie produktów optoelektronicznych do szerokiego zastosowania. 	Rosja, kraje WNP, ZEA, Indie, Chiny
17	S.A. „140 Zakład	<ul style="list-style-type: none"> Główne przedsiębiorstwo remontu i 	Jemen, Wybrzeże

Naprawczy"	modernizacji bojowych wozów piechoty i czołgów.	Kości Słoniowej
18 558 Zakład Naprawy Samolotów	<ul style="list-style-type: none"> • Modernizowany czołg T-72BM, wóz bojowy „Kajman”, wóz pancerny „Zashchitnik”. • Naprawa i modernizacja różnego typu sprzętu lotniczego: samolotów typu Su-22, Su-25, Su-27, Su-30, MiG-29, An-2 oraz śmigłowców Mi-8 (Mi-17, Mi-171), Mi-24 (Mi-35) • Opracowanie i produkcja: systemów ochrony radiotechnicznej sprzętu lotniczego przed uderzeniem precyzyjnej broni raketowej, i taktycznych bezzałogowych zespołów powietrznych („Grif”, „Bekard”, „Kondor”, „Moskit”) 	Rosja, Serbia, 30 krajów Europy, Azji, Bliskiego Wschodu, Ameryki, Afryki
19 S.A. Alevkurp	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie i produkcja zaawansowanych przeciwlotniczych systemów raketowych. • Głęboka modernizacja istniejących systemów obrony powietrznej. • Opracowanie półaktywnego badania radarowego. • Opracowanie i produkcja seryjna urządzeń i systemów radioelektronicznych. • Prowadzenie prac badawczych w radiotechnice oraz w zakresie kierowania raketami przeciwlotniczymi. • Zmodernizowane kompleksy raketowe: „Piechora”- 2BM, „Alebarda”, „Kwadrat-M” 	Rosja, Turkmenistan, Azerbejdżan, Mjanma, państwa Afryki, Ameryki Łacińskiej, Azji.
20 Zakład Badawczo-Produkcyjny „VOLATavto”	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie i modernizacja: mobilnych platform do umieszczania sprzętu, aparatury i części funkcjonalnych uzbrojenia i sprzętu wojskowego, systemów mobilnych (zespołów) i elektronicznych systemów rozpoznania, systemów reaktywnych systemów salwo- ogniowych i raketowych, samobieżne dział artyleryjskich i moździerzy na podwoziu samochodowym (pojazd bojowy wieloprowadnicowa wyrzutnia raketowa „Polonez”, specjalne wozy: „Smerch”, S- 	Rosja

			300).	
21	Mińska Fabryka Traktorów Kołowych (MZKT-VOLAT),		<ul style="list-style-type: none"> • Wozy pancerne „Volat” • Produkcja specjalnych podwozi kołowych i samochodów ciężarowych o zwiększonej ładowności i zdolnościach terenowych. • Podwozia i platformy: S-300, S-400, „Iskander”, „Buk”, „Topol”, „Jars” 	Rosja, Turcja, ZEA, Egipt, inne kraje (22)
22	Fabryka Elektromechaniki Precyzyjnej		<ul style="list-style-type: none"> • Produkcja perspektywicznej broni raketowej (raket przeciwlotniczych), zapewniająca pełny cykl produkcyjny, obejmujący różne rodzaje pocisków (rakiety kierowane). • System raketowy „Polonez”. • Bomby lotnicze małego kalibru do wykorzystania przez bezałogowe statki powietrzne. • Zmodernizowane rakiety 122 mm dla systemów „Grad” i „Belgrad”. 	Rosja, Chiny, inne państwa
23	Orszański Zakład Naprawy Samolotów		<ul style="list-style-type: none"> • Jest wiodącym przedsiębiorstwem w Republice Białorusi w zakresie remontów i modernizacji różnych modyfikacji śmigłowców Mi-2, Mi-8 (Mi-17), Mi-24 (Mi-35), Mi-26. 	Rosja, WNP
24	Przemysłowo- klaster „Ustje”	techniczny	<ul style="list-style-type: none"> • Modernizacja rakiet przeciwpancernych i lotniczych pocisków kierowanych. • Produkcja broni strzeleckiej i amunicji 	b.d.

Źródło: opracowanie własne.

Do struktury „Goskomvoenpromu” wchodzi trzy przedsiębiorstwa, które zajmują się wyłącznie eksportem produkcji KWP oraz promowaniem białoruskich produktów sektora obronnego gospodarki na rynkach międzynarodowych, są to: „Belvneshpromservice”, „Belvnieszspectehnika”, „Belexport”.

Oprócz organizacji, wchodzących bezpośrednio do struktury „Goskomvoenpromu”, w sektorze obronnym białoruskiej gospodarki funkcjonują inne przedsiębiorstwa, na przykład holding „BelOMO”, który łączy w sobie 5 zakładów i specjalizuje się w opracowywaniu, projektowaniu i produkcji urządzeń i systemów laserowych, optoelektronicznych i

optomechanicznych, stosowanych na ziemi i w kosmosie, na wodzie i pod wodą¹⁸⁷. Holding zajmuje się produkowaniem celowników (w tym laserowych), urządzeń naprowadzających dla wozów bojowych i ręcznej broni z czego 10% produkcji specjalnego przeznaczenia idzie na rynek rosyjski a 3% na inne kraje poza WNP¹⁸⁸.

Jak widzimy, ten sektor białoruskiej gospodarki ma dosyć dynamicznie rozwijającą się infrastrukturę i procesy produkcyjne. W procesach techniczno- przemysłowych w tym sektorze nadal ważną rolę gra Rosja.

Białorusko- rosyjska współpraca techniczno- militarna

Rosją bez wątpienia jest kluczowym partnerem oraz podstawowym kierunkiem dla eksportu produkcji białoruskiego sektora zbrojeniowego. Oprócz tego, niektóre przedsiębiorstwa i firmy naukowo- rozwojowe są bezpośrednio zorientowane na obsługę zapotrzebowania sektora obronno-przemysłowego Federacji Rosyjskiej. Jest to uwarunkowane tym, że białoruski sektor gospodarki obronnej jest odłamkiem gigantycznego radzieckiego kompleksu obronnego i jego dalsze funkcjonowanie oraz rozwój w całości było i pozostaje uzależnione od gospodarczych więzi z Rosją. Chociaż w ostatnich latach Białoruś próbuje znaleźć inne kierunki eksportu i rozwijać niezależną od Rosję współpracę techniczno- wojskową za cel stawiając sobie Chiny, jednak całkowicie osłabić zależności od Rosji nie jest w stanie.

Według oficjalnych danych za rok 2017, 99 białoruskich przedsiębiorstw dostarczało 1880 składników i elementów zbrojeniowych dla 255 przedsiębiorstw kompleksu obronno- przemysłowego Federacji Rosyjskiej. Udział eksportu z Białorusi w zamówieniach obronnych Rosji wynosi około 15%¹⁸⁹. W roku 2019 udział eksportu białoruskiej produkcji specjalnego przeznaczenia do Rosji wynosił 30% całego eksportu przedsiębiorstw KWP¹⁹⁰. Na liście eksportowanych towarów znalazły się: podwozia wieloosiowe, przyrządy optyczne, systemy nawigacyjne oraz kamery termowizyjne. Z kolei, 940 rosyjskich przedsiębiorstw dostarcza 4000 rodzajów produktów dla 67 przedsiębiorstw białoruskiego sektora obronnego.

¹⁸⁷ Официальный сайт, <http://belomo.by/about/info>, (dostęp: 18.06.2021).

¹⁸⁸ Информационный меморандум по ОАО ММЗ имени С.И.Вавилова – управляющая компания холдинга БелОМО.

¹⁸⁹ *Военно-техническое сотрудничество России и Беларуси: перспективы и риски*, <https://eurasia.expert/voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-belarusi-perspektivy-i-riski/>, (dostęp:20.06.2021).

¹⁹⁰ *Госкомвоенпром: Беларусь и Россия заинтересованы в развитии военно-технического сотрудничества*, <https://www.belta.by/society/view/goskomvoenprom-belarus-i-rossija-zainteresovany-v-razvitii-voenno-tehnicheskogo-sotrudnichestva-403998-2020/>, (dostęp:20.06.2021).

W latach 2018- 2019 obrót handlowy między Białorusią i Rosją w obszarze militarnym wyniósł 600 mln USD¹⁹¹.

Długoletnia współpraca wojskowo- techniczna Białorusi i Rosji w ramach Państwa Związkowego oraz rozwoju Regionalnego Zgrupowania Wojskowego jest głównym elementem procesu integracyjnego i opiera się na całym systemie dwustronnych umów, traktatów i wspólnych programów rozwojowo- technicznych, m.in. na:

- Umowie między Rządem Federacji Rosyjskiej i Rząd Republiki Białoruś o współpracy wojskowo- technicznej (od 1993 roku, ratyfikowana w 1997 roku);
- Umowie między Rządem Federacji Rosyjskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy przemysłowej i naukowo-technicznej przedsiębiorstw przemysłu obronnego (od roku 1994). Na podstawie dokumentu „strony zobowiązują się do utrzymania, na wzajemnie korzystnych zasadach, istniejącej współpracy przemysłowej i naukowo- technicznej między przedsiębiorstwami przemysłu obronnego w zakresie rozwoju, produkcji wyrobów wojskowych i wyrobów o przeznaczeniu gospodarczym, świadczenia usług wojskowych, a także współpracy w zakresie dostaw niezbędnych do tego materiałów, półproduktów, podzespołów, sprzętu edukacyjnego i pomocniczego”¹⁹².
- Umowie między Rządem Republiki Białoruś a Rządem Federacji Rosyjskiej o ujednocionej procedurze kontroli eksportu (z dnia 13 kwietnia 1999 roku).
- Umowie między Rządem Republiki Białoruś a Rządem Federacji Rosyjskiej w sprawie procedury współdziałania przy wywozie produktów wojskowych do krajów trzecich (z dnia 6 lipca 2000 roku).
- Umowie między Rządem Republiki Białoruś a Rządem Federacji Rosyjskiej o wzajemnej ochronie praw do wyników działalności intelektualnej wykorzystywanych i uzyskanych w ramach dwustronnej współpracy wojskowo- technicznej (z dnia 21 kwietnia 2005 roku).
- Umowie między Republiką Białorusi a Federacją Rosyjską o rozwoju współpracy wojskowo-technicznej (podpisana w Moskwie 10 grudnia 2009 roku).
- Umowie między Rządem Republiki Białoruś a Rządem Federacji Rosyjskiej o realizacji programu współpracy wojskowo- technicznej między Republiką Białorusi a Federacją

¹⁹¹ *Беларусь в 2018 году продала оружия более чем на миллиард долларов*, <https://sputnik.by/economy/20190207/1039957386/Belarus-v-2018-godu-prodala-oruzhiya-bolee-chem-na-milliard-dollarov.html>, (dostęp:20.06.2021).

¹⁹² *Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о производственной и научно-технической кооперации предприятий оборонных отраслей промышленности от 20 мая 1994 г.*

Rosyjską do 2020 r. (z dnia 25 grudnia 2013 roku). Uwzględniała nie tylko ścisłą współpracę naukowo-techniczną, ale również integrację przedsiębiorstw KWP.

W celach realizacji współpracy w dziedzinie techniczno- wojskowej była powołana i do dnia dzisiejszego funkcjonuje Komisja Międzyrządowa w Dziedzinie Współpracy Wojskowo- Technicznej. Składa się ona z białoruskiego „Goskomvoenpromu” i Federalnej Służby Współpracy Wojskowo- Technicznej.

Chociaż w ostatnich latach proces głębokiej integracji oddzielnych przedsiębiorstw i sektorów obronnych został zahamowany, tym nie mniej połączenie niektórych branż w celach realizacji wspólnych projektów technicznych nadal funkcjonuje. Na przykład od roku 2000 funkcjonuje międzypaństwowa finansowo- przemysłowa grupa „Systemy obronne”, która łączy przedsiębiorstwa Białorusi i Rosji. Podstawą dla tego rozwiązania stała się Umowa między Rządem Federacji Rosyjskiej, Rządem Republiki Armenii i Rządem Republiki Białorusi w sprawie utworzenia międzypaństwowej grupy finansowo- przemysłowej „Systemy obronne” (zaktualizowana w 2016 roku).

Grupa „Systemy obronne” jest strukturą zarządzaną centralnie, o czym mówi art: 3 umowy: „Organizacje- członkowie międzypaństwowej grupy finansowo- przemysłowej, kierując się ustawodawstwem państw stron, upoważniają Otwartą Spółkę Akcyjną „Systemy Obronne” (Moskwa), na podstawie umowy, do koordynowania ich działalności gospodarczej i prowadzenia spraw międzypaństwowych grupy finansowej i przemysłowej”¹⁹³. Do grupy tej weszło 6 rosyjskich i 6 białoruskich organizacji, które zajmowały się realizacją wspólnego projektu modernizacji systemów obrony powietrznej „Pieczora-2M”. Ze strony białoruskiej weszły: Holding „Agat”S.A., „Peleng”, S.A. „Alevkurp”, „Miński Zakład Traktorów Kołowych”(MZKT-VOLAT), S.A „Volatavto”, „2566 Zakład Naprawy Broni Elektronicznej”.

Pomimo podejmowanych przez rosyjskie OPK i Ministerstwo Obrony FR prób, by zmniejszyć zależność od białoruskiego przemysłu zbrojeniowego, Białoruś pozostaje ważnym segmentem w procesie modernizacji i produkcji podstawowych elementów wojskowo-technicznych. Rosja przez długie lata była zainteresowana całkowitym zintegrowaniem tych przedsiębiorstw ze swoim systemem obronno- przemysłowym. Tylko „MZKT” w ostatnich latach eksportowało do Rosji 50% swojej produkcji przeznaczenia wojskowego. Zakład

¹⁹³ СОГЛАШЕНИЕ между Правительством Российской Федерации, Правительством Республики Армения и Правительством Республики Беларусь о создании межгосударственной финансово-промышленной группы „Оборонительные системы” (с изменениями на 30 ноября 2016 года).

produkuje podwozia i platformy mobilne dla strategicznego systemu raketowego „Topol-M”, operacyjno- taktycznego systemu raketowego „Iskander”, wielofunkcyjnego, wysoce mobilnego systemu obrony przeciwlotniczej średniego zasięgu „Buk- M2E” oraz wyrzutni raket „Uragan-1M”, „Bastion” i innych¹⁹⁴. W 2019 roku „MZKT” podpisało długoterminowy kontrakt (do 2025 roku) na dostawę podwozi dla rosyjskiego OPK¹⁹⁵.

Oprócz wymienionych kierunków współpracy i kooperacji technicznej, białoruskie przedsiębiorstwa sektora obronnego biorą udział w realizacji wspólnych projektów w ramach funkcjonowania państwa związkowego. W roku 2019 były realizowane 4 naukowo-techniczne programy „Promień”, „Autoelektronika”, „Technologia- SG”, „Parytet”. Wielkość środków skierowanych na realizację tych programów wynosiło około 47 mln USD¹⁹⁶. W roku 2020 było realizowanych 7 takich programów: „Kompleks- SG”, „Bezpieczeństwo- SG”, „Novopol”, „Addytywność”, „Bezpieczeństwo radioaktywne”, „Uskoritel- SG”, „Adaptacja społeczna”¹⁹⁷.

Można przypuszczać, że w warunkach izolacji, Moskwa będzie próbować zrealizować zamiary „prywatyzacji” części zakładów białoruskiego KWP. Jeszcze w roku 2012 rosyjska korporacja „Roskosmos” próbowała wykupić 48,9% akcji holdingu „Peleng”,¹⁹⁸ nie mniej jednak do sprzedaży nie doszło¹⁹⁹. Teraz, w warunkach krytycznej zależności politycznej od Rosji, A. Łukaszenka może się zgodzić na sprzedaż aktywów państwowych białoruskiego sektora obronnego.

Dywersyfikacja

W ostatnich latach władze Białorusi skierowały swoje wysiłki na poszukiwanie nowych partnerów i rynków zbytu dla produkcji przeznaczenia wojskowego. Związane to było z następującymi przyczynami:

1. Wzrostem politycznej i gospodarczej presji ze strony Rosji.

¹⁹⁴Р. Головченко, *Интеграция, кооперация, модернизация. Особенности военно-технического сотрудничества Республики Беларусь с иностранными государствами*, <https://www.vpk.gov.by/upload/iblock/788/78825d10bd2c9546e14aa8e728ef6212.pdf>, (dostęp: 15.06.2021).

¹⁹⁵МЗКТ заключил договор на поставки шасси в Россию до 2025 года, <https://sputnik.by/economy/20190207/1039956233/MZKT-zaklyuchil-dogovor-na-postavki-shassi-v-Rossiyu-do-2025-goda.html>, (dostęp: 20.06.2021).

¹⁹⁶На реализацию программ Союзного государства в 2019 году выделили 3,5 млрд рублей, <https://tass.ru/ekonomika/7736029>, (dostęp: 22.06.2021).

¹⁹⁷В рамках Союзного государства идет подготовка семи проектов в области ВТС, <https://tass.ru/armiya-i-opk/7735915>, (dostęp: 22.06.2021).

¹⁹⁸Produkcja „Pelengu” jest wykorzystywana w systemach naprowadzenia raket balistycznych.

¹⁹⁹Ю.Зверев. *Военно-техническое сотрудничество России и Беларуси: перспективы и риски*, 01.11.2017, <https://eurasia.expert/voenno-tekhicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-belarusi-perspektivy-i-riski>, (dostęp: 22.06.2021).

2. Dążeniem do ograniczenia zależności eksportu przemysłu białoruskiego od rynku rosyjskiego.
3. Modernizacją przez Rosję własnego sektora obronnego i zmniejszeniem zależności SO od partnerów zewnętrznych.
4. Modernizacją i wzrostem konkurencyjności sektora obronnego Białorusi.
5. Produkcją nowych elementów systemów uzbrojenia.

Wśród największych i stabilnych partnerów Białorusi jest Azerbejdżan. Według różnych informacji, eksport produkcji przeznaczenia wojskowego i usług z nią związanych wyniósł od 2,5 do 3 mld USD²⁰⁰. Na przykład od 2002 do 2012 roku Azerbejdżan zakupił od Białorusi 153 czołgi T-72 (w sumie Mińsk wówczas wyeksportował 271 czołgów), 120 holowanych systemów artyleryjskich D-30 kalibru 122 mm, 12 samobieżnych dział artyleryjskich 2S7 „Pion” kalibru 203 mm, 60 kołowych transporterów opancerzonych BTR-70, 11 samolotów szturmowych Su-25. Mińska firma „Tetraedr” zmodernizowała dla azerbejdżańskich sił powietrznych sowieckie systemy rakietowe obrony powietrznej C-125M „Peczora” i 9K33M3 „Osa-AKM”. W latach 2017-2018 Białoruś sprzedała do Azerbejdżanu systemy rakietowe „Polonez” oraz stację walki elektronicznej (EW) „Groza-S”. Stacja ta umożliwia: wykrywanie dronów (UAV) i śledzenie ich ruchu, a także wykrywanie i tłumienie kanałów sterowania UAV. Suma kontraktu wyniosła około 170 mln USD²⁰¹. W roku 2020 Białoruś i Azerbejdżan podpisały kolejny plan współpracy wojskowo-technicznej na 2021 rok.

Do wydarzeń 2020 roku na Białorusi, rozwijała się również wojskowo-techniczna współpraca z Ukrainą. Strony uruchomiły szereg wspólnych projektów: produkcję systemów rakiet przeciwpancernych „SkiF”, „Shershen” i „Karak”-1, a także białorusko-ukraiński system obrony powietrznej krótkiego zasięgu T38- „Stilet” z przeciwlotniczymi pociskami kierowanymi T-382 opracowanymi w „Łucz KB” w Kijowie.²⁰²

Innym perspektywicznym kierunkiem współpracy techniczno-wojskowej są kraje Azji i Bliskiego Wschodu. W ostatnich latach były realizowane następujące programy i projekty:

- Opracowane przez białoruskich producentów sprzętu na potrzeby klientów azjatyckich: „Mińska Fabryka Ciągników Kołowych” opracowała dla Zjednoczonych

²⁰⁰ Беларусь продала Азербайджану „оружие победы”, <https://naviny.online/article/20210424/1619268007-belarus-prodala-azerbaydzhanu-oruzhie-pobedy>, (dostęp: 21.06.2021).

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² ВПК на экспорт: как Белоруссия укрепляет позиции на мировом рынке вооружений, <https://russian.rt.com/ussr/article/476251-belorussia-oruzhiye-eksport>, (dostęp: 21.06.2021).

Emiratów Arabskich pociąg drogowy MZKT- 741351 do transportu różnych pojazdów opancerzonych. W roku 2017 „Beltechexport”, jeden z największych białoruskich eksporterów broni, podpisał kontrakt o wartości 15,7 mln USD z Siłami Zbrojnymi Zjednoczonych Emiratów Arabskich, w ramach którego „Beltechexport” będzie świadczyć usługi konserwacji i renowacji systemów radarowych²⁰³.

- Współpraca inwestycyjna, wpis zagranicznych firm na listę właścicieli białoruskich producentów sprzętu wojskowego. Na przykład w 2015 roku firma „ADCOM Systems” (ZEA) przejęła białoruski „KB INDELA”, który jest wiodącym projektantem i producentem bezzałogowych statków powietrznych typu śmigłowiec w WNP (w 2018 roku kompania zintegrowana z firmą „Bezzałogowe helikoptery”).
- Świadczenie usług w zakresie modernizacji sprzętu wojskowego produkcji radzieckiej, realizowane w obiektach kompleksu wojskowo- przemysłowego Białorusi. W marcu 2021 roku w Birmie publicznie zademonstrowano zestaw rakiet przeciwlotniczych „Kwadrat-M”, zmodernizowany przez firmę „Alevkurp”.
- Bezpośredni transfer zagranicznych technologii na Białoruś. W tym przypadku przykładem jest wprowadzenie narodowego programu raketowego wieloprowadnicowych wyrzutni raketowych „Polonez”²⁰⁴. Jest to odpowiednik chińskiego, eksportowego, uniwersalnego systemu raketowego GATTS (*General Army Tactical Strike System*). Jego cechy konstrukcyjne umożliwiają wystrzeliwanie z wyrzutni (PU) nie tylko pocisków kierowanych kilku typów, ale także pocisków operacyjno- taktycznych²⁰⁵.

Wnioski

1. Be względu na modernizację i rozwój przedsiębiorstw sektora obronnego Republiki Białoruś, Rosja będzie pozostawać najważniejszym partnerem w strefie współpracy wojskowo- technicznej. Jest bardzo prawdopodobne, że w efekcie zachodniej polityki sankcji i izolacji, ta zależność może krytycznie się zwiększyć, co również doprowadzi do przyspieszenia integracji odrębnych segmentów białoruskiego sektora zbrojeniowego z rosyjskim.

²⁰³Tamże.

²⁰⁴Будущее белорусского ВПК во многом зависит от успехов в Азии, <https://belarusinfocus.info/by/p/7303>, (dostęp: 21.06.2021).

²⁰⁵Беларусь продала Азербайджану „оружие победы”, <https://naviny.online/article/20210424/1619268007-belarus-prodala-azerbaydzhanu-oruzhie-pobedy>, (dostęp: 21.06.2021).

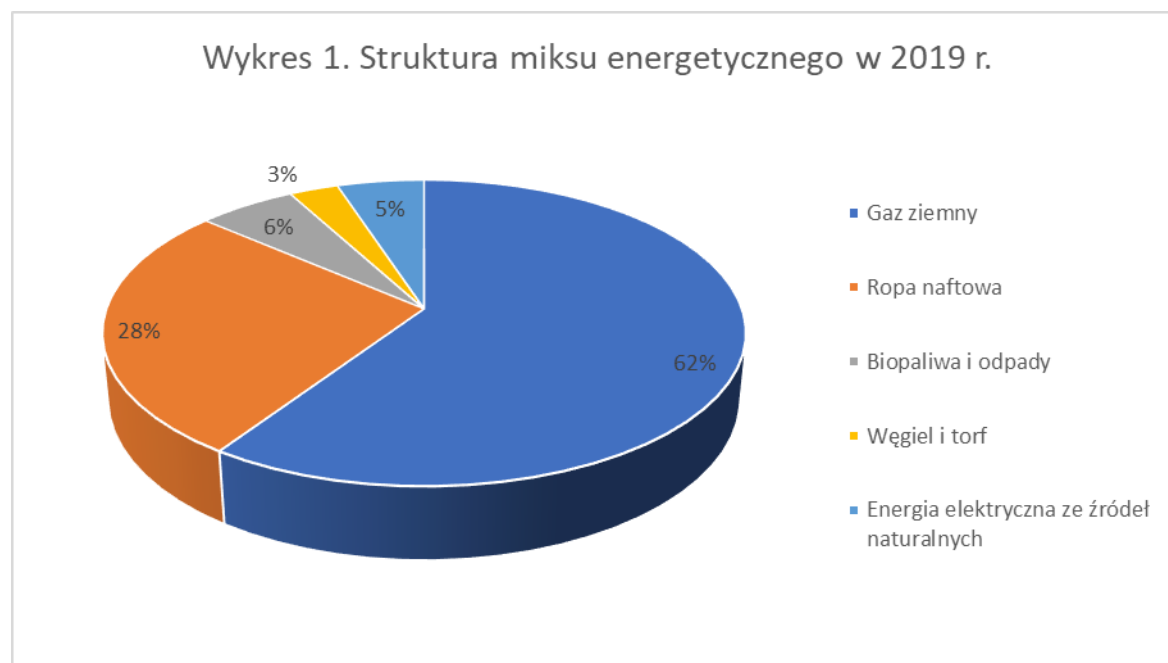
-
2. Bez względu na sankcje, władze białoruskie będą rozwijać inne kierunki współpracy z krajami trzecimi w strefie współpracy wojskowo- technicznej oraz zwiększać sprzedaż produkcji przeznaczenia wojskowego.
 3. KWP jest specyficznym komponentem gospodarki białoruskiej i będzie potrzebować odrębnego podejścia i reformy w okresie transformacji. To również oznacza, że musi on być zachowany i rozwijany w perspektywie długofalowej.

BIAŁORUSKI SEKTOR ENERGETYCZNY

1. Ogólna charakterystyka sektora

Białoruski sektor energetyczny jest scentralizowany i w dużym stopniu uzależniony od współpracy z Rosją. Nie wydaje się, żeby władze białoruskie podejmowały jakieś działania, których celem byłaby realna zmiana tej sytuacji.

Gaz stanowi największy składnik białoruskiego miksu energetycznego. Gaz odpowiadał w 2019 roku za 62 procent wytwarzanej energii. Drugim największym źródłem energii na Białorusi jest ropa naftowa. Taka struktura utrzymuje się w zasadzie od początku istnienia niepodległej Białorusi.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.

Ta struktura miksu energetycznego skutkuje drugą istotną cechą białoruskiego sektora energetycznego, jaką jest jego silna zależność od importu. W 2019 roku wskaźnik samodzielności energetycznej (stosunek produkcji energii pierwotnej do całości zużycia energii brutto) wyniósł 16,5% a wskaźnik zależności energetycznej (stosunki importu netto surowców energetycznych do ich zużycia brutto)- 84,8%. Z tego względu Białoruś znajduje się wśród dwudziestu najbardziej zależnych energetycznie krajów świata.

Sektor przemysłowy jest największym konsumentem energii elektrycznej i ciepłej na Białorusi: zużył 33% w 2019 roku, drugim kluczowym konsumentem są gospodarstwa mieszkaniowe- 27%. Wykorzystanie paliwa jest stosunkowo równo rozłożone, niemal w całości, między trzy sektory: przemysł (33%), gospodarstwa mieszkaniowe (27%) i transport (23%). Podobnie jak pozostałe sektory białoruskiej gospodarki także i sektor energetyczny jest zhierarchizowany. Energetyka jest prawdopodobnie jedną z najbardziej scentralizowanych struktur. Mimo sugestii Mińska, że przeprowadzona będzie reforma sektora zgodnie z zasadą rozdziału produkcji, przesyłu i dystrybucji, do dziś te zapowiedzi nie zostały zrealizowane.

Sektor jest nadzorowany przez Ministerstwo Energetyki, które bezpośrednio odpowiada za przedsiębiorstwa z gałęzi elektrociepłowniczej i gazowej. Produkcją energii i jej dystrybucją zajmuje się państwowa spółka „BielEnergo”, która posiada lokalne filie w we wszystkich regionach. W sektorze gazowym obecne są dwie firmy. „Gazprom-Transgaz”-stuprocentowa własność rosyjskiego „Gazpromu”, który odpowiada za kontrolę „Rurociągu Jamalskiego”. Drugą jest „BielTopGaz”, państwowa spółka zajmująca się dystrybucją oraz handlem detalicznym gazu, a także produkcją i dystrybucją pelletu opałowego.

Koncern „Bielnieftiekhim” nadzoruje cały sektor naftowy, ale także zasadniczą część sektora chemicznego. Koncern kontroluje m.in. produkcję opon, nici syntetycznych itp., a także wytwarzanie nawozów potasowych (poza nawozami potasowymi).

Oficjalne dokumenty strategiczne,²⁰⁶ dotyczące rozwoju sektora energetycznego, wśród głównych celów wymieniają działania prowadzące do zwiększenia niezależności energetycznej Białorusi. Władze w Mińsku deklarują dążenie do zredukowania zależności importowej, zwiększenia efektywności energetycznej czy dywersyfikację stosowanych surowców energetycznych. W rzeczywistości jednak nie podjęto realnych działań w tym zakresie.

2.Produkcja energii elektrycznej i ciepłej

Według Komitetu Elektroenergetycznego WNP na dzień 1 stycznia 2020 roku cała moc systemu energetycznego Białorusi wynosiła 10098,14 MW. Wytwarzanie energii na Białorusi

²⁰⁶Por. np. *Koncepcija energetičeskoj bezopasnosti Respubliki Bielarus*, <https://minenergo.gov.by/wp-content/uploads/%D0%9F23.12.2015%E2%84%961084-%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf?csspreview=true>, (dostęp: 20/06/2021); *Koncepcia razvitiia elektrogeneriruyushich moshnostiyey i elektricheskich setiyej na period do 2030 goda*, http://minenergo.gov.by/wp-content/uploads/Koncepcija-razvitija-jelektrogen.moshhnostej-i-jel.setej-do-2030-g._2020.docx, (dostęp, 20/06/2021).

opiera się przede wszystkim na 42 elektrociepłowniach- wytwarzają one ok. 90% energii, ich całkowita, zainstalowana moc wynosi 8850,19 MW. Elektrociepłownie te zasilane są importowanym z Rosji gazem- ok. 90% energii elektrycznej i ciepłej wytwarzane jest z gazu.

W ostatnich latach wzrósł udział produkcji energii w elektrowniach wodnych, w związku z uruchomieniem po 2016 roku nowych mocy tego typu. Są to naturalnie elektrownie o niewielkiej mocy, z których największa- Witebska Hydroelektrownia- ma moc 40 MW. Dlatego zmiany w tej sferze nie doprowadzają do zasadniczej zmiany w strukturze źródeł produkcji energii elektrycznej.

Tabela 1. Produkcja i zużycie energii 2015- 2019					
	2015	2016	2017	2018	2019
Energia elektryczna, TWh	34.23	33.57	34.52	38.93	40.45
Import, TWh	2.82	3.18	2.73	0.05	0.03
Eksport, TWh	0.19	0.16	0.15	1.04	2.37
Zużycie, TWh	36.85	36.59	37.11	37.94	38.11
Energia ciepła, mln Gcal	63.74	65.03	65.72	67.40	64.22
Zużycie, mln Gcal	57.95	59.77	60.69	62.39	59.27
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.					

Pozostałe paliwa energetyczne, jak: biopaliwa, torf, węgiel czy pellety, mają śladowe znaczenie dla białoruskiego systemu energetycznego. Szczególnie interesujące jest to w wypadku pellet. Jak podkreślają eksperci Międzynarodowej Agencji Energetycznej²⁰⁷, mimo posiadania trzeciej na świecie produkcji pelletu, Białoruś nie wykorzystuje tego surowca do zasilania swoich elektrowni. Jest on eksportowany.

Mimo przyjęcia kilku dokumentów regulujących sektor energii odnawialnej²⁰⁸ i podkreślania w dokumentach strategicznych²⁰⁹ znaczenia tych źródeł energii, białoruskie władze nie realizują znaczących projektów inwestycyjnych w tym zakresie. Pewne drobne projekty, głównie w zakresie wykorzystywania biomasy, finansowane są przez Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju. Istnieje jedna elektrownia wiatrowa (w obwodzie nowogrodzkim) i kilka niewielkich instalacji fotowoltaicznych

Energia produkowana w elektrowniach i elektrociepłowniach białoruskich wystarcza do zapewnienia popytu wewnętrznego. Stosunkowo niewielki import wykorzystywany jest do stabilizowania sieci czy podczas remontów. Równocześnie Białoruś eksportuje ok. 1-2 mld kWh rocznie, głównie do Litwy i Ukrainy.

²⁰⁷ *Belarus - energy profile*, „Country Report”, August 2020, <https://www.iea.org/reports/belarus-energy-profile>, (dostęp: 18/06/2021).

²⁰⁸ *Zakon Respubliki Bielarus ot 27 diekabria 2010 o vozobnovleyayemykh istochnikach energii*, <http://minenergo.gov.by/wp-content/uploads/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8C-%D0%BE%D1%82-27-%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%8F-2010-%D0%B3-%E2%84%96204-%D0%97-%C2%AB%D0%9E-%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8F%D0%B5%D0%BC%D1%8B%D1%85-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%85-%D1%8D%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B8%C2%BB.doc>, (dostęp: 18/06/2021); *Ukaz prezidenta Respubliki Bielarus ot 18 maya 2015, Ob ispolzovanii vozobnovleyayemykh istochnikach energii*, <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P31500209&p1=1>, (dostęp: 19/06/2021).

²⁰⁹ Por. np. *Koncepcija energeticheskoy bezopasnosti Respubliki Bielarus*, <https://minenergo.gov.by/wp-content/uploads/%D0%9F23.12.2015%E2%84%961084-%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf?csspreview=true>, (dostęp: 20/06/2021).

Tablica nr 2- eksport i import energii elektrycznej w latach 2015- 2019 (MWh)					
	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Calkowity eksport</i>	194404.2	160064.9	147539.7	1040048.6	2370341.5
Litwa	190037.6	154479.8	146455.9	1035432.4	1508881.2
Ukraina	0	1206.8	1083.8	1188	852837.5
Łotwa	3808.3	4320	0	3428.2	8622.8
Federacja Rosyjska	58.3	58.3	0	0	0
Estonia	500	0	0	0	0
<i>Calkowity import</i>	2816027.6	3180810.6	2732967.9	49500	31690.3
Federacja Rosyjska	2815240.5	3180810.6	2732967.9	49500	31179.4
Ukraina	787.1	0	0	0	510.9
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.					

3.Rosyjskie dostawy gazu zimnego

Jak już wspomniano najważniejszym surowcem, stosowanym w białoruskiej energetyce jest gaz ziemny. Białoruś importuje około 20 mld m³ tego surowca rocznie. Wyłącznym dostawcą tego paliwa jest rosyjski, państwowy koncern energetyczny „Gazprom”.

Stosunki rosyjsko- białoruskie w sferze gazowej od początku niepodległości Białorusi koncentrowały się wokół trzech problemów. Pierwszy to kwestia ceny dostarczanego gazu. Drugim jest problem tranzytu gazu przez terytorium Białorusi. Trzecim elementem był udział Gazpromu w prywatyzacji „Bieltransagazu”- narodowego operatora gazowego. Od lat 90. obie strony prowadziły nieustanną dyskusję na temat poziomu cen gazu. Moskwa dążyła do wzrostu cen dostarczanego surowca, natomiast Mińsk starał się utrzymać je na jak najniższym poziomie. Spór, zwłaszcza od momentu powstania Państwa Związkowego, ewoluował zazwyczaj wokół koncepcji realizowanej przez Białoruś, że skoro oba kraje uczestniczą we wspólnym projekcie integracji gospodarczej, to ceny gazu powinny być na poziomie wewnętrznych cen rosyjskich. Z drugiej strony, Rosja forsowała ceny zbliżone do „poziomu europejskiego", nigdy jednak nie wyjaśniając, co to oznacza w sensie finansowym. Ceny gazu pozostawały wyższe od cen na wewnętrznym rynku rosyjskim, ale i tak najniższe wśród

wszystkich postsowieckich klientów Gazpromu i znacznie niższe od cen dla państw UE.

Do 2007 roku ceny gazu dla Białorusi były ustalane na bazie rocznej. Od 2007 roku Rosja starała się stosować ustrukturyzowane podejście, które miało prowadzić do stopniowego wzrostu cen. Podpisane po tej dacie umowy wprowadzały system comiesięcznych korekt cen, według światowych cen ropy z dodatkowym współczynnikiem „integracji”, co zapewniało stopniowy, a nie gwałtowny wzrost cen. Mińsk jednak regularnie opóźniał płatności za gaz lub płacił cenę, którą uważał za preferencyjną dla Białorusi. Problemy z płatnościami za gaz doprowadziły do wstrzymania dostaw przez Gazprom m.in. w 1993, 2002, 2004 i 2010 roku. Każdy z tych sporów kończył się zgodą Moskwy na pewne ustępstwa cenowe na rzecz strony białoruskiej. Preferencje te widać, gdy porównamy ceny dla Białorusi i Niemiec. Ustępstwa te następowały zazwyczaj na krótko przed lub po wyrażeniu przez Mińsk zgody na udział w organach integracyjnych, kierowanych przez Rosję. Po umowie gazowej z 1993 roku Mińsk zgodził się na podpisanie umowy o przyjaźni z Rosją, sprzedaż udziałów w rafinerii „Mozyr” oraz nieodpłatne użyczenie instalacji wojskowych w Wilejce i Baranowiczach. Podobnie, po umowie gazowej z 1996 roku Mińsk przystąpił do „Umowy o Stowarzyszeniu Białorusi i Rosji”. Po uzgodnionym w 2011 roku uregulowaniu kwestii gazowych Mińsk został członkiem Wspólnej Przestrzeni Ekonomicznej. Obecnie Moskwa wykorzystuje kwestie gazowe przede wszystkim w kontekście pogłębiania integracji w ramach tzw. „map drogowych”.

Białoruś służy także jako szlak tranzytowy dla eksportu rosyjskiego gazu do Polski i Niemiec. Surowiec transportowany jest rurociągiem jamalskim. Prezydent A. Łukaszenka wykorzystywał ten projekt jako kolejne narzędzie w relacjach z Rosją. Stabilność tranzytu przez Białoruś była symbolem wiarygodności Białorusi, co okazało się szczególnie przydatne w kontekście pogorszenia się relacji gazowych między Moskwą a Kijowem w latach 90. Jednak wraz z podpisaniem niemiecko-rosyjskiego porozumienia o budowie „Nord Stream” Białoruś straciła tę przewagę. Przez pewien czas Mińsk podnosił kwestię budowy drugiej nitki w ramach projektu jamalskiego, która była przewidziana w pierwotnym porozumieniu, jednak po oficjalnym wycofaniu się Gazpromu z rozszerzenia projektu jamalskiego i rozpoczęciu budowy NS-2 argument ten został porzucony. Kolejną kwestią był problem zakupu przez Gazpromu udziałów w „Beltransgas”, narodowym operatorze gazowym. Moskwa podjęła pierwszą próbę zainwestowania w spółkę w 1993 roku w ramach umowy gazowej. Mimo że obie strony zgodziły się na przeprowadzenie transakcji, białoruski parlament zagłosował przeciwko zatwierdzeniu umowy. Od lat 90. kwestia ta była regularnie

negocjowana, aż w 2006 roku uzgodniono, że „Gazprom” kupi 50% udziałów w „Beltransgazie”. Przekazanie udziałów odbyło się w latach 2007- 2010 w czterech transzach i było ściśle zharmonizowane w czasie z przekazaniem pieniędzy przez Gazprom. Strona rosyjska nie była jednak zadowolona z kontroli, jaką sprawowała nad „Bieltransgazem” i wywierała dalszą presję na Białoruś. Pozostała połowa przedsiębiorstwa została sprzedana w jednej transzy w 2011 roku. Według prezydenta A. Łukaszenki sprzedaż pozostałych 50% „Bieltransgazu” gwarantowała Białorusi niższe ceny gazu.

W grudniu 2014 roku podpisano kolejne porozumienie regulujące stosunki gazowe na lata 2015- 2017. Opierało się ono na formule cenowej z umowy z 2011 roku, więc w 2016 roku powinna ona kształtować się na poziomie 142 USD. W 2016 roku wybuchł jednak kolejny kryzys. Nową cechą charakterystyczną rosyjsko- białoruskich konfliktów w tej sferze stało się połączenie kwestii ropy i gazu. Moskwa twierdziła, że Mińsk jest winien „Gazpromowi” 726 mln USD z tytułu płatności za gaz według ceny w przedziale 80- 107 USD. Białoruś zaś utrzymywała, że jako członek EUG powinna być obciążana za gaz, jak wewnątrzni klienci w Rosji.

Rosja zareagowała zmniejszeniem dostaw ropy naftowej, co zmusiło Mińsk do spłaty zadłużenia. A. Łukaszenka zgodził się na podpisanie wspólnego kodeksu taryfowego EUG. Jednocześnie Moskwa zgodziła się na pewne ustępstwa wobec swojego partnera w sferze ceny za gaz, udzieliła dodatkowych kredytów i zagwarantowała dostawy ropy do 2023 roku. W połowie 2020 roku znów doszło do sporu, wiążącego kwestie dostaw ropy i gazu. Moskwa zażądała spłaty kolejnego zadłużenia za dostawy gazu, sugerując problemy z dostawami ropy w 2021 roku. Białoruś- podobnie jak wcześniej- utrzymywała, że zadłużenie jest niższe, niż sugerowane przez stronę rosyjską 165 mln USD. Ostatecznie jednak Mińsk ogłosił w październiku, że dług został spłacony. Jak stanie się jasne nieco niżej, był to m.in. efekt zgody Moskwy na kolejny kredyt dla zachodniego sąsiada. Obie strony ustaliły, że cena gazu wyniesie 127 USD. Ponadto rosyjskie firmy sektora naftowego zobowiązały się, że dostawy ropy w roku następnym będą na poziomie 18 mln t. Jednak żadnych dodatkowych ulg nie udało się Białorusi wynegocjować²¹⁰.

Rosja pozostaje jedynym dostawcą najważniejszego surowca energetycznego w Białorusi- gazu ziemnego. Władze białoruskie nie podjęły nigdy realnych działań, mających

²¹⁰Por. A. Dyrer, *Rosyjsko-białoruskie porozumienia w sprawie cen węglowodorów*, „Komentarze PISM”, 05/01/2021, https://pism.pl/publikacje/Rosyjskobialoruskie_porozumienia_w_sprawie_cen_weglowodorow, (dostęp: 23.04.2021).

na celu dywersyfikację dostaw tego surowca. Nie przeprowadzono także reformy generacji energii- np. poprzez instalowanie mocy nie tworzonych z gazu ziemnego. Jak się wydaje, są to dwie główne przyczyny, dla których białoruskie władze utrzymują tę zależność. Alaksander Łukaszenka chce utrzymać pełną kontrolę nad sektorem energetycznym. Realna przebudowa wymagałaby doprowadzenia do podziału sektora elektroenergetycznego i dopuszczenia do niego zagranicznych inwestorów, co w rozumieniu władz białoruskich, oznaczałoby właśnie utratę kontroli. Ponadto, prawdopodobnie A. Łukaszenka wciąż uważa, że jest w stanie kontynuować „negocjowanie” cen na gaz i w ten sposób utrzymywać je poniżej poziomu dla innych klientów „Gazpromu”. Ta perspektywa zdaje się mu być mniej niepokojąca, niż realna reforma sektora energetycznego, a wraz z nim– nieuchronnie– całej gospodarki

4. Elektrownia atomowa

Projekt budowy elektrowni atomowej na północy kraju, w Ostrowcu (przy granicy z Litwą), przedstawiany jest przez władze białoruskie jako główny element dywersyfikacji źródeł produkcji energii. Idea budowy siłowni od początku opierała się na eksporcie energii, która miała być w niej wytwarzana– przede wszystkim do krajów bałtyckich. Po zamknięciu w 2009 roku elektrowni w Ignalinie, w regionie powstała luka energetyczna, którą w zamyśle miała białoruska elektrownia zapełniać. Pomysł był przez wiele lat dyskutowany przez oba kraje. Wstępne porozumienie zostało podpisane w 2011 roku, a na głównego wykonawcę wyznaczono „Atomstrojeksport”, spółkę zależną „Rosatomu”. Początkowo projekt miał kosztować 6 mld USD, ostatecznie ustalono, że kosztorys opiewał będzie na 11 mld USD. Ustalono, że Moskwa udzieli Białorusi kredytu rządowego na pokrycie 90% kosztów, pozostałe 10% władze w Mińsku pokryją same. Spłata rosyjskiego kredytu rozpocznie się w 2022 roku i potrwa przez 15 lat.

Pod koniec 2011 roku rozpoczęto pierwsze prace ziemne. „Właściwa” budowa rozpoczęła się w 2013 roku, a w grudniu 2015 roku dostarczono reaktor do pierwszego bloku elektrowni i parę tygodni później rozpoczął się jego montaż. W sześć miesięcy później pojawiły się informacje, że podczas montażu reaktor upadł na ziemię. Choć „Atomstrojeksport” początkowo dementował tę informację, białoruskie Ministerstwo Energetyki (prawdopodobnie słusznie obawiając się nastrojów społecznych, wynikających z wciąż żywej pamięci katastrofy w elektrowni w Czarnobylu) natychmiast potwierdziło informacje. Ostatecznie strona rosyjska zgodziła się na wymianę reaktora na nowy.

W dniu 7 listopada 2020 roku, w 103. rocznicę Rewolucji Październikowej, prezydent A. Łukaszenka dokonał oficjalnego otwarcia pierwszego bloku. Następnego dnia, w trakcie rozruchu reaktora doszło do awarii transformatorów, która doprowadziła do zatrzymania reaktora. Po dokonaniu kolejnych testów i korekt reaktor został uruchomiony i w styczniu (po kolejnej drobnej awarii) osiągnął 100% mocy. Zgodnie z założeniami oba bloki nowej siłowni mają produkować do 18 TWh rocznie. Stanowi to połowę wewnętrznej rocznej konsumpcji energii na Białorusi. Biorąc pod uwagę, że białoruskie elektrownie niemal w całości pokrywają te potrzeby, w momencie uruchomienia pełnej mocy elektrowni, może powstać nadwyżka ok. 14–15 TWh. Nie jest jasne, co planują z nimi zrobić władze białoruskie, bo Polska nie wyraża zainteresowania importem, Litwa aktywnie krytykuje cały projekt, zaś Ukraina chroni swój rynek elektroenergetyczny. Łotwa podtrzymywała zainteresowanie zakupem części energii, w celu stabilizowania swego systemu energetycznego. Ostatnio jednak łotewski premier Krisjanis Karins oświadczył, że po uruchomieniu elektrowni w Ostrowcu Ryga wstrzyma współpracę energetyczną z Białorusią. Łotwa koordynuje swe stanowisko w tej sprawie z Litwą i Estonią²¹¹. Jedynym zatem rynkiem zbytu będzie Rosja. Tam zaś- jak piszą analitycy OSW- sprzedaż odbywałaby się poniżej kosztów produkcji²¹².

Zgodnie z wyliczeniami władz białoruskich uruchomienie obu bloków elektrowni umożliwi redukcję dostaw rosyjskiego gazu o 4,5 mld m³ rocznie, czyli o blisko jedną czwartą. Jednak uruchomienie siłowni atomowej nie będzie oznaczało dywersyfikacji kierunków dostaw energii, czy zmniejszenia zależności białoruskiego sektora energetycznego od zewnętrznych partnerów. Pomijając sprawę kredytu, paliwo stosowane w elektrowni dostarczane będzie przez spółkę- córkę „Rosatomu”.

5. Ropa naftowa i produkty ropopochodne

Sektor ropy naftowej stanowi odrębne „królestwo” w sferze białoruskiej energetyki. Sektor rafineryjny jest jednym z głównych źródeł zagranicznej waluty dla białoruskiego budżetu. W ostatniej dekadzie Białoruś eksportowała produktów ropopochodnych za średnio 5,2 mld USD/rok. Rok 2020 był rekordowo niski- eksport wyniósł 2,7 mld USD, co było efektem opisanego wspomnianego konfliktu z Moskwą w tym sektorze.

²¹¹Łotwa boi się importować energię z białoruskiej Elektrowni Ostrowiec, <https://biznesalert.pl/lotwa-elektrownia-ostrowiec-import-energii-energetyka/>, (dostęp: 29.04.2021).

²¹²K. Kłysiński, J. Hyndle-Hussein i S. Kardaś, *Inauguracja Białoruskiej Elektrowni Jądrowej w Ostrowcu*, „Komentarze OSW, 10/11/2020”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-10/inauguracja-bialoruskiej-elektrowni-jadrowej-w-ostrowcu>, (dostęp: 25.04.2021).

Białoruś posiada własne zasoby ropy naftowej. Wydobywa ok. 1,6 mln t tego surowca rocznie. Całość wydobycia przeznaczana jest na eksport, głównie do Niemiec.

Tablica 3 - elementy bilansu ropy naftowej w latach 2015-2019 (tys. t)					
	2015	2016	2017	2018	2019
Ropa wydobycie	1 645.00	1 645.00	1 650.00	1 670.00	1 690.00
Ropa import					
Rosja	22 919.09	18 098.15	18 065.33	18 247.82	17 998.10
Kazachstan	0.00	44.23	64.34	0.00	0.00
Ropa eksport					
Niemcy	1 615.38	1616.6	1 620.90	1 639.70	1 649.40
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.					

Dominującym dostawcą ropy naftowej na Białoruś pozostaje Rosja, mimo ponawianych przez Mińsk prób realizacji projektów dywersyfikacyjnych- m.in. dostawy z Wenezueli w latach 2010- 2012, importu z Azerbejdżanu w roku 2011, niewielkich dostaw z Kazachstanu. Rosyjskie koncerny dostarczają rocznie ok. 16-18 mln t surowca. W 2020 roku, z powodu kolejnego konfliktu w sprawie dostaw rosyjskiej ropy i będących efektem pozorowania dywersyfikacji przez Białoruś, import ten był rekordowo niski i wyniósł 14,5 mln t.

Długo głównymi odbiorcami tego towaru były kraje UE, szczególnie Wielka Brytania i Holandia. Naturalnie kraje te nie były ostatecznymi odbiorcami produktów. Tam zarejestrowane są spółki, które handlują produktami ropopochodnymi. Od 2012 roku nowym, ważnym rynkiem zbytu zaczęła być Ukraina, której udział w białoruskim eksporcie tej grupy towarowej rósł, a w 2020 roku Ukraina była ich największym jednostkowym odbiorcą. Umocnieniu pozycji białoruskich firm na Ukrainie służyło szczególnie skoncentrowanie się przez TNK-BP na tollingu w białoruskim „Mozyrzu” oraz plany zamknięcia rafinerii w Lisiczańsku. W tym samym okresie Białoruś zaczęła także eksportować produkty ropopochodne do Rosji. Ilości produktów eksportowanych przez rosyjskie spółki nie były jednak wystarczające dla potrzeb rosyjskiego rynku a wiosną 2011 roku doszło do znaczących deficytów benzyn w FR. Władze rosyjskie wręcz dążyły do stymulacji importu tych produktów, w szczególności benzyn wyższej jakości (euro- 4 i -5) do Rosji. Z kolei strona

białoruska zainteresowana była eksportem na rynek rosyjski, w związku ze spadkiem cen produktów ropopochodnych w krajach UE.

Tablica 4. Import i eksport produktów ropopochodnych w latach 2015- 2019 (tys. t) do 5 najważniejszych partnerów

	2015	2016	2017	2018	2019
Import					
Kazachstan	3.81	11.16	66.99	95.56	125.31
Federacja Rosyjska	1 626.99	1 682.02	3 326.63	2 742.95	77.85
Niemcy	4.05	2.88	3.73	3.70	4.32
Belgia	1.88	1.97	2.84	2.77	3.87
Zjednoczone Emiraty Arabskie	0.57	2.32	1.84	1.99	2.77
Eksport					
Wielka Brytania	7 791.06	3 139.76	5 776.37	5 859.82	4 948.16
Ukraina	3 214.03	4 331.39	3 581.01	3 155.32	3 301.49
Holandia	2 910.57	3 922.26	211.80	1 783.13	1 242.69
Polska	151.08	446.18	578.75	475.11	399.48
Łotwa	423.23	204.37	182.37	92.44	183.91
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Komitetu Statystycznego Republiki Białorusi.					

Ponadto Białoruś importuje produkty ropopochodne z innych krajów. Są to przede wszystkim partnerzy z Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, czyli Rosja i Kazachstan. W większości są one przeznaczone do dalszej obróbki, na które pozwalają białoruskie rafinerie, np. wytworzenia produktów o głębszym poziomie przerobu (np. paliwo lotnicze). W RB działają dwa zakłady rafineryjne: „Naftan” (Nowopołock) położony w północno-wschodniej części kraju oraz znajdujący się na południowym-wschodzie „Mozyr”. Nowopołocka rafineria jest w całości kontrolowana przez państwo białoruskie, zaś współwłaścicielem „Naftanu” jest rosyjski koncern państwowy „Rosnieft”, poprzez spółkę „Slavnieft”. Władze białoruskie zachowują jednak pakiet kontrolny tego przedsiębiorstwa. Zainteresowanie rosyjskich podmiotów współpracą z rafineriami w Mozyrzu i Nowopołocku wynika z faktu, że są one stanie głębiej przerabiać ropę, niż rafinerie rosyjskie. Dzięki temu rosyjskie przedsiębiorstwa mogą produkować produkty naftowe o wyższej wartości i eksportować je za granicę.

Na Białorusi na stałe zaangażowane są trzy duże rosyjskie firmy naftowe. „Lukoil”

posiada spółkę „Łukoil- Bielarussija”, która zajmuje się przerobem ropy na białoruskich rafineriach i posiada sieć stacji benzynowych. „LLK- Naftan” zajmuje się produkcją dodatków do paliw w nowopołockiej rafinerii „Naftan”. „Rosnieft”, współwłaściciel „Naftanu”, również przerabia ropę na białoruskich rafineriach oraz posiada własną sieć stacji benzynowych a „Transnieft” posiada dwa ropociągi produktowe na terytorium Białorusi. Firma odpowiada za transport produktów ropopochodnych z rosyjskich i białoruskich rafinerii do Ukrainy i Litwy.

Poza tymi trzema spółkami w sektorze naftowym we współpracy z Białorusią zaangażowany jest cały szereg mniejszych i większych dostawców ropy. W grudniu 2020 roku następujące firmy znalazły się na liście dostawców ropy na I kwartał 2021 roku: „Rosnieft” (2,1 mln t), „Łukoil” (0,72 mln t), „Surgutnieftiegaz” (0,65 mln t), „Gazpromnieft” (0,3 mln t) i „Tatnieft” (0,3 mln t). Mniejsze udziały otrzymały: „Slavnieft” (82,4 tys. t), „Baszneft” (91 tys. t), „Rusnieft” (71 tys. t), „Zarubiezhnieft” (35,2 tys. t), „Nieftisa” (74,5 tys. t), „Yalykskoye” (5,9 tys. t) i NK „Yangpur” (2,9 tys. t). Większość z tych firm nie tylko dostarcza produkty ropopochodne, ale i przerabia (jako rollerzy) ropę w białoruskich rafineriach, eksportując następnie produkty ropopochodne.

Kompanią odpowiedzialną za wydobycie ropy oraz sprzedaż na rynku wewnętrznym produktów ropopochodnych jest „Belarusneft”. Firma powstała w 1964 roku i jest firmą działającą w każdym elemencie łańcucha wytwarzania produktów ropopochodnych. Odpowiada za wydobycie ropy z istniejących złóż białoruskich (a także uczestniczy w zagranicznych projektach wydobywczych, współpracuje w dziedzinie przerobu z rafineriami i sprzedaje produkty ropopochodne we własnej sieci stacji benzynowych.

Za eksport produktów ropopochodnych odpowiada „Belaruskaya Neftyanaya Kompanya”/“BelOil”. „BNK” odgrywa główną rolę w eksporcie produktów ropopochodnych. Utworzono ją w 2007 roku, a spółkę założyły: obie białoruskie rafinerie, „Belarusneft” i „Białoruski Dom Handlowy Ropy Naftowej” (spółka powołana przez państwowy koncern „Bielnefteprodukt”, mozyrską rafinerię, „Družbę” oraz „Kobryńskie i Brzeskie Przedsiębiorstwo Dostaw Produktów Ropopochodnych”, które odpowiada za zabezpieczenie działalności „Bwelneftekhim”).

Kiedyś, kiedy relacje białorusko- rosyjskie w sferze handlu ropą naftową i produktami ropopochodnymi były znacznie bardziej preferencyjne (w szczególności do 2007 roku), sektor angażował wiele firm białoruskich i białorusko- rosyjskich, czerpiących dochody z pośrednictwa i eksportu produktów ropopochodnych. Wraz jednak z kurczeniem się

dotychczasowych dochodów z tego tytułu, udział tych aktorów w rynku malał.

6. Ograniczanie „renty naftowej”

Dodatkowy dochód dla władz białoruskich, pochodzący z różnicy między cenami rosyjskiej ropy a światowymi cenami produktów naftowych, analitycy i dziennikarze nazwali „rentą naftową”. Najwyższe dochody z tego źródła Mińsk uzyskał w latach 2004- 2007. Od 2007 roku, w związku z różnymi działaniami władz rosyjskich (a także w związku z wahaniami cen ropy na rynkach światowych), rozmiar tej renty zmniejszał się.

Narzędziem służącym Rosji do zmiany „renty naftowej” jest system ceł i opłat. Początkowo Mińsk otrzymywał ropę naftową na zasadach bezcłowych, a całość lub większość ceł pobieranych od produktów naftowych była przekazywana do budżetu Białorusi. W grudniu 2006 roku Moskwa wprowadziła taryfę celną na eksport ropy. W odpowiedzi Mińsk zaczął nielegalnie odbierać ropę z rurociągu „Przyjaźń”, co doprowadziło do krótkotrwałej blokady dostaw ropy na Białoruś przez rosyjską „Transneft”. Na początku 2007 roku osiągnięto porozumienie, które doprowadziło do wprowadzenia ceł na eksport ropy na Białoruś (z wyłączeniem kontyngentu na białoruski „użytek wewnętrzny”) oraz systemu podziału ceł na eksportowane z Białorusi produkty naftowe i ropę między budżety obu państw, co stopniowo zwiększało dochody Moskwy z tego źródła.

W marcu 2010 roku Białoruś złożyła w Sądzie Gospodarczym WNP pozew przeciwko cłom na ropę, twierdząc, że są one niezgodne z umowami między Mińskiem a Moskwą. Sąd jednak odrzucił pozew i zasugerował, że kwestia ta powinna zostać rozwiązana na poziomie dwustronnym. W trakcie sporu strona rosyjska podkreśliła, że cła mogą zostać zniesione tylko wtedy, gdy zostanie utworzona Wspólna Przestrzeń Ekonomiczna Białoruś- Kazachstan- Rosja. I Moskwa słowa dotrzymała. Po ratyfikacji przez białoruski parlament pakietu odpowiednich dokumentów, w grudniu 2010 roku zlikwidowano cło eksportowe na ropę naftową. W zamian uzgodniono, że 100% cła na produkty naftowe, eksportowane z Białorusi, zostanie przekazane do budżetu Rosji.

W celu uniknięcia, przynajmniej częściowego, strat z tytułu ceł na produkty naftowe oraz obejścia wprowadzonych umową z końca 2011 roku „samoograniczeń” w poziomie eksportu, strona białoruska zaangażowała się w tzw. sprawę rozpuszczalnikową. W 2012 roku pojawiła się seria doniesień, że coraz więcej białoruskich firm deklarowało towary jako rozpuszczalniki lub rozcieńczalniki chemiczne. Głównymi odbiorcami były Łotwa i Holandia, a więc główni importerzy białoruskich produktów naftowych. Prowadziło to do wniosku, że

aby uniknąć ceł na produkty naftowe, Mińsk „przebiera” je za rozpuszczalniki. W efekcie strona rosyjska wprowadziła ograniczenia w dostawach ropy naftowej, które doprowadziły do zahamowania procederu. Podobna sytuacja miała miejsce w 2014 roku. Ponownie, starając się o utrzymanie dodatkowych dochodów, białoruskie firmy zaczęły eksportować do swych głównych partnerów w tym sektorze duże ilości bitumu, antyoksydantów i inhibitorów czy dodatków do smarów.

Kolejnym krokiem, podjętym przez Rosję w celu zmniejszenia „renty naftowej”, było rozpoczęcie wprowadzania w 2015 roku tzw. „manewru podatkowego”. Zmiana ta została wprowadzona przez akt rosyjskiego prawa wewnętrznego, a nie umowę rosyjsko- białoruską. Manewr zakłada stopniowe obniżanie cła wywozowego na rosyjską ropę w latach 2019- 2024 z 30% do 0%. Równocześnie zwiększany będzie podatek na wydobycie surowców mineralnych. Zatem Białoruś stopniowo traci tę część ceł, którą zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami mogła odprowadzać do swojego budżetu. Równocześnie, podatki od wydobycia zwiększają dotychczas preferencyjne ceny rosyjskiej ropy dla Białorusi. Od tego momentu stałym elementem dyskusji rosyjsko- białoruskich było żądanie ze strony białoruskiej wprowadzenia „rekompensaty” za manewr podatkowy. Zaś strona rosyjska zaczęła coraz intensywniej wykorzystywać te dyskusje do naciskania na przekierowanie białoruskiego eksportu produktów ropopochodnych na rosyjskie porty bałtyckie. Strona białoruska unika wyrażenia zgody na tę zmianę, gdyż porty państw bałtyckich są ulokowane bliżej i posiadają lepszą infrastrukturę. Nawet sugerowane przez Rosyjskie Koleje obniżki na tranzyt dla Białorusi nie zrównoważą generalnych kosztów, jakie białoruskie firmy musiałyby ponieść.

Kolejne konflikty dotyczące dostaw ropy odbywały się według zbliżonego schematu. Na początku 2019 roku Białoruś ponownie podniosła kwestię „manewru podatkowego”, jako nieodpowiadającego zasadom funkcjonowania EUG. Władze białoruskie sugerowały, że zaczną poszukiwać innych dostawców ropy. W kwietniu 2019 roku doszło do rzekomo „przypadkowego” zanieczyszczenia białoruskich ropociągów przez wplynięcie z Rosji ropy zanieczyszczonej związkami chloroorganicznymi, co doprowadziło do uszkodzeń urządzeń rafinerii w Mozyrzu i czasowym wstrzymaniu dostaw ropy do Europy. Mimo prowadzenia rozmów w grupach roboczych, strony nie porozumiały się co do dostaw na rok 2020. Rosyjskie firmy nie dostarczały więc ropy po 1 stycznia 2020 roku. W efekcie Mińsk rozpoczął pobieranie ropy technicznej z ropociągu „Przyjaźń” i rozpoczął realizację kilku dostaw z US, Norwegii i Azerbejdżanu „w celu dywersyfikacji dostaw ropy”.

W kwietniu 2020 roku udało się obu stronom osiągnąć porozumienie. Przewidywało

ono pewną rekompensatę dla białoruskich firm za dodatkowe opłaty za dostawy rosyjskiej ropy w 2020. Jednak- jak wspomniałem na początku tego podrozdziału- spór i działania „dywersyfikacyjne” Białorusi sprawiły, że w 2020 roku importowano jedynie 14, 5 mln t rosyjskiej ropy. Kwestii rekompensaty za „manewr podatkowy” oraz za zanieczyszczenie białoruskich ropociągów nie rozwiązano. Jak już wspomniano w części poświęconej gazowi ziemnemu w połowie 2020 roku znów doszło do sporu, wiążącego kwestie dostaw ropy i gazu. Ostatecznie zakończył się on kolejną renegocjacją ceny gazu oraz ustaleniem dostaw ropy naftowej na poziomie 18 mln t.

Podsumowanie

Białoruski sektor energetyczny pozostał w dużym stopniu niezreformowany. Utrzymuje się ścisła centralizacja i hierarchiczny nadzór nad tą częścią białoruskiej gospodarki. Zapewnia to białoruskim władzom- a w szczególności A. Łukaszenko- całkowity nadzór nad tą sferą. Wynika to naturalnie z potrzeby kontrolowania całości gospodarki, a także dążenia do jak najdłuższego utrzymania stosunkowo niskich cen energii dla społeczeństwa.

Białoruska energetyka jest zależna od współpracy z partnerami zagranicznymi. Tworzenie energii elektrycznej i ciepłej jest obecnie całkowicie uzależnione od dostaw gazu ziemnego z Rosji. Surowiec ten niemal w całości odpowiada za tworzenie energii na Białorusi. Biorąc pod uwagę wspomniany wyżej brak realnych reform sektora, kluczowym w tym układzie jest utrzymanie niskich cen rosyjskiego gazu. W efekcie dochodzi do regularnych konfliktów między Mińskiem i Moskwą wokół tej kwestii.

Uruchomienie elektrowni atomowej, wbrew oficjalnym deklaracjom, nie zmniejszy zależności białoruskiej energetyki od dostaw z zagranicy. Wprost przeciwnie, pogłębi jeszcze zagrożenie od Rosji w kwestii finansowej (kredyty i finansowanie), wsparcia technicznego (szkolenia, zarządzenie naprawy) oraz paliwa (wymiana paliwa jądrowego). Ponadto- uwzględniając brak perspektyw eksportu energii wytworzonej przez tę elektrownię- problemem może się okazać nadmiar energii w białoruskim systemie.

Sfera wydobywania i przerobu ropy naftowej ma specyficzny charakter w sektorze energetycznym. Poza oczywistym zapewnieniem paliwa na potrzeby wewnętrzne, istotną rolą tej części białoruskiej gospodarki jest pozyskiwanie „twardej waluty”. I tu- ponownie- kluczowa jest współpraca z Federacją Rosyjską. Jak pokazują kilkakrotne projekty dywersyfikacji dostaw ropy, Rosja wciąż, mimo dążenia do likwidacji „renty naftowej”,

oferuje preferencyjne ceny surowca dla Białorusi. Ponadto, jak się wydaje, istnieją głębokie powiązania biznesowe w sektorze między zarówno władzami obu krajów, jak i firmami naftowymi, które nie pozwalają na zmianę tych zależności. Reasumując– Rosja pozostaje kluczowym partnerem Białorusi w sektorze energetycznym. Z powodu swej roli w tej sferze może utrzymywać silną pozycję także na innych polach relacji z Białorusią.

BIAŁORUSKA PROPAGANDA SUKCESU (NA KREDYT)

Rok po ogłoszeniu wyników wyborów prezydenckich, które nie zostały uznane przez część społeczeństwa białoruskiego za uczciwe i wiarygodne, reżim A. Łukaszenki nadal karmi Białorusinów mało finezyjną propagandą o gospodarczych sukcesach reżimu. Jej formy proponowane przez władze są duplikowanymi od wielu lat, utartymi schematami, a treści inspirowane propagandą z czasów radzieckich (włącznie z promocją negatywnego obrazu sytuacji gospodarczej innych państw oraz stosowaniem współczesnej nowomowy, mocno jednak zakorzenionej w poprzedniej epoce)²¹³. Głównym przesłaniem oficjalnego przekazu jest zapewnienie Białorusinów o właściwie prowadzonej polityce gospodarczej państwa. Obywatele mają zapewnione godziwe warunki życia, państwo białoruskie rozwija się doskonale a nad wszystkim czuwa opiekuńczy przywódca, który najlepiej zna potrzeby suwerena. Wie nawet lepiej od statystycznego obywatela, czego ów obywatel potrzebuje, a co jest mu zupełnie zbędne. Według propagandy, nawet w obliczu obiektywnych trudności (pandemia), czy w przypadku celowo skierowanych w gospodarkę białoruską „zradzieckich ciosów”, A. Łukaszenka potrafi podejmować decyzje, które pozwalają Białorusinom optymistycznie patrzeć w przyszłość. Jednym zdaniem: z gospodarką Białorusi było dobrze, jest dobrze a będzie jeszcze lepiej.

Specyfika niedemokratycznego państwa A. Łukaszenki wymaga unifikacji przekazu propagandowego oraz angażuje w generowanie go różne środowiska. Do legitymizacji prowadzonej polityki, również gospodarczej, wykorzystuje np. naukowców. Na przykład 19 sierpnia 2021 roku w Narodowym Centrum Prasowym Republiki Białoruś odbyła się konferencja prasowa pod hasłem „Białoruś intelektualna. Nowoczesny ekosystem innowacji”. Była ona okazją do omówienia „Programu rozwoju społeczno- gospodarczego Republiki Białoruś na lata 2021- 2025”. Uczestnicy szczególną uwagę poświęcili wdrażaniu wyników działalności naukowej i wykorzystywaniu efektów swojej pracy dla poprawienia kondycji gospodarki kraju. Główny sekretarz naukowy Narodowej Akademii Nauk, Andrey Ivanets

²¹³ *Мінэканомікі прогнозіруе рост ВВП на 3,3% по ітогам года*, <https://www.belta.by/economics/view/minekonomiki-prognoziruet-rost-vvp-na-33-po-itogam-goda-455811-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

podkreślał: „Ponad 470 osiągnięć naukowców Narodowej Akademii Nauk Białorusi jest wdrażanych w 2021 roku, ich produkcja ma przynieść co najmniej 700 milionów dolarów”²¹⁴.

Sam „Program rozwoju społeczno- gospodarczego kraju na lata 2021-2025” jest kompletnie oderwany od rzeczywistości społeczno- gospodarczej dzisiejszej Białorusi. Zupełnie surrealistycznie wygląda lista priorytetów, służących realizacji globalnych celów zrównoważonego rozwoju ONZ, które stały się kanwą programu. Zdaniem wiceminister gospodarki Tatiany Brancewicz, do najważniejszych zadań, stojących przed Białorusią należą:

- Priorytet „Szczęśliwa rodzina”, jego celem jest wzmacnianie tradycyjnych wartości rodzinnych (eliminację ubóstwa, polepszenie kondycji zdrowotnej i dobrego samopoczucia obywateli oraz walka o równouprawnienie płci).
- Priorytet „Silne regiony”, ma zapewnić wygodę i bezpieczeństwo życia i pracy w każdym zakątku kraju (eliminację głodu, zmniejszenie nierówności, zrównoważony rozwój miast i miasteczek).
- Priorytet „Inteligentny kraj”, ma na celu rozwój edukacji i szkoleń, rozwój nauki, wspieranie wynalazczości i innowacji (podniesienie jakości edukacji, zapewnienie godnej pracy i wzrostu gospodarczego, industrializację, innowacyjność i inwestycje w infrastrukturę).
- Priorytet „Państwo partnerskie”, którego zadaniem jest wzmocnienie dialogu i wzajemnego zaufania między państwem a społeczeństwem (walka o pokój, sprawiedliwość i skuteczne instytucje, partnerstwo na rzecz zrównoważonego rozwoju)²¹⁵.

Pomijając absurdalność niektórych zapisów w sytuacji, gdy władza jest tak opresywna w stosunku do części społeczeństwa, należy zauważyć, że przedstawiane są szeroko zakrojone plany modernizacji społeczno- gospodarczej. Proponowane rozwiązania są jednak bardzo kosztochłonne. Czy to oznacza, że Białoruś stać na modernizację społeczno- gospodarczą? Czy białoruskie władze uwierzyły w propagandę, którą karmią swoich obywateli? Oczywiście

²¹⁴ *Более 470 разработок белорусских ученых планируется внедрить в этом году*, <https://www.belta.by/society/view/bolee-470-razrabotok-belorusskih-uchenyh-planiruetsja-vnedrit-v-etom-godu-nan-455978-2021/> , dostęp: 18.09.2021.

²¹⁵ *Бранцевич: приоритеты Программы-2025 позволят Беларуси выполнить глобальные цели развития ООН*, <https://www.belta.by/economics/view/brantsevich-prioritety-programmy-2025-pozvoljat-belarusi-vypolnit-globalnye-tseli-razvitija-onn-459187-2021/> , dostęp: 18.09.2021.

nie, a co gorsze, nawet sami Białorusini już nie wierzą w sprawcze możliwości reżimu w obszarze gospodarki.

Koronnym dowodem na białoruski sukces gospodarczy, mają być podawane przez państwowe instytucje i prołukaszenkowskich analityków liczby, które jednoznacznie wskazują, że wbrew niezyczliwym głosom płynącym zarówno ze Wschodu, jak i Zachodu, A. Łukaszenko udało się uchronić państwo przed skutkami postpandemicznego kryzysu i odnieść sukces gospodarczy sukces (a precyzyjniej, przygotować państwo na nadejście okresu nieuniknionej prosperity). Według przekazu propagandowego na Białorusi nie ma recesji, kraj jest w pełni wypłacalny a na tle państw europejskich, borykających się z gigantycznymi problemami gospodarczymi, państwo A. Łukaszenki jawi się jako oaza dobrobytu gospodarczego i idealne miejsce dla inwestycji zagranicznych.

Optymistyczne sygnały płyną więc na Białorusi zewsząd. Propaganda sukcesu jest obecna we wszystkich mediach, również elektronicznych, co jest sygnałem, że reżim powoli uczy się doceniać ich siłę. „Dobre” wiadomości płyną zarówno ze szczebla centralnego, jak i regionów, gdyż budżety regionalne wykonywane są z nadwyżką, o czym poinformował minister finansów Jurij Sieliwerstow podczas posiedzenia Grodzieńskiego Regionalnego Komitetu Wykonawczego, na którym omówiono wyniki rozwoju społeczno- gospodarczego regionu za I półrocze 2021 roku²¹⁶. Nie powinno to dziwić, skoro Ministerstwo Gospodarki prognozuje na 2021 rok wzrost PKB o 3,3% w skali roku²¹⁷ a zdaniem ministra gospodarki Alaksandra Czerwiakowa „gospodarka rośnie mimo pandemii i sankcji”. Wkład w ten sukces ma przede wszystkim przemysł (ponad 80% udział we wzroście) a wielkość produkcji wzrosła o ponad 10% w porównaniu z rokiem ubiegłym. Szef resortu gospodarki podkreślił również, że „w zawrotnym tempie” budowane są przez państwo mieszkania dla rodzin wielodzietnych. Tylko w ciągu sześciu miesięcy osiągnięto ponad 60% rocznego celu²¹⁸.

Również premier Roman Gołowczenko uznał, że pierwsze półrocze było dla białoruskiej gospodarki korzystne: płace stale rosły (w pierwszym kwartale 2021 roku realne dochody gotówkowe wzrosły o 3,3% w porównaniu do analogicznego okresu w 2020 roku,

²¹⁶ *Министр финансов: бюджеты регионов исполняются с профицитом*, <https://www.belta.by/economics/view/ministr-finansov-bjudzhety-regionov-ispolnjajutsja-s-profitsitom-454996-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

²¹⁷ *Минэкономікі прогнозуе рост ВВП на 3,3% по итогам года*, <https://www.belta.by/economics/view/minekonomiki-prognoziruet-rost-vvp-na-33-po-itogam-goda-455811-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

²¹⁸ *Червяков: белорусская экономика устойчиво растет, несмотря на пандемию и санкции*, <https://www.belta.by/economics/view/chervjakov-belorusskaja-ekonomika-ustojchivo-rastet-nesmotrja-na-pandemiju-i-sanktsii-454489-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

płace realne wzrosły o 5,4% a w czerwcu wzrost realny płac był jeszcze wyższy i wyniósł aż 5,6%). Problemy podwyżek dla nauczycieli oraz służby zdrowia rozwiązano, i teraz pracownicy zarabiają ok. 81% średniej krajowej. Ministerstwo Finansów zadeklarowało również, że przeznaczonych zostanie 206,53 mln BYN z prezydenckiego funduszu rezerw na dodatkowy wzrost płac w sektorze publicznym. Według białoruskich władz bezrobocie nie wzrosło (stopa bezrobocia to 3,9%) a na rynku pracy panuje stabilizacja. Dodatkowo wzrost cen konsumpcyjnych w ujęciu rocznym wyhamował do 9,8%, co jest uznawane za sukces. Państwo nie ma również problemów ze spłatą wewnętrznych i zewnętrznych zobowiązań a rezerwy złota i walut pozostają na planowanym poziomie, mimo że po wyborach w 2020 roku zmniejszyły się one o 1,4 mld USD, do 7,4 mld USD, to ich wykorzystanie w takim zakresie było wcześniej zaplanowane.

Gospodarka Białorusi- zdaniem premiera- co prawda borykała się z pewnymi problemami w postaci spowolnienia w przemyśle (produkcja przemysłowa na Białorusi w od stycznia do lipca wyniosła 84,1 mld BYN), ale za to np. produkcja w górnictwie wzrosła o 0,7% a w przetwórstwie przemysłowym o 9,3%²¹⁹. Obroty handlu detalicznego na Białorusi w pierwszym półroczu 2021 roku wyniosły 33,2 mld BYN²²⁰, eksport usług drogowego transportu towarowego wzrósł o 26,7% w porównaniu do roku poprzedniego i przyniósł około 800 mln USD^{221,222}. Wzrosła również liczba przedsiębiorców indywidualnych, na dzień 1 lipca 2021 roku zarejestrowanych było 272,9 tys. firm (wzrost w stosunku do 2020 roku o 3,3%- 8,8 tys.). Jest to niepodważalny dowód na to, że na Białorusi jest dobry klimat dla rozwoju prywatnej przedsiębiorczości.

Polityka gospodarcza państwa, według oficjalnych danych, przynosi również inne korzyści: wolumen produktów sprzedanych poza państwami poradzieckimi wzrósł o 30%, a krajach postradzieckich o 79,1%, nawet eksport do Rosji wzrósł o 20% (do 7,4 mld USD). Również bilans handlu zagranicznego jest najlepszy od 8 lat (+ 1,73 mld USD) a tempo eksportu jeszcze wrasta. W okresie styczeń- czerwiec 2021 roku Białoruś zwiększyła eksport

²¹⁹Промпроизводство в Беларуси в январе-июле выросло на 9,3%, <https://www.belta.by/economics/view/promproizvodstvo-v-belarusi-v-janvare-ijule-vyroslo-na-93-455681-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

²²⁰Розничный товарооборот в Беларуси в январе-июле вырос на 0,4%, <https://www.belta.by/economics/view/roznichnyj-tovarooborot-v-belarusi-v-janvare-ijule-vyros-na-04-455685-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

²²¹Минтранс и БАМАП обсудили перспективы развития сферы международных автоперевозок грузов, <https://www.belta.by/economics/view/mintrans-i-bamap-obsudili-perspektivy-razvitija-sfery-mezhdunarodnyh-avtoperevozok-gruzov-459117-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

²²²Транспортные предприятия Беларуси в январе-июле перевезли 219 млн т грузов, <https://www.belta.by/economics/view/transportnye-predprijatija-belarusi-v-janvare-ijule-perevezli-219-mln-t-gruzov-455686-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

towarów i usług o 32,7% w porównaniu z analogicznym okresem w 2020 roku (do 22,062 mld USD)²²³. Najlepsze białoruskie towary eksportowe to maszyny rolnicze (wzrost eksportu o 40%), samochody osobowe (ponad dwukrotny wzrost), artykuły spożywcze (wzrost eksportu o 11%). Równie dynamicznie rośnie eksport usług – o 114% (głównie sektor transportowy i IT).

Największą chlubą białoruskiego eksportu mają być jednak traktory, wyprodukowane w Mińskiej Fabryce Traktorów (MTZ) i sprzedawane do 60 krajów. W 2021 roku udało się nawet otworzyć nowe rynki zbytu dla tego produktu i dziś słynne białoruskie ciągniki sprzedaje się od Turkmenistanu, Indii, czy Mongolii, przez Demokratyczną Republikę Konga, Mali, Jemen aż po Madagaskar.

Białoruś nie ustaje w poszukiwaniu dywersyfikacji rynków zbytu również dla innych towarów, chce na przykład zwiększyć dostawy produktów mlecznych i mięsnych (halal) do Sułtanatu Omanu a ostatnio (17-18 września 2021 roku) delegacja Ministerstwa Przemysłu Białorusi przebywała w Serbii, która może być przyszłym rynkiem zbytu dla białoruskich wozów strażackich czy autobusów elektrycznych²²⁴.

Okazją do zareklamowania towarów była ekspozycja białoruskich producentów na międzynarodowej wystawie Armenia Expo 2021, która odbyła się w dniach 16-18 września w Erewaniu. Jest to tylko jedna wielu z inicjatyw tego typu, bo w 2021 roku firma wystawiennicza „Belinterexpo” planuje ponad 40 białoruskich ekspozycji na międzynarodowych wystawach w: Armenii, Bułgarii, Kazachstanie, Iranie, Kenii, Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Serbii, Uzbekistanie i innych krajach. Białoruś weźmie również udział w największej wystawie w Chinach- China International Import Expo 2021, którą zaplanowano na początek listopada w Szanghaju.

Jakby tego było mało, mimo wielu informacji krążących w przestrzeni medialnej o kredytowym uzależnieniu Białorusi od Rosji, to właśnie Bank Rozwoju Białorusi 17 września 2021 roku podpisał umowę z panafrkańskim Bankiem Inwestycji i Rozwoju (EBID), w ramach której strona białoruska otworzy linię kredytową dla państw Afryki Zachodniej, w celu ich zaopatrzenia w białoruski sprzęt rolniczy.

²²³<https://www.nbrb.by/>, dostęp: 18.09.2021.

²²⁴*Беларусь намерена создать в Сербии сборочное производство электробусов*, <https://www.belta.by/economics/view/belarus-namerena-sozdat-v-serbii-sborochnoe-proizvodstvo-elektrobusov-460402-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

O wszystkich tego typu inicjatywach szeroko informują rządowe i prorzadowe media, a komunikaty te są skierowane zarówno na potrzeby polityki wewnętrznej (by społeczeństwo przekonać gospodarczej sprawności reżimu), ale również do Moskwy (wysyłanie sygnału: nie jesteście jedynym partnerem gospodarczym) i na potrzeby walki propagandowej z Zachodem (wasze sankcje nam nie straszne).

Spółeczeństwo białoruskie nieustannie zalewane jest treściami o niekończących się (dosłownie i w przenośni) inwestycjach: w ciągu pięciu lat planuje się remont prawie 7 tys. km dróg lokalnych (co daje średnio nieco ponad tysiąc kilometrów rocznie), o czym poinformował minister transportu i łączności Aleksiej Awramenko. Trwa również przebudowa mostów-13 dużych obiektów, a także ponad stu mniejszych. Według ministra pojawiają się pewne problemy np. z realizacją autostrad M3 Mińsk- Witebsk, P46 od Lepła do Połocka, M7 Mińsk- granica Republiki Litewskiej. Dzieje się tak ze względu na blokadę środków kredytowych z banków europejskich, ale rząd planuje znaleźć alternatywne źródła finansowania przedsięwzięć²²⁵. Według A. Awramenki sankcje nie przeszkodziły natomiast w rozwoju Belavii, obciążenie wszystkich lotów zbliżyło się do 100% a ruch kontenerowy wzrósł o 40%. Planowane są nawet nowe kierunki ekspansji białoruskich linii lotniczych (np. Katar), zwiększenie częstotliwości lotów do Moskwy i Petersburga oraz inwestycje w budowę linii kolejowej do Narodowego Portu Lotniczego²²⁶.

Dodatkowo, państwo dba nie tylko o tak ważną dla obywatela jakość transportu, ale również o jego zdrowie. Tylko w pierwszym półroczu 2021 roku zainwestowano 3,3 mln BYN w rozwój i modernizację uzdrowisk w regionie brzeskim. Według Republikańskiego Centrum Poprawy Zdrowia i Leczenia Sanatoryjnego Populacji, tylko od stycznia do czerwca ponad 43% osób „poprawiło stan swojego zdrowia”, korzystając z infrastruktury sanatoryjno-uzdrowiskowych i walorów prozdrowotnych regionu²²⁷. W tym duchu Ministerstwo Leśnictwa rozwija również turystykę ekologiczną w oparciu o 75 gospodarstw leśnych. Co ciekawe na potwierdzenie tych danych szefa departamentu łowiectwa Ministerstwa Leśnictwa Aleksander Kozorez, poinformował, że oczekiwane wpływy z „ekoturystyki myśliwskiej”,

²²⁵ *Минтранс: за пятилетку планируется отремонтировать почти 7 тыс. км местных дорог*, <https://www.belta.by/economics/view/mintrans-za-pjatiletku-planiruetsja-otremontirovat-pochti-7-tys-km-mestnyh-dorog-455552-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

²²⁶ *Авраменко рассказал о строительстве железной дороги к Нацаэропорту Минск и авиарейсах в Катар*, dostęp: 18.09.2021.

²²⁷ *В укрепление материальной базы здравниц Брестской области в I полугодии вложено Br3,3 млн*, <https://www.belta.by/economics/view/v-ukreplenie-materialnoj-bazy-zdravnits-brestskoj-oblasti-v-i-polugodii-vlozheno-br33-mln-455529-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

będę rosły (w 2019 roku przyniosły około 17 mln BYN, a w 2020 roku – już 22,6 mln)²²⁸. Tak zyskowna „ekoturystyka myśliwska” nie jest raczej określeniem turystyki proekologicznej, zwłaszcza że kilka lat temu krążył w Internecie dokument podpisany przez wiceministra Walancina Szatraukę z Ministerstwa Gospodarki Leśnej, w którym oceniono, że rysie należy wykreślić z wykazu zwierząt pod ochroną i wprowadzić na listę zwierząt łownych, zezwolono także na odstrzał czapli białej, czy wilka.

Autokraci kochają swoją wielkość, lubią ją również w gospodarce i inwestycjach. Dokumentują to przypadki dwóch inwestycji, których propagandowy charakter był priorytetowy, w porównaniu do waloru gospodarczego. Pierwszym z nich był Chińsko-Białoruski Park Przemysłowy „Wielki Kamień” (przez złośliwych nazywany Chinatown pod Mińskiem) – modelowa inwestycja, symbolizująca rozkwit relacji białorusko-chińskich. Decyzję o jego budowie podjęto w 2012 roku a znalazły się w nim obok kompleksów mieszkaniowych i biurowych centra handlowe, rozrywkowe i badawcze. Sam Prezydent Xi Jinping powiedział, że „Wielki Kamień: jest przykładem modelowego projektu inicjatywy Pasa i Drogi. Dziś wiadomo, że zainteresowanie ze strony chińskich firm było relatywnie niewielkie, poziom produkcji przemysłowej dzięki niemu nie wzrósł, brakuje również efektów w zakresie transferu technologii do gospodarki białoruskiej.

Wobec braku imponujących wyników „Wielkiego Kamienia” 13 maja 2021 roku A. Łukaszenka podpisał dekretem nr 186 „O realizacji projektu inwestycyjnego w Mińsku”. Jego celem jest budowa przez Riverside Development Holdings Limited (Zjednoczone Emiraty Arabskie) eksperymentalnego wielofunkcyjnego kompleksu budynków mieszkalnych, infrastruktury inżynierskiej i komunikacyjnej, zaplecza socjalnego i obiektów użyteczności publicznej. Wielkość? Ponad sześć milionów metrów kwadratowych. Inwestycja będzie realizowana w latach 2021-2040 a inwestor przeznaczy na te cele ponad 10 mld USD²²⁹.

Skoro jest tak dobrze, to dlaczego jest tak źle?

Kiedy porównamy oficjalne, białoruskie dane ze statystykami z niezależnych źródeł, otrzymujemy niezbity dowód, że przekaz polityczny białoruskich władz jest nie tylko narzędziem tworzenia kompletnie alternatywnej rzeczywistości politycznej, ale i gospodarczej. Mimo że gospodarka Białorusi skurczyła się o zaledwie 0,9% w pierwszym

²²⁸ *Минлесхоз развивает экотуризм на базе 75 лесохозяйственных хозяйств*, <https://www.belta.by/economics/view/minleshoz-razvivaet-ekoturizm-na-baze-75-lesoohotnichjih-hozhajstv-455508-2021/>, dostęp: 18.09.2021.

²²⁹ *On the implementation of an investment project in Minsk Decree No. 186 of 13 May 2021* <https://president.gov.by/en/documents/ukaz-no-186-ot-13-maya-2021-g-1621259568>, dostęp: 18.09.2021.

kwartale 2021 roku a deficyt budżetu państwa wyniósł 654 mln USD, czyli prawie 1% PKB, to według ekspertów Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBOR), PKB Białorusi w całym roku 2021 i 2022 wzrośnie tylko o 0,5 proc. i będzie to najniższy prognozowany wzrost wśród państw Europy Środkowo-Wschodniej. Mamy więc do czynienia z korektą zeszłorocznych prognoz, która jest skutkiem nałożonych przez UE sankcji oraz wzrostu inflacji. Jeszcze gorsze prognozy mają dla Białorusi Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy, które prognozują spadek PKB w 2021 roku (MFW o 0,4 proc. a BŚ o 2,2 proc.) i zakładają bardzo niewielki jego wzrost w przyszłym roku (odpowiednio 0,8 proc. i 1,9 proc.). Prognozuje się, że w tym czasie gospodarki państw sąsiadujących z Białorusią będą rosły.

	Rok 2020	Rok 2019
PKB Białorusi	60,1 mld USD	63,08 mld USD
PKB na mieszkańca	6390 USD	6900 USD
Całkowity dług publiczny	51,9 proc. PKB lub 31,2 mld USD	45,9 proc. PKB lub 29,6 mld USD
Deficyt sektora finansów publicznych	2,8 proc. PKB lub 1,7 mld USD	0,78 proc. PKB lub 504 mln USD

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.worldbank.org/en/country/belarus/overview>, dostęp: 20.09.21.

Rządy A. Łukaszenki doprowadziły Białoruś do stagnacji gospodarczej, która trwa właściwie już od 10 lat (w latach 2011–2020 PKB rósł średnio o 0,9 proc. rocznie). Dziś Białorusini zarabiają średnio ok. 500 dolarów, czyli tyle co przed dekadą, spadła jednak siła nabywcza pieniądza i za tę kwotę aktualnie można kupić o wiele mniej niż w 2011 roku. W tym samym czasie gospodarka światowa rozwijała się przynajmniej trzykrotnie szybciej a dziś perspektywy rozwoju gospodarczego na Białorusi są najgorsze w całym regionie. Duży problem dla gospodarki stanowi odpływ kapitału w kraju. W ciągu ostatniego roku Białorusini wypłacili z banków ponad 1,74 mld dol. Proces ten, choć spowolnił, nadal trwa, co wskazuje na brak zaufania do systemu bankowego w kraju.

Według danych Ministerstwa Finansów Białorusi w 2021 roku deficyt budżetowy będzie najwyższy od 20 lat i wyniesie 3,7 proc. PKB. Białoruska gospodarka boryka się z nierozwiązanymi od lat problemami systemowymi: wydajność pracy spada (dla porównania jest 5,5 razy niższa niż w Polsce), poziom konsumpcji nie wzrasta, inwestycje w I kwartale 2021 roku spadły o kolejne 12,1% (poza tym ich większość przypada na sektor publiczny i

przedsiębiorstwa państwowe). Spada również dynamika zatrudnienia (tylko w 2020 roku było to 72,5 tys. osób). Na Białorusi jest najniższa w Europie płaca minimalna, najniższy zasiłek dla bezrobotnych, jedne z najniższych emerytur. Białorusini, zwłaszcza ci, którzy nie mogą liczyć na wsparcie swoich bliskich, pracujących zagranicą w szybkim tempie ubożeją.

Z przyczyn ideologicznych państwo nadal dotuje nierentowne przedsiębiorstwa, ale to właśnie z tego sektora notowany jest największy odpływ pracowników (w latach 2012- 2020 liczba zatrudnionych spadła o 1/3).

Jak władza reaguje na taki stan rzeczy? Na zwołanym 17 sierpnia tego roku spotkaniu A. Łukaszenki z Radą Ministrów omawiano skutki wcielania w życie ustawy „O likwidacji niewypłacalności”. Zdaniem A. Łukaszenki dokument ten oparty został na niewłaściwych ideologicznie przesłankach, bowiem zakłada, że jakieś przedsiębiorstwa państwowe mogą na Białorusi bankrutować a to jest przecież niemożliwe i nieakceptowalne. Takie przedsiębiorstwa powinny mieć szansę wyjścia z upadłości przez „uzdrowienie”. Dlatego celem ustawy ma być ochrona firm przed „wstrząsami wywołanymi niekorzystnymi czynnikami zewnętrznymi”²³⁰. Kwestia stabilności gospodarczej została połączona przez A. Łukaszenkę połączona z potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa publicznego. Krótko mówiąc bankructwo białoruskich przedsiębiorstw jest efektem działań Zagranicy i może zagrażać bezpieczeństwu państwa. Nie zmienia to jednak faktu, że państwo musi spłacać długi swoich podmiotów gospodarczych a bez kredytów przemysł upadłby. Przedsiębiorstwa państwowe na spłatę długów przeznaczyły w 2020 roku średnio 37,9% przychodów, choć w niektórych sektorach było to nawet powyżej 50%.

Na początku 2021 roku zadłużenie zagraniczne brutto Białorusi przekroczyło 42,1 mld USD, czyli 70,2% PKB²³¹ a około 90% całego zadłużenia zagranicznego jest denominowane w USD. Dziś Białoruś tylko na obsługę długu przeznacza 11% PKB, jeśli koszty te wzrosną 17% PKB Białorusi zagrozi bankructwo.

Białoruska gospodarka ma archaiczną strukturę i, co ważne, nadal nie podąża w stronę nowoczesnych gospodarek rynkowych, przeciwnie, wyraźnie wzmacnia gospodarkę centralnie planowaną, z jeszcze silniejszą rolą państwa. Ze względu na sytuację wewnętrzną obok haseł o konieczności mobilizacji społecznej pojawiają się więc ocierające się o zasady

²³⁰ Уйти от банкротства к реабилитации - как в Беларуси хотят спасти проблемные предприятия, <https://www.belta.by/president/view/ujti-ot-bankrotstva-k-reabilitatsii-kak-v-belarusi-hotjat-spatat-problemnyepredprijatija-455588-2021/>, dostęp: 19.09.2021.

²³¹ Лукашенко: Я никогда на это не пойду! Никаких излишеств быть не должно!, <https://www.youtube.com/watch?v=mCzh85bAELo&t=1s>, dostęp: 19.09.2021.

komunizmu wojennego. Ręczne sterowanie gospodarką przez A. Łukaszenkę niekiedy przynosi też komiczne rozwiązania. Pod koniec kwietnia 2021 roku zakazał on sprzedaży na Białorusi samochodów Skoda, kosmetyków Nivea oraz olejów samochodowych Liqui Moly, gdyż ich producenci nie zgodzili się sponsorować mistrzostw świata w ukochanym przez A. Łukaszenkę hokeju.

Zacofanie gospodarki Białorusi dokumentują również wskaźniki rozwoju nowoczesnych technologii. Generują one jedynie 5,1% wartości dodanej brutto przemysłu wytwórczego, dają jedynie 7% nowych miejsc pracy, choć zdaniem Ministerstwa Łączności i Informatyzacji „zauważalny jest wzrost poziomu dojrzałości cyfrowej sektorów gospodarki na Białorusi, co znajduje odzwierciedlenie m.in. zdigitalizowanych danych i procesów” a program „Cyfrowy rozwój Białorusi” jest oczywiście pasmem sukcesów²³².

Oficjalne sukcesy białoruskiej gospodarki to również sukcesy białoruskiego rolnictwa. Już 18 sierpnia 2021 roku białoruskim rolnikom udało się w ponad 90% zebrać zaplanowane na ten rok plony (około 5,9 mln ton zboża)²³³. Minister gospodarki zaznaczył również, że bez przeszkód wypełniane jest główne zadanie rolnictwa, czyli „zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego”: wzrasta produkcja mleka, mięsa i innych produktów, które „stanowią stabilną bazę surowcową dla przemysłu spożywczego”.

„Najgorszą rzeczą, której powinniśmy się obawiać, jest gospodarka. W naszym społeczeństwie nie ma innych problemów. Resztę trzymamy pod ścisłą kontrolą. Gospodarka jest na pierwszym miejscu!”²³⁴

Powyższe słowa A. Łukaszenki doskonale dokumentują sposób jego myślenia o gospodarce. Nie są one niczym zaskakującym, bo już w 2013 roku, podczas orędzia wygłaszanego do narodu białoruskiego i Zgromadzenia Narodowego białoruski prezydent powiedział: „Głównym celem rozwoju gospodarki narodowej jest nowa lepsza jakość życia obywateli Białorusi. To najwyższy sens polityki państwa. Jakość życia powinna być mierzona nie tylko rublami, dolarami czy euro, ale także ogólny stan komfortu człowieka w pracy, w rodzinie, w relacjach z innymi ludźmi. W końcu szczęście ludzi to więcej niż wielkość

²³² *Минсвязи отметило заметный рост уровня цифровой зрелости отраслей экономики*, <https://www.belta.by/economics/view/minsvjazi-otmetilo-zametnyj-rost-urovnja-tsifrovoj-zrelosti-otraslej-ekonomiki-454662-2021/>, dostęp: 19.09.2021.

²³³ *Белорусские аграрии намолотили около 5,9 млн т зерна*, <https://www.belta.by/economics/view/beloruskie-agrarii-namolotili-okolo-59-mln-t-zerna-455765-2021/>, dostęp: 19.09.2021.

²³⁴ *О национальной экономике*, <https://president.gov.by/ru/quotes/category/o-nacionalnoy-ekonomike>, <https://president.gov.by/ru/quotes/category/o-nacionalnoy-ekonomike>, dostęp: 19.09.2021.

produktu narodowego brutto”²³⁵. Gospodarka ma pełnić funkcję służebną wobec polityki, a głównym celem tej jest utrzymanie przy władzy A. Łukaszenki, który najlepiej wie, jak zapewnić Białorusinom szczęście.

Czy to oznacza, że białoruskiej gospodarce nie szkodzą ani tendencje globalne, ani zmiany klimatyczne, ani sankcje, ani drenaż mózgów, ani częściowa izolacja gospodarcza reżimu A. Łukaszenki, ani skostniała struktura gospodarki ani jej uzależnienie od Rosji? Jak zatem interpretować oficjalne dane na temat realizacji celów gospodarczych, inwestycji, czy zadłużenia? Czy ten gospodarczy tygrys jest w rzeczywistości w fazie recesji a białoruską gospodarkę czeka wieloletnia stagnacja? Czy czas stabilności się zakończył, podobnie jak klimat inwestycyjny, dostępu do zewnętrznych rynków kapitałowych a trendy w postaci odpływ kapitału ludzkiego i przedsiębiorczego są długofalowe?

Reżim A. Łukaszenki nie zamierza odpowiadać na te pytania inaczej, niż tworząc na potrzeby propagandy rzeczywistość równoległą, w której Białoruś kreowana jest na wschodnioeuropejskiego tygrysa gospodarczego a gospodarcza polityka państwa to nieustanne pasmo sukcesów. W jaki sposób jednak władza zamierza osiągnąć wyznaczone cele, jeśli rośnie deficyt budżetowy, nieuchronne jest zmniejszenie wpływów podatkowych a wzrost wydatków na cele społeczne jest jedynym instrumentem umożliwiającym częściowe rozładowanie napięć? Przecież ze względu na tło polityczne i kontekst gospodarczy kapitał zagraniczny obawia się inwestycji na Białorusi, co gorsze spodziewać się należy dalszej dewaluacji białoruskiego rubla i wzrostu inflacji, która już dziś utrzymuje się na wysokim poziomie.

Z pewnością uniwersalnym antidotum nie może być również kremłowskie wsparcie, zwłaszcza że ujemne saldo handlu z Rosją po pierwszych trzech miesiącach 2021 roku wynosiło około 200 milionów dolarów²³⁶. Rosja pożyczyła więc Białorusi tyle, ile wynosiła obsługa i spłata rosyjskiego długu w tym okresie, chroniąc państwo przed bankructwem, ale nie wzmacniając go gospodarczo.

Zdaniem W. Inozemcewa A. Łukaszenko potrzebuje od Rosji 7- 8 miliardów dolarów²³⁷. Jednak takich pieniędzy raczej białoruski dyktator nie dostanie, przynajmniej z dwóch powodów: po pierwsze w interesie Kremla nie jest umacnianie A. Łukaszenki, a po

²³⁵ Tamże.

²³⁶ *The Minsk “zugzwang”*. Vladislav Inozemtsev on how both Russia and the West grew weary of Lukashenko at the same time, <https://theins.ru/en/opinion/vladislav-inozemtsev/242487>, dostęp: 19.09.2021.

²³⁷ Tamże.

drugie, jeśli faktycznie dojdzie do zjednoczenia Rosji i Białorusi, sytuacja gospodarcza Białorusi ulegnie diametralnej zmianie. Rosja nie może przecież naiwnie oczekiwać, że otwierając szeroki strumień pieniędzy dla A. Łukaszenki, może spodziewać się od niego bezwzględnej lojalności i podporządkowania. Przeciwnie, Kreml ma świadomość, że poprawa sytuacji społeczno- gospodarczej na Białorusi sprawi, że zacznie on znów realizować swój ulubiony scenariusz pragmatycznej polityki zagranicznej. Z drugiej jednak strony, skutki kryzysu gospodarczego mogłyby być katalizatorem kolejnych antyłuksaszenkowskich wystąpień społecznych, których pacyfikacja byłaby kosztowna nie tylko ze względu na konieczność wykładania na sektor służb dużej części pieniędzy z budżetu państwa, ale również z uwagi na poważne konsekwencje w postaci pogłębiania rozdźwięku między władzą a społeczeństwem, które jeszcze wzmocniłoby fundamenty delegitymizacji całego systemu państwowego.

AUTORZY

Grupa Analityczna „Białoruś w regionie” to działający na zasadach *think tanku* zespół badawczy, powołany w ramach Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Zespół składa się z ekspertów i analityków, którzy zajmują się badaniami współczesnej Białorusi na różnych płaszczyznach. W skład grupy analitycznej wchodzi: Jerzy Marek Nowakowski (kierownik grupy), Maxim Rust (sekretarz), Katarzyna Bieliakowa, Justyna Olędzka, Aliaksandr Papko, Andrzej Pukszt, Oleksandr Shevchenko, Pavel Usov, Kacper Wańczyk.

Jerzy Marek Nowakowski - historyk, publicysta, dyplomata. Współtwórca pierwszego *think tanku* w Polsce, Ośrodka Studiów Międzynarodowych Senatu, redaktor naczelny Polskiego Radia dla Zagranicy, podsekretarz stanu w Kancelarii Premiera, ambasador RP na Łotwie oraz w Armenii. Prezes Stowarzyszenia Euro- Atlantyckiego. Autor publikacji naukowych z dziedziny historii Polski w czasach międzywojennych oraz polityki międzynarodowej. Kierownik Grupy Analitycznej „Białoruś w regionie”.

Prof. dr hab. Adam W. Jelonek- dyrektor Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Kierownik Katedry Azji Wschodniej i Południowej w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ. Politolog, socjolog, specjalista w zakresie zarządzania. Jego zainteresowania naukowe obejmują antropologię polityczną, teorie zmiany społecznej oraz systemy polityczne Azji Wschodniej. W latach 2010- 2014 Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny RP w Malezji, Brunei i na Filipinach, następnie doradca w zakresie polityki zbrojeniowej w Ministerstwie Obrony Narodowej.

Aleś Alachnovič - wiceprezes fundacji CASE Belarus, pełnomocnik Swiatłany Cichanouskiej ds. reform gospodarczych. Wcześniej pracował w Ernst & Young, McKinsey oraz NBP. Jest absolwentem London School of Economics and Political Science i Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Justyna Olędzka- literaturoznawca i językoznawca, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, pracownik dydaktyczno- badawczy na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku, sekretarz „Centrum Badań nad Obszarem Poradzieckim”. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół zagadnień legitymizacji i delegitymizacji przywództwa na obszarze WNP oraz teorii i praktyki inżynierii

społecznej. Autorka monografii „Modele legitymizacji przywództwa państwa na obszarze WNP” oraz kilkudziesięciu artykułów naukowych i analitycznych, poświęconych obszarowi poradzieckiemu. Prelegentka na wielu krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych.

Oleksandr Shevchenko- absolwent stosunków międzynarodowych na Odeskim Uniwersytecie Narodowym oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Doktorant Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Pracował w departamencie integracji europejskiej Ministerstwa Rozwoju Gospodarczego Ukrainy. Analityk Europejskiego Centrum Projektów Pozarządowych. Publicysta Portalu Spraw Zagranicznych (psz.pl) i ukraińskiej gazety „Dzerkało Tyżnia” („Zwierciadło Tygodnia”). Był także związany z portalem eastbook.eu.

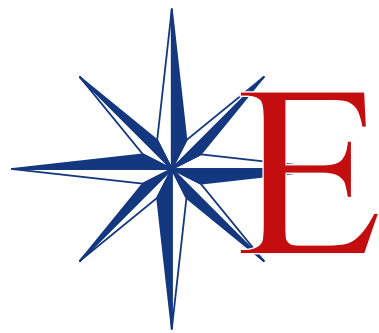
Pavel Usov - doktor nauk politycznych, niezależny ekspert i analityk białoruski. Kierownik Centrum Analiz i Prognoz Politycznych. Doradca polityczny w białoruskim Narodowym Antykrzysowym Zarządzaniu (NAU). Stały współpracownik Polskiego Radia (Redakcja Białoruska) i telewizji Bielsat. Zajmuje się problematyką funkcjonowania i transformacji reżimów autorytarnym oraz procesami geopolitycznymi w przestrzeni postradzieckiej. Autor licznych publikacji m.in. monografii „Powstanie, konsolidacja i funkcjonowanie reżimu neoautorytarnego na Białorusi 1994- 2010 r.”

Kacper Wańczyk – były dyplomata, pracował m.in. w Ambasadach RP w Mińsku i Kabulu, w misji EU EUBAM Libya, kierował także Wydziałem Ukrainy i Mołdawii w Departamencie Wschodnim MSZ. Publikował teksty nt. polskiej polityki wschodniej, Białorusi i Rosji. Współpracował m.in. ze „Sprawami Międzynarodowymi”, „Nową Europą Wschodnią”, „Kulturą Liberalną”. Autor monografii „Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Regionu Morza Kaspijskiego w latach 1999-2004 (Toruń, 2007) oraz tłumaczenia powieści Zachara Prilepina „Sańkja” (Wołowiec, 2008). Obecnie studiuje na studiach doktoranckich w Akademii L. Koźmińskiego, gdzie przygotowuje rozprawę poświęconą modelowi białoruskiej gospodarki.

Aliaksandr Papko - białoruski politolog i dziennikarz. Współpracuje z Telewizją Bielsat oraz ośrodkiem analitycznym EAST Center. Ukończył Wydział Dziennikarstwa i Nauk politycznych Uniwersytetu Warszawskiego oraz Kolegium Europejskie w Natolinie. Stopień doktora socjologii uzyskał w Polskiej Akademii Nauk. Jest autorem artykułów naukowych na temat systemu gospodarczego i polityki zagranicznej Białorusi, białoruskich mediów oraz ideologii władzy białoruskiej.

Doc. dr Andrzej Pukszo - historyk i politolog związany z Uniwersytetem Witolda Wielkiego w Kownie. W latach 2009- 2020 kierownik Katedry Politologii na wspomnianym uniwersytecie. Jest członkiem Litewskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii i polityki krajów Europy Środkowej i Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków etnicznych. Wykładał na wielu uniwersytetach zagranicznych, m. in. na Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie w Sarajewie, Uniwersytecie Kraju Basków w Bilbao, l'Institut Catholique de Vendée, w Interdisciplinary Center Herzliya (Izrael), Georgia Gwinnett College w Atlancie i in. Kierownik Sekcji Studium Europy Wschodniej w Wilnie, badacz wizytujący Studium (od stycznia 2020 r.).

STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ **UNIwersYTET WARSZAWSKI**
Pałac Potockich, Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
Tel. 22 55 22 555, fax 22 55 22 222, e-mail: studium@uw.edu.pl; www.studium.uw.edu.pl
